

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİMDALI**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA
ETKİLERİ VE TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Özgür MANAP**

145667

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN**

Çanakkale – 2004

145667

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Özgür MANAP'a ait "Küreselleşme Sürecinin Para ve Maliye Politikalarına Etkileri ve Türkiye" adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan, Prof. Dr. Ali AKDEMİR

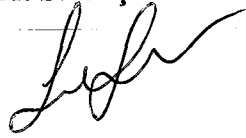
Üye, Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

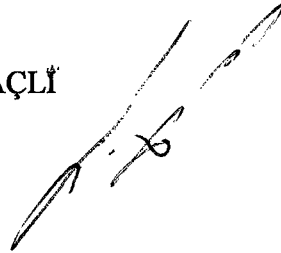
Üye, Yrd. Doç. Dr. Meliha ENER

Üye, Yrd. Doç. Dr. Sefer ŞENER

Üye, Yrd. Doç. Dr. Selçuk BOZAĞAÇLI

ÖZET

Yüzyılımızın en belirgin oluşumlarından biri olan “Küreselleşme”, dünya üzerinde iletişim ağının hızlı bir teknolojiyle ilerlemesiyle birlikte, ülkeler arasında sınırları ortadan kaldıracak kadar etkili olabilmektedir. Böylelikle, gerek çokuluslu büyük şirketler, gerekse ticari veya parasal uluslararası anlaşmalar, kuruluşlar, ekonomik alanda küreselleşmeyi oluşturur. Bu küreselleşme olgusunun, Türkiye’de para ve maliye politikaları gibi makro ekonomik yönetim enstrümanlarını nasıl etkiledikleri bu tez çalışmasında konu alınacaktır.

Küreselleşmenin ne anlama geldiği, boyutları, küreselleşmeyi sağlayan birtakım ekonomik unsurların neler olduğu bu çalışmada irdelenmektedir. Türkiye benzeri gelişmekte olan ülkelerin bu olgudan nasıl etkilendikleri önem taşımaktadır. Nihayetinde Türkiye’nin para ve maliye politikalarında ne gibi etkilerinin söz konusu olduğunu saptayıp, ileriye yönelik nasıl bir etki doğurabileceğini ve ne gibi önlemler alınması gerektiğini yorumlamak bu tez çalışmasının amacıdır.

Günümüzde, sosyal, politik, kültürel tüm gelişmeler; küreselleşmenin bir sonucu olarak yorumlanabilmektedir. Ekonomi de bunların arasındadır. Dolayısıyla, küreselleşme olumlu gelişmelerin yanı sıra sorunları da beraberinde getirmektedir. Kökeninde küreselleşme olduğu kabul edilen sorunlara yaklaşabilmek için de önemle üzerinde durulması gereken nokta küreselleşme olmaktadır. Yine ülkemiz açısından neler getirip neler götürdüğü makro ekonomi politikaları açısından büyük bir önem taşımaktadır.

ABSTRACT

Globalization, one of those well known formation of our century, together with improvements of technology in the communication network had become as effective as abolishing the borders among countries. Therefore the subject of this thesis will be how the globalization that introduced by either multinational companies or agreements on trade or money and foundations and the fact of globalization itself affects the macroeconomic management instruments such as monetary and fiscal policies in Turkey.

By examining dimensions, meaning of globalization, economic elements that provide environments for globalization, we are going to determine how the developing countries like Turkey have been affected from globalization and what kind of effects of it on Turkey's monetary and fiscal policies had been so far. In addition to these, we are going to search the possible impacts of these all in future and possible measures to prevent unwanted economic crises.

Nowadays social, politic, cultural developments are considered as a result of globalization. Economics is among those. Therefore globalization brings positive developments beside problems. In order to understand problems rooted by globalization, the most important think need to be analyzed is globalization itself. Again what it brings and takes out from our country is important in terms of macroeconomic policies.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR CETVELİ.....	viii
TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KURAMI; KAVRAM, KAPSAM VE GELİŞİMİ

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI.....	4
2. KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI: ÜÇ EĞİLİM.....	8
2.1. AŞIRI KÜRESELLEŞMECİLER.....	9
2.2. KÜRESELLEŞME KARŞITLARI.....	9
2.3. DÖNÜŞÜMCÜLER.....	10
3. KÜRESELLEŞMENİN FARKLI ALANLARI.....	12
3.1. SİYASAL ALANDA KÜRESELLEŞME.....	12
3.2. EKONOMİK ALANDA KÜRESELLEŞME.....	13
3.2.1. EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN GELİŞİMİ.....	14
3.2.2. EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ.....	16
3.2.2.1.EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN	
BÜYÜME VE GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ.....	17
3.3. KÜLTÜREL ALANDA KÜRESELLEŞME.....	22
3.3.1. TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN KÜRESELLEŞMESİ.....	22
3.3.2. ETNİK VE İDEOLOJİK KÜRESELLEŞME.....	23
4. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞİM SÜRECİ.....	23
4.1. KÜRESELLEŞMEYİ HIZLANDIRAN ETKENLER.....	24
4.1.1. BİLGİ, ULAŞIM VE	
İLETİŞİM TEKNOLOJİSİNDEKİ GELİŞMELER.....	26
4.1.2. TİCARİ VE FİNANSAL	
LİBERALLEŞME HAREKETLERİ.....	27
4.1.3. DIŞ TİCARETTE SERBESTLEŞME.....	28

4.1.4. SERMAYE HAREKETLERİNDE SERBESTLEŞME.....	29
4.1.5. ÇOKULUSLU ŞİRKETLER.....	32
4.1.5.1.ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN ÖZELLİKLERİ.....	33
4.1.5.2.ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN BOYUTLARI.....	34
4.1.6. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN SONA ERMESİ.....	36
4.1.7. TÜKETİCİ TERCİHİNDE DEĞİŞMELER.....	37
4.1.8. ULUSLARARASI SUÇ ÖRGÜTLERİ VE TERÖRİZM.....	37
5. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI.....	38
5.1. KÜRESELLEŞMENİN YATAY BOYUTU.....	38
5.2. KÜRESELLEŞMENİN DİKEY BOYUTU.....	39
6. KÜRESELLEŞMEYLE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR VE FIRSATLAR.....	40
6.1. KÜRESELLEŞMEYLE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR.....	40
6.2. KÜRESELLEŞMEYLE ORTAYA ÇIKAN FIRSATLAR.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

PARA VE MALİYE POLİTİKALARI İLE BUNLARI ETKİLEYEN KÜRESEL ETKENLER

1. EKONOMİ POLİTİKALARININ TEORİK ÇERÇEVESİ.....	45
1.1. EKONOMİ POLİTİKALARININ TEMEL AMAÇLARI.....	48
1.2. EKONOMİ POLİTİKALARININ KAVRAM VE ÖZELLİKLERİ.....	51
1.2.1. DÖVİZ KURU POLİTİKASI.....	51
1.2.2. DIŞ TİCARET POLİTİKASI.....	53
2. MALİYE VE PARA POLİTİKALARI İLE BUNLARI ETKİLEYEN KÜRESEL EKONOMİK ETKENLER.....	54
2.1. MALİYE POLİTİKASI.....	54
2.2. PARA POLİTİKASI.....	57

2.3. PARA VE MALİYE POLİTİKALARININ BERABER UYGULANMASI.....	61
3. PARA VE MALİYE POLİTİKALARINI ETKİLEYEN KÜRESEL ETKENLER.....	62
3.1. ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİLERİ.....	62
3.1.1. ULUSLARARASI PARA FONU (IMF) VE DÜNYA BANKASI (WB).....	63
3.1.1.1.ULUSLARARASI PARA FONU (IMF).....	63
3.1.1.1.1.IMF'İN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİLERİ.....	66
3.1.1.2.DÜNYA BANKASI (WB).....	69
3.2. ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	71
3.2.1. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET ANLAŞMASI (GATT), DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (WTO).....	72
3.2.1.1.GATT VE WTO'NUN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	75
3.3. BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	76
3.3.1. SERBEST TİCARET BÖLGESİ.....	78
3.3.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ.....	79
3.3.3. ORTAK PAZAR.....	79
3.3.4. EKONOMİK BİRLİK.....	80
3.3.5. BÖLGESEL ENTEGRASYONLARIN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	81
3.4. TEKNOLOJİNİN VE ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	82
3.4.1. TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	84
3.4.2. ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÜRESELLEŞMENİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARI
BAĞLAMINDA TÜRKİYE'YE ETKİSİ

1. KÜRESEL KURUMLAR VE ENTEGRASYONLARIN	
ETKİLERİ.....	89
1.1. IMF, DÜNYA BANKASI VE TÜRKİYE.....	90
1.2. GATT, WTO VE TÜRKİYE.....	92
1.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE.....	92
2. TİCARETİN LİBERALLEŞMESİ.....	95
2.1. TEŞVİK VE SÜBVANSİYONLARIN İHRACAT YÖNÜNDE	
GENİŞLETİLMESİ.....	98
2.2. İTHALATIN LİBERASYONU VE DIŞ TİCARETTE	
KORUMACILIK.....	100
2.2.1. TİCARİ LİBERASYONUN ETKİLERİ.....	102
3. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DE	
PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ.....	104
3.1. DÖVİZ KURU POLİTİKASININ LİBERASYONU.....	107
3.2. FAİZ ORANLARININ ÜZERİNDE DEVLET	
DENETİMİNİN KALDIRILMASI.....	109
3.3. SERMAYE PİYASASI KANUNU VE SERMAYE PİYASASI	
KURULUNUN KURULMASI.....	110
3.4. DEVLET İÇ BORÇLANMA SENETLERİ İHALELERİNE	
BAŞLANMASI.....	110
3.5. MERKEZ BANKASI BÜNYESİNDE PİYASALARIN	
KURULMASI.....	111
3.5.1. BANKALARARASI PARA PİYASASI.....	112
3.5.2. AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ.....	113
3.5.3. DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARI.....	113
3.6. SERMAYE HAREKETLERİNİN LİBERASYONU.....	114

3.7. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE REFORM VE DÜZENLEMELER.....	116
3.8. FİNANSAL LİBERASYON POLİTİKALARININ DOĞRUDAN VE DOLAYLI ETKİLERİ.....	118
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA.....	123

KISALTMALAR CETVELİ

APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ulusları Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
COMECON	: Karşılıklı Yardımlaşma Konseyi
ÇUŞ	: Çokuluslu Şirketler
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EPB	: Ekonomik ve Parasal Birlik
GATS	: Hizmet Ticareti Anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Bölgesi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TRIPS	: Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri
TSMF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
UNCTAD	: BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WB	: Dünya Bankası
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

TABLO 1.1	: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması: Üç Eğilim.....	11
TABLO 1.2	: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk, 1987 ve 1998.....	18
TABLO 1.3	: Ortalama Büyüme Oranları.....	19
TABLO 1.4	: Küreselleşmenin Dünya Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri..	20
TABLO 1.5	: Küreselleşmenin Yedi Tehlike İşareti ve Korunma Yolları.....	42
TABLO 2.1	: Makro Ekonomik Amaçlar ve Araçlar.....	49
TABLO 2.2	: Makro Ekonomik Amaçlar ve Çelişkiler.....	50
TABLO 2.3	: Para Politikasındaki Üçgen Arbitraj.....	52
TABLO 2.4	: Merkez Bankasının Varlıkları ve Yükümlülükleri.....	58
TABLO 2.5	: Ekonomik Entegrasyonlar.....	77
TABLO 3.1	: Ekonominin Dış Ticarete Açıklığı (GSMH'nin %'si).....	103
TABLO 3.2	: Türkiye'nin Sermaye Dengesi (Milyon Dolar).....	105
ŞEKİL 1.1	: Hava, Ulaşım, Telefon Görüşmeleri ve Bilgisayar Fiyatlarındaki Düşüş (1990 Fiyatlarıyla).....	27

ÖNSÖZ

Küreselleşme, çağımıza damgasını vuran ve tüm dünyayı etkisi altına alan bir olgu olarak incelemeye değer konulardan olmuştur. Bu çalışmada küreselleşmeye ve meydana getirdiği etkilere tarafsız ve hiçbir ideolojik kaygı gütmeyen yaklaşımıştır. Konular incelenirken, farklı güncel kaynaklardan mümkün olduğunca yararlanılmaya çalışılmıştır. Çalışma, önceden belirtilen amaç, kapsam ve sınırlılıklara ve bilimsellik anlayışına sadık kalınma çabası içerisinde hazırlanmıştır.

Bu çalışmada kullanılan kitap ve makalelerde, kaynakların birincil kaynaklar olmasına özen gösterilmiştir. Kullanılan bu kaynakların ışığı altında konu başlıkları belirlenmiştir. Belirlenen bu konu başlıklarına ait detaylı incelemeler yapılmış ve bu incelemeler sonucunda konuya yön verilmiştir. Ortaya çıkan sonuçların, olayları tanımlama ve ileriye yönelik öngörü verebilme özelliği taşıyabilmesi yönünde hareket edilmiştir. Bu süreç içerisinde, en etkin araştırma araçlarından biri de internet olmuştur. İnternette, gerek yerli gerekse yabancı, veri tabanlarına ulaşılmıştır. Tüm araştırma süreci boyunca, araştırmaya konu olabilecek kaynakların, objektif, bilimselliğe uygun olması ve yine elde edilen verilerin aktarılmasında, öngörülen şartlara ve kriterlere uygun olması hususunda, en yüksek seviyelerde dikkat gösterilmiştir.

GİRİŞ

Küreselleşme olgusu, etkisini tarihin belirli dönemlerinden günümüze kadar artan bir yoğunlukta göstermiştir. Bu etkiyle birlikte, devletlerin kendine özgü ulusal niteliklerinde, bir başka deyişle ulus-devlet sisteminde bir erozyona uğrama hali söz konusu olmuştur. Bu deyişim ile birlikte siyasal, hukuksal, toplumsal ve en önemlisi ekonomik alanlarda hızla bir deyişim yaşanmıştır. Bu deyişimler zinciri dünyanın büyük bir bölümünü etkisi altına almıştır. Bu sürecin ne zaman başladığı tartışma götürür bir durumdur. Ancak kesin olan bu deyişim sürecinin özellikle 20. yüzyılda bazı faktörlerin de itici gücüyle hız kazandığı ve daha da hızlı bir biçimde 21. yüzyılın başlarında etkisini arttırmış olduğudur. Bunun en geçerli göstergeleri; uluslararası siyasal ve ekonomik entegrasyonların daha etkin bir şekilde faaliyet göstermeleri, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişiminin de desteğiyle sermayenin hızlı dolaşımı ve bu tip oluşumlardan uzak kalan ülkelerin özellikle ekonomilerinde meydana gelen kriz ağırlıklı dalgalanmalar, son olarak da uluslar arası terörizmin yaygınlaşmasıdır.

Bu çalışmada, küreselleşmenin kavramsal boyutları, deyişik bakış açılarıyla ele alınmış ve genel bir tanıma ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda küreselleşmenin ne zaman başladığı, sözcük anlamı olarak neyi ifade ettiği ve türlerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle küreselleşmeye ivme kazandıran unsurlara değinilmiştir. Birinci bölümde yer alan kavramsal boyutla birlikte, genel çerçevede küreselleşmenin, özellikle gelişmekte olan ülkelere nasıl etki ettiği incelenmiştir. Detaylara inilmeden tamamen yüzeysel anlamda yapılan bu incelemeler, küreselleşmeyi sağlayan unsurların ele alındığı ikinci bölüme hazırlık niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ekonomik küreselleşmenin ana unsurlarından önce bu ana unsurların, öncelikli olarak etkilediği, ekonomi politikalarının genel anlamda kavramsal özelliklerine değinilmiştir. Bunlar genelde makro ekonomi politikaları özelde ise para ve maliye politikalarının ne olduğu, kim tarafından ve nasıl işlediğidir. Sonrasında ise ekonomik küreselleşmenin baş aktörlerinin kimler

olduğu ve bu aktörlerin, ülkelerin başta para ve maliye politikaları olmak üzere ekonomi politikalarını nasıl etkiledikleri genel anlamda ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise diğer tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, küreselleşme sürecinden Türkiye'nin nasıl etkilendiği özellikle makro ekonomi politikaları bağlamında, para ve maliye politikaları, dış ticaret ve finansal liberasyon çerçevesinde incelenmiştir. Bu amaçla IMF başta olmak üzere uluslararası parasal kuruluşların ve bölgesel ticari entegrasyonların ve uluslararası ticaret anlaşmalarının Türkiye ile olan ilişkileri ve etkileri ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı küreselleşmeyi tanımlarken, bu kavramı oluşturan ve hızlandıran unsurları belirlemek ve bu unsurların genel olarak ülkelerin ekonomi politikalarına nasıl etki ettiklerini veya etki edip etmediklerini saptamak ve nihayetinde ekonomi politikaları olarak Türkiye'nin bu etkileşimden aldığı payı saptamaktır.

Çalışmanın amaçlarını maddeler halinde yazarsak;

- Küreselleşmenin nasıl bir olgu olduğunu ve bu olgunun hangi unsurların denetiminde olduğunu saptamak.
- Küreselleşmenin, gerek az gelişmiş, gerek gelişmekte olan, gerekse gelişmiş ülkelerin iç makro ekonomi politikalarında nasıl bir etki yarattığını saptamak.
- Küreselleşmenin gelişmiş ekonomilerin lehine olup olmadığını saptamak.
- Küreselleşmenin Türkiye'de uygulanan para ve maliye politikalarını etkileyip etkilemediğini saptamak.
- Türkiye'de uygulanan para ve maliye politikalarının hangi küresel faktörlerden etkilendiğini saptamak.
- Küreselleşmenin, Türkiye'de para ve maliye politikaları dışında diğer ekonomi politikalarını etkileyip etkilemediğini saptamak.

Çalışmada konuların oldukça geniş yer tutması sebebiyle, yukarıda sıraladığımız amaçlara ulaşabilmek için bazı sınırlandırmalara gidilmiştir. Küreselleşme olgusu ve bu olguyu oluşturan ve hızlandıran etmenlerin genel çerçevelerinin dışına çıkılmamıştır. Bununla birlikte küreselleşmenin az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarına nasıl etki ettikleri ve gelişmiş ülkelerin lehine olup olmadığı çalışmanın akışı içerisinde belirlenmiştir. Küreselleşmenin Türkiye'deki para ve maliye politikalarına etkileri ise, 1980 sonrası dönem adı altında ele alınmış ve genel olarak küresel faktörlerin ekonomik liberasyona nasıl özendirici bir etki yaptığı saptanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KURAMI; KAVRAM, KAPSAM VE GELİŞİMİ

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme, son yıllarda dünya üzerinde yaşanmakta olan gelişmeleri tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. Bu tür gelişmeler politik, kültürel, ekonomik ve teknolojik olduğu için küreselleşme tanımının kişiden kişiye değişmesine sebep olmaktadır. Kimilerine göre; küreselleşme bir mit, çokuluslu şirketlerin kullandığı bir propaganda sloganı, kimilerine göreyse; dünyanın çehresini değiştiren ulusal sınırların önemini ortadan kaldıran bir süreçtir (Eroğlu ve Albeni 2002: 18). Dolayısıyla, ortaya atılan küreselleşme kavramlarından genel bir sonuca ulaşabilmek için bu kavramları olumlu veya olumsuz bakış açılarından değerlendirmeye almak bilimsel materyallere konu olabilecek çıkarımda bulunmak gerekir.

Küresel sözcüğünün kökeni 400 yıl öncesine dayanmaktadır. Küreselleşme sözcüğü ise oldukça yenidir. İlk olarak 1960'larda ortaya çıkan bu kavram; 1980'lerde sıkça kullanılmaya başlanmıştır.1990'lara gelindiğinde bu anlamda anahtar sözcük haline gelmiştir (<http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>). Küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin, yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir. Dünyada gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde benimsenen ekonomik sistem ve uygulanan ekonomik politikalar bu kavram altında benzer özellikler gösterirler (DPT 2000: 7).

Kumanda ekonomisinin küçülmesi; devletin, işlevlerinden olan ekonomik sosyal müdahalelerinden vazgeçmesi, bununla birlikte pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması ve dolayısıyla dünyanın tek pazar haline gelmesi (Şaylan 1997:9) küreselleşmeyi tanımlamaktadır. Bu tanımlar çerçevesinde

küreselleşme sınırları ortadan kaldıran, devletin üstlendiği fonksiyonları asgariye indiren ve dünyayı tek bir sistem üzerine oturtma yolunda bir kavramdır.

Küreselleşmeyi kavramsal olarak açıklarken farklı açılardan analiz etme gereği ortaya çıkmaktadır. Bunlar mal, para, işgücü ve hizmet akımları, entegrasyon, şirket bütünleşmeleri, politik bütünleşmeler ve rekabettir (Uysal 2003: 302). Küreselleşme uluslararasılaşmadan daha ileri ve kompleks bir kavram olup, bu bağlamda mal ve hizmet akımlarının ülke ve bölge sınırları içinde artmasını sağlayan ve ekonomik faaliyetlerin uluslararası dağılımını arttırmak suretiyle ulusların fonksiyonel entegrasyonunu sağlayan bir olgudur (Dicken 1992: 1).

Kozanoğlu'na (2003: 168) göre küreselleşme fikri politik iradeden, ideolojik mücadeleden bağımsız, zorunlu geri dönülemez, direnilemez, tarihsel olarak kaçınılmaz bir süreç olarak insanlığa empoze edilmeye çalışılmaktadır. Uluslararası sermaye, üretimi dünya ölçeğinde tasarlayarak, tüm ekonomik kaynakları kontrolü altına alıp, her koşulda belirleyici olmak, koyduğu kurallara uymayanları cezalandırmak ve dışlamak stratejisi izlemektedir.

Winham'a göre ise, küreselleşme uluslararası ticaretteki yayılma, sınırlararası parasal akımların artması, şirketlerin birleşmeleri ve çokuluslu şirketlerin büyümesidir (Winham 1996: 640).

Bir başka görüşe göre, küreselleşme sadece yeni bir terimdir; yeni bir olgu değildir. Bu yüzyılın başlarında bilimsel terminolojiye girmiş olan emperyalizmin kendisidir. Emperyalizm olgusuna saygınlık kazandırma çabasıdır. Emperyalizm kutuplu ve çıkar çatışmasına dayalı bir dünya tablosunu yansıtır. "Böyle bir dünya, güçlü egemen, ve çevresine hakim olan bir merkez ile bağımlı çevre öğelerinden oluşur. Çevre merkeze kaynak aktarır, yani sömürülür. Bu bağımlılık, ekonomik olmanın ötesinde de siyasi, ideolojik, kültürel öğeler içerir. Örneğin, kültür emperyalizmi kavramı, geçerli bir kavramdır." (Boratav 1997: 23) Bu yaklaşımla küreselleşme, dünyaya hakim koordineli bir sömürge imparatorluğu olarak tanım kazanmıştır. Dolayısıyla, belli güç denge veya dengelerinin odağında sistematik bir araçtır.

Küreselleşme ülkeleri fakirleştirmez tersine zenginliğine yardımcı olur, ancak küreselleşme tüm ülkeleri aynı ölçüde zenginleştirmemektedir. Küreselleşme olgusunun neticesinde dünyada gelir dengesizliği artış göstermiş ve büyümeyi gerçekleştiremeyen ülkelerde yoksulluk artış göstermiştir. Bunun en önemli nedeni, yetersiz politika ve kurumlardır (<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm>). Bu tanımlama ile küreselleşmenin aslında zenginleştirici bir olgu olduğunu fakat bu olgunun ülkeleri aynı düzeyde zenginleştirmediyini ve bir çok ülkede fakirliğe yol açan bir kavram olduğu görüşü öne sürülmüştür.

Küreselleşmeye olumsuz bakan diğer bir görüşe göre de, küreselleşme özgürlük, eşitlik ve demokrasinin kendiliğinden otomatik olarak geleceği kandırmacasıdır (Geray 1997: 9). Bir başka görüşe göre de, yaşanan küreselleşme kapitalizmin evrenselleşmesidir. 19. yüzyılın ikinci yarısında, işçi sınıfı bir enternasyonal kurma çabasındaydı. Bu çabalar İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında sona ermiştir. Buna karşılık, bu amacı sermaye sınıfı üstlenmiştir. 1950'li yılların sonundan itibaren bu çabalar başlamıştır. 1989'dan sonra, ABD'nin önderliğinde dünya çapında bir kapitalist enternasyonal kurulmuştur. Böylece dünyanın her yerinde istendiği gibi üretim yapabilme, mal ve hizmet satabilme ve de bunlardan daha önemlisi sıcak para da denen spekülâtif parasını tüm dünyada dilediği gibi dolaştırma şansına sahip olmuştur (Eroğul 1997: 47). Böyle bir düşüncenin günümüz sisteminde geçerli olduğunu söylememiz mümkündür fakat liderlik konusunda ABD'nin tek kutuplu görünmesine rağmen diğer etkenleri de incelemek gerekmektedir.

Bir diğer olumlu görüşe göre de, küreselleşme bir pozitif güçtür ve savunulmaya değer bir şeydir. Aynı zamanda küreselleşmenin sosyal ve ekonomik etkileri hem onu savunanlar, hem de ona karşı olanlar tarafından hızlandırılacaktır. Anti-küreselleşmecî yaklaşımlarda, küreselleşme kavramı kapitalizm, haksızlık ve adaletsizlik olarak değerlendirip, küreselleşen ve kapitalistleşen dünyada adaletsizliğin çok fazla olacağına işaret ederler Ama ekonomik küreselleşme, gerçekte özel bir fenomenle ilgilidir. "Bu fenomen, ticaret akımlarındaki büyüme ve finansal sermayenin uluslararası hareketindeki artıştır. Bu trendin egemenlik, refah,

iş, meslek, ücretler ve sosyal hukuk kuralları gibi pek çok alanda önemli sonuçları vardır.” İşte bu yüzden küreselleşmenin önemini iyi kavramak, anlamak gereklidir.”(Taylor 2002: 1). Rasyonel birtakım ölçütler kullanmak ve sonuçlarını değerlendirmek, küreselleşmenin gerçek anlamda özelliklerini ortaya koyacaktır.

Az gelişmiş ülkeler açısından da küreselleşme hizmet ve sermaye piyasalarının metropol ülkelere açılması anlamını taşımaktadır (Somçağ 2001: 143). Böylelikle azgelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin pazarları haline gelecektir.

Küreselleşmeyi belli çerçevelerde tanımlayan tüm görüşlerin merkez noktası, ulusal sınırların önemini yitirmeye başlayarak uluslararası sistem içerisinde ilerleyen iletişim teknolojisinin de itici gücüyle, bağımlı bir birlikteliğin bir şekilde meydana gelmesidir. Burada üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan bir tanesi sınırları ortadan kaldıran karşılıklı çıkarların kesiştiği noktada küreselleşmenin meydana geldiğidir.

Küreselleşme ile ilgili ortaya atılan tüm görüşlerde ortaya çıkan bir realite de küreselleşmeyi kötüleyenlerin büyük çoğunluğunun küreselleşme sürecinin yararlarını görmezden gelmesi bunun yanında küreselleşme yanlılarının da dengesiz söylemlerinin olmasıdır. Bunlara göre gelişmekte olan ülkeler, fakirlikle mücadele edip büyümek istiyorlarsa küreselleşmeyi kabul etmek zorundadırlar. Ancak küreselleşme olgusu adı geçen ülkelerdeki birçok insana bu vaat edilen ekonomik faydaları getirmemiştir (Stiglitz 2002: 27). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yapısal özellikleri küreselleşme olgusunun etkilerinden olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Dolayısıyla, küreselleşmenin sonuçlarıyla hangi ülkeler için iyi, hangi ülkeler için kötü olacağı ayırımına gitmek gerekmektedir.

Küreselleşme, dünya üzerinde kurulmuş olan bireysel toplumsal bağların, birbiriyle olan sistematik ilişkisini içermektedir. Tamamiyle küreselleşmiş bir dünyada herhangi bir ilişki ya da ilişkiler seti diğerlerinden ayrı tutulmayacak, sınırlandırılmayacaktır. Her biri birbirlerine bağlanacak ve sistemli olarak birbirinden etkilenecektir. Böylesi bir değişim de özellikle ülke sınırları için geçerli olacaktır. Küreselleşme süreci tamamlandıktan sonra coğrafi sınırların bir etkisi kalmayacaktır.

Küreselleşme, insan toplumunun kapsamını ve birbirine benzerliğini arttıracaktır (Eroğlu ve Albeni 2002: 18). Ortaya tek bir dünya ülkesi ve aynı süreçte, tek bir dünya devleti çıkacaktır.

Küreselleşme kavramının sonuç itibariyle çok yaygın bir kullanım alanının olduğu açıktır ve küreselleşme sözcüğü kendisine bir yandan tutkulu yandaşlar öte yandan da alerjik karşıtlar yaratmıştır. Yandaşlarının herhangi bir fikre karşı çıkmak için çoğu kez o fikrin küreselleşmeye ters düştüğünü ifade etmeleri yeterli olmuştur. Karşıtları için ise, bu kavramın herhangi bir gerçeğe karşılık gelmediği tamamen, ideolojik bir kavram olduğu öne sürülmüştür (Timur 1996: 7).

Böylece değişik küreselleşme tanımlarını iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, iyi niyetli tanımlamalardır; buna göre, ilerleyen teknoloji ve gelişen piyasalar, hiçbir müdahaleye gerek kalmaksızın küreselleşmeyi meydana getirmektedir. Karşı düşünceye göre de küreselleşme soğuk savaşı kazanan ülkelerin kendi çıkarlarına hizmet etmesi amacıyla kendi güçleriyle oluşturdukları bir sistemdir (Seyrek 2002: 170). Bu iki grupta toplanan değişik küreselleşme tanımlarına dönüşümcüleri de eklediğimizde ortaya üç farklı yaklaşım çıkmaktadır.

2. KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI : ÜÇ EĞİLİM

Günümüzde küreselleşmeye yönelik yaklaşımları Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton'ı izleyerek, "aşırı küreselleşmeciler" (hyperküreselist), "kuşkucular" (skeptical) ve "dönüşümcüler" (transformationalist) şeklinde üçlü bir sınıflamaya tabi tutabilmemiz mümkündür (<http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>). Bu sınıflamayla küreselleşmeye ilişkin görüşler sistemli bir çatıda toplanabilmektedir.

2.1. AŞIRI KÜRESELLEŞMECİLER

Aşırı küreselleşmeciler için, artık piyasalar devletlerden daha güçlüdür. Devletlerin otorite gücündeki gerileme, diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel, bölgesel otoritelerin artarak yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Radikal-aşırı küreselleşmeciler, dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerin yerini almakta olduğunu (ya da alacağı) ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başladığı düşüncesine sahiptirler. Ancak bu grup içinde yer alanlar, homojen bir görünüm göstermemektedirler. Örneğin neo-liberaller, devlet gücü üzerinde piyasanın ve bireysel otonominin başarısını olumlu karşılarken, aynı grup içinde yer alan Neo-Marksistler (ya da radikaller), çağdaş küreselleşmeyi, baskıcı küresel kapitalizmin temsilcisi olarak değerlendirmektedirler. Aşırı-küreselleşmeci bakış açısına göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir kanıtı olarak yorumlanabilecek, küresel düzeyde kültürel karışım (hypredization), küresel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının (küresel governance institutions) doğuşu, köklü bir biçimde yeni dünya düzeninin delilleri ve ulus devletin ölümü olarak yorumlanmaktadır (<http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>). Ulus devletin ölümüyle birlikte yeni küresel düzen ulus devletin sistematiğini alıp yeni bir uygarlık oluşturacaktır.

2.2. KÜRESELLEŞME KARŞITLARI

Radikal (aşırı) küreselleşmecilerin tam karşısında yer alan bu grup, kuşkucular olarak da anılmaktadır. Giddens'in deyimiyle, bunlar küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia etmektedirler. Kuşkucular, küreselleşmenin geçmişine (19. yüzyıla) bakarak, o dönemde de önemli derecede para ve mal hareketinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Günümüzde hala bir çok ülkenin oldukça katı bir biçimde uyguladıkları ulusal sınır kontrollerine karşılık, 19. yüzyılda insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia etmektedirler. Kuşkucular, dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönünde günümüzde yaşanan gelişmelerin, 100 yıl öncesine benzer bir duruma geri dönüşten başka bir şey olmadığını iddia etmektedirler. Kısacası, küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmemektedirler. Herkesin bu terimle

bu kadar ilgili olmasını zamanın ideolojisi haline gelmesine bağlamaktadırlar. Onlar için küreselleşme, refah devletini yok edecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin, sık kullandığı basit bir terimdir. Bu grubun bazı üyeleri, küreselleşmeyi, kapitalizmin savaşı olmayan yeni işleyiş mantığı ya da jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirirken; Chomsky gibi bazı ünlü düşünürler de, kâr peşinde koşan mega-işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığı (Sainath) olarak nitelemişlerdir. Küreselleşme, bir bütünleşmeyi değil, farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirecektir. Yine bu grup, dünya ekonomisi içerisindeki eşitsizliğe dikkat çekiyor ve bunun dünyada neo-liberallerin dediği gibi, küresel bir uygarlığın doğuşundan ziyade, kökten dinciliğin ya da saldırgan milliyetçiliğin doğuşuna yol açacağını savunmaktadırlar (<http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>). Bu yaklaşımla küreselleşmenin zannedilen aksine kendi doğal oluşumunu gerek jeopolitik gerekse jeokültürel birtakım olmazsa olmaz özellikleriyle tamamlamış olan ulus devletin yapay müdahalelerle işgalini ifade ettiğini görmekteyiz. Bunun devamında ortaya çıkan sonuç ise sıradan bir işgalin yarattığı olgular ile benzer özellikler göstermektedir.

2.3. DÖNÜŞÜMCÜLER

Giddens'in da dahil olduğu bu grup, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki temel güç olarak görmektedir. Artık dış ya da uluslararası işler ile iç işleri arasında açık bir ayırım söz konusu değildir. Ekonomik anlamda bırakın yüz yıl öncesini, otuz kırk yıl öncesinden bile çok farklı bir dönemde yaşanılmaktadır. Son yıllarda küreselleşme konusunda yapılan araştırmalar, çok farklı dönemde yaşanıldığına işaret etmektedir. Önceki pazardan çok daha bütünleşmiş yeni bir küresel pazar oluşmuştur. Karşılıklı alınıp satılan malların miktarı 19. yüzyıla karşılaştırılamayacak kadar fazladır. Ama bundan daha da önemlisi, ekonominin giderek daha fazla bir şekilde hizmet sektörüne bağlı hale gelmesidir. Bilgi, eğlence, iletişim ve en önemlisi elektronik ve finans ekonomisi içeren hizmetler, ekonomideki en önemli sektör haline gelmektedir. İletişim devrimi sayesinde anında haberleşme imkanına kavuşulduğundan beri, eski yapılar yıkılmaya, eski alışkanlıklar

unutulmaya ve kültürler de diğer kültürlerle anında tema edebilmeye, karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır (<http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>). Böylece küreselleşmenin çok hızlı bir şekilde özellikle son yıllarda şekillenip uluslararası küresel bir bağımlılık yaratması dönüştürücü yaklaşımda öngörülmektedir.

Tablo 1.1: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması: Üç Eğilim

	Hiper-küreselciler	Kuşkucular	Dönüştürücüler
Yeni olan ne?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo-yönetişim (geogovernance)	Tarihsel olarak eşi görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağımlılık
Hakim özellikler	Küresel kapitalizm, Küresel yönetim, Küresel sivil toplum	Dünya 1890'larda olduğundan daha az karşılıklı bağlı.	Yoğun ve derin (thick) küreselleşme.
Ulusal hükümetlerin gücü	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor, Yeniden yapılıyor.
Küreselleşmenin itici gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
Tabakalaşma kalıpları	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hakim motif	McDonalds, Madonna, vs.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyonu
Küreselleşmenin kavramlaştırılması	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme..	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
Tarihsel yörünge	Küresel Uygarlık	Bölgesel bloklar, Uygarlıklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık: küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet	Ulus devletinin sonu	Uluslararasılaşma devletinin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletinin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor.

Kaynak: <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>

Tablo 1'de görüldüğü gibi, küresel sistemin tanımı aşırı için küresel çağ, kuşkucular için ticaret blokları, dönüştürücüler için ise aşırı küresel karşılıklı bağımlılıktır. Yine küresel kapitalizm, küresel yönetim ve küresel sivil toplum aşırı için; 1890'lardakinden daha az karşılıklı bağımlılık kuşkucular için, yoğun ve derin küreselleşme ise dönüştürücüler için kavramın hakim özelliklerini teşkil etmektedir. Küreselleşmeyi önemli ölçülerde ilgilendiren konulardan ulusal hükümetlerin gücü, dikkat çekicidir ki hiper-küreselci yaklaşımda gerileyip aşınıyorken kuşkucularda ise güçlenip çoğalmaktadır. Aslında bu tezat küreselleşme olgusunun doğal sonucudur. Çünkü ulusların sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik

yapılarının asimilasyona uğramalarına karşın bir tepki olarak, aşırı milliyetçi düşünce ve oluşumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu dönüşümcülerde yeniden inşa olarak algılanmaktadır. Özet olarak, küreselleşme, aşırıları için ulus devletinin sonu, kuşkucular için devletin kabul ve desteğine bağlı, dönüşümcüler için ise devletin gücü ve dünya siyasetini dönüştüren bir olgudur.

3. KÜRESELLEŞMENİN FARKLI ALANLARI

Küreselleşme, tek boyutta meydana gelen bir olgu değildir. Aynı zamanda bu olguyu meydana getiren nedenler her ne olursa olsun farklı alanlarda küreselleşmeyi hızlandırmaktadır. Bu alanlar siyasal, ekonomik ve kültürel alanlardır.

Robertson küreselleşme olgusunu daha kapsamlı bir biçimde açıklarken, esas açıklayıcı nedenler arasında devletlerarası etkileşimin yerini sosyo-kültürel süreçleri alır. Aslında küreselleşme dünyayı yeniden yapılandırma isteminin ve girişiminin tarihsel bir sonucudur. Dolayısıyla, bu süreçte kendisini ortaya çıkaran sosyal, kültürel, ekonomik ve düşünsel süreçlerden bağımsız olarak kavranamaz. Çünkü küreselleşme ne yalnızca Marmaris'te Mc Donalds'a gidebilme olarak ne de bir Hristiyan rahiple ilişkilendirilen Sevgililer Günü'nü kutlamaktır. Küreselleşme özü itibarıyla kendini ekonomik, sosyal ve düşünsel olarak az gelişmiş ülkelere empoze eden gelişmiş ülkelerin başlattığı bir olaydır (Erkızan 2002: 66).

3.1. SİYASAL ALANDA KÜRESELLEŞME

Siyasal alanda küreselleşme, küreselleşme olgusunun sahip olduğu enstrümanlar ile yerleşmekte olan yaygın siyasal anlayışın uluslararası düzeyde kabul görmesidir. Bunlardan en çok göze çarpanı demokratikleşme şeklinde olmasıdır.

Emre Kongar (2001: 28)'a göre küreselleşmenin siyasal ayağı ABD'nin siyasal liderliği ve dünya jandarmalığıdır. Yani, ABD küreselleşen dünyanın hem siyasal liderliğine soyunmakta, hem de dünyanın jandarmalığını yapmaktadır. Ve Amerika bunu kendi başkanının ağzından tüm dünyaya ilan etmiştir. Eski başkan

Clinton, Kongreye yaptığı bir konuşmada, “Bu nedenle Apartmanda olup biten her şeyden etkileniyoruz. Etkilendiğimize göre de sizden aldığım vergilerle ben bu dünyayı denetleyeceğim ki, burada bir karışıklık çıkmasın ve en üst katta oturanlar zarar görmesin” demiştir. Küreselleşme olgusunun siyasal ayağını bu oluşturmaktadır.

3.2. EKONOMİK ALANDA KÜRESELLEŞME

Uluslararası sermaye hareketlerinin, uluslararası anlaşmalarla libere edilmiş ülke piyasalarına giriş çıkışları, çokuluslu şirketlerin faaliyette buldukları ülkelere etkileri, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve uluslararası finansal kuruluşların ülke ekonomi politikalarına dolaylı etkileri vb. küreselleşmenin ekonomik alanını oluşturmaktadır.

Ekonomik küreselleşme mekanizması, ticaretin liberasyonu, sermayenin mobilitesinin birden ve hızla artması ve enformasyon maliyetlerinin teknolojik yeniliklerin etkisiyle düşmesiyle şekillenmiştir. Karşılıklı bağımlılıklar küreselleşmeye ivme kazandırmıştır.

Bu bağımlılıklar (Başoğlu vd. 2001: 3-4):

- Teknoloji üreten ülkeler ile taklitçi ülkeler arasında ortaya çıkan bilgi toplumu, uluslararası teknik normlar, teknolojik ortaklıklar, mühendis değişimleri ve piyasalardaki rekabetin artması,
- Teknoloji üreten ülkelere brövlere mal ve teçhizat girişinin, know-how transferinin ve teknolojik benzeşmelerin aktarılmasıdır.

1980’lerin başından itibaren küreselleşmenin dayandığı ekonomik gerçeğin ne olduğu konusu sorgulandığında küreselleşme ve dolayısıyla bütünleşmenin (Tözüm 2002: 154):

- Ticaretin liberasyonunun, kaynakların etkin bir şekilde dağılımını sağlayacağını ve bununla birlikte hızlı büyümenin en önemli bileşenlerini ithal etmek için gerekli ihracat gelirlerini güvence altına alacağı,
- Finansal liberasyonun, sermayenin kıt olduğu gelişmekte olan ülkelere yabancı sermayeyi cezbederek bu ülkelerin ödemeler dengesi sıkıntılarını girmeden tasarruflarından daha fazla yatırım yapmalarına olanak vereceği,
- Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının artarak, hem sermaye birikimine katkıda bulunacağı, hem de teknoloji, know-how girişi ve rekabete olumlu etkisinin olacağı,
- Liberasyon sürecinin tamamlanmasıyla sermayenin marjinal getirisinin dünya çapında eşitleneceği varsayımlarına dayanmaktadır.

Dolayısıyla küreselleşme, kalkınma ekonomisinin önemli tartışma alanlarından olan “convergence” yani gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş dünyayı yakalayabilecek mi sorusunun alternatif ve güncel bir cevabı olduğu iddiasını taşımaktadır.

3.2.1. EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN GELİŞİMİ

Ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesi 1960’larda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde çokuluslu şirket faaliyetleri ortaya çıkmış ve uluslararası ticaret hızla gelişmiştir. 1971-73 döneminde Bretton-Woods yarı sabit döviz kuru rejiminin çöküşüyle birlikte sermaye piyasaları hızlı bir şekilde uluslararasılaşmış ve uluslararası menkul kıymetler yatırımlarının ve banka kredilerinin yaygınlaşma süreci başlamıştır. Böylece bu süreç uluslararası ekonomik ilişkilerin karmaşıklaşmasına katkıda bulunmuş bağımlı ve bütünleşmiş bir dünya ekonomisinin küreselleştiğinin habercisi olmuştur (Hirst ve Thompson 1998: 2). Böylelikle Bretton Woods kuruluşları dünya üzerinde ekonomik yeniden yapılanma üzerinde anahtar roller üstlenmiştir (Chossudovsky 1999: 39).

Sabit kur ve sermaye kontrolüne dayanan Bretton-Woods Sistemi kurulduğu zaman bir devrim niteliği taşımıştır. Sistemin bütün metropol ülkelerini ve bütün dünya sistemini kapsayacak sabit kur rejimi daha önce olmamıştır; bunun yanında

lkeler arasındaki sermaye girişlerinin hükümetlerce denetlenmesi de genel bir uygulama alanı bulamamıştır. 19. Yüzyılda bugünkü anlamıyla finans piyasalarının ortaya çıkmasıyla birlikte bu piyasalarda uluslararası alışverişler mal ve hizmet alışverişleri gibi büyük ölçüde serbest olmuştur (Somağ 2001: 143). Böylelikle dünya ülkeleri arasında ekonomik, politik, ve teknolojik bağların artması bu ülkeler arasındaki işbirliği sürecini hızlandırmıştır.

Ancak dünya üzerindeki gerek küresel gerekse bölgesel bütünleşmeler olsun küresel anlamda etki yaratan ekonomiyi yönlendiren özel ülke gruplarıdır. “Bu gruplardan bazıları; Yediler Grubu (G-7), Onlar Grubu (G-10), Yirmiler Grubu (G-20)’dur. Bu gruplar arasında en önemlisi G-7’dir. G-7’yi oluşturan lkeler; ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada ve İtalya’dır. 1998 yılında bu gruba Rusya 8. ye olarak katılmış fakat grubun ismi değişmemiştir. G-7’yi oluşturan ülkeler, 1999 yılı itibariyle dünya GSMH’nin %65’ini üretmektedirler. Dünya ticaretindeki payları ise %52’dir. Grup yeleri birbirine danışmakta, çeşitli konularda müzakereler yürütmekte, dünya ekonomisinin geleceğini şekillendirerek, büyüme hızına, ticarete, mali akışlara yön verecek nitelikteki kararları almaktadırlar” (www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi_6/ticaret.htm). Alınan ve yürütülen bu kararlarla tüm dünyada ekonomiye yön veren bir sistem ve ülke grubu meydana gelmiştir.

Küresel kuruluşlar ulusal ekonomilerin yeniden yapılanma sürecinde önemli roller oynamıştır. GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması) anlaşmasının imzalanması, Dünya Ticaret rgtnn (WTO-1995) kurulması ekonomik küresel sistemin gelişiminde önemli dönüm noktaları olmuştur. WTO kuruluş tüzüğü, ulusal ticaret politikalarının denetimi gibi dünya ticaretinin ulus ötesi şirketler ve uluslararası bankalar yararına düzenlenmesini de içermektedir (Chossudovsky 1999: 39). Bu tür anlaşmalar yoluyla uluslararası ticaret karşılıklı çıkarlar bağlamında ilerleme göstermiştir.

Thomas Friedman’a göre 1800’lerin ortalarından 1920’lerin sonlarına kadar dünya benzer küreselleşme ağları yaşamıştır. GSMH’lere oranla ticaret hacimlerini ve sınırlar arası sermaye akışlarının; nüfusa oranla sınırlar arası işgücü akışına

karşılaştırılmasıyla, I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönem şu an içinden geçtiğimiz döneme çok benzemektedir. O dönemin hakim gücü Büyük Britanya'nın, yükselen piyasalarda çok büyük yatırımları vardır. İngiltere, Avrupa ve Amerika'daki büyük şirketler sürekli finansal krizlere uğramışlardır. Dolaşımdaki para miktarı üzerinde hiçbir denetim olmadığından, 1866'da transatlantik kablo döşenir döşenmez, New York'taki bankacılık ve finans krizleri hızla Londra ve Paris'e yansiyabilmekteydi. Bu bağlamda I. Dünya Savaşı öncesindeki ilk küreselleşme dönemi dünyayı "büyük boydan" "orta boya" indirmiştir. İlk küreselleşme dönemi, I. Dünya Savaşı'nın, Rus Devrimi'nin, Büyük Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ardından fiziksel ve ideolojik parçalara ayırmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış olan resmi bölünmeler Soğuk Savaş döneminde iyice donmuştur. Soğuk Savaş aynı zamanda uluslararası bir sistemdir. Yaklaşık olarak 1945'ten 1989'a kadar sürmüştür. Ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte yerini başka bir sisteme bırakmıştır. Şu anda içinde bulunduğumuz yeni küreselleşme çağı küreselleşmenin ikinci dönemini oluşturmaktadır. Bu dönem I. Dünya Savaşının sonuna kadar olan yaklaşık 75 yıllık dönemdir (Friedman 2002: 15-16). Şu an içinde bulunduğumuz dönemde ise ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yanı sıra tek kutuplu bir dünya görüntüsü, dünyayı "orta boydan" "küçük boya" indirmiştir.

3.2.2. EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ

Ülkeler arasında kişi başına gelirin yakınsayıp yakınsamadığı konusunda karmaşık istatistiksel tekniklerle saptamaya çalışan önemli bir literatür birikmiştir. UNCTAD'ın (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Sekreteryası) 1997 raporunda bu konuda sunduğu bazı bulgulara göre Afrika Kıtası'nda satın alma gücü ile hesaplanan kişi başına milli gelir, 1965'te gelişmiş ülkelerin kişi başına milli gelirinin % 14'ü iken 1995'te % 7'si olmuştur. Latin Amerika'da fert başına milli gelir, 1965'te gelişmiş ülkelerin fert başına gelirinin % 36'sı iken 1995'te % 25'i olmuştur. Doğu Asya'daki yeni sanayileşen ülkelerde ise bu oran aynı yıllar arasında % 18'den % 66'ya yükselmiştir. Aynı rapora göre dünya nüfusunun en yüksek gelirli % 20'sinin dünya gelirinden aldığı pay 1965'ten 1990'a % 14 artarak, % 83'e ulaşmıştır. 1965 yılında, dünya nüfusunun en yüksek gelirli % 20'sinin ortalama kişi

başına geliri, dünyanın en fakir % 20'sinin ortalama kişi başına gelirinin, dünyanın en fakir % yirmisinin ortalama kişi başına gelirinin 31 katıdır. Bu rakam 1990 yılında 60 katına varmıştır (Somel 2002: 144).

Ülkelerin makroekonomik öğelerinden ve göstergelerinden en önemlilerinden olanı büyüme ve gelir dağılımıdır. Dolayısıyla ekonomik küreselleşme dendiğinde incelenmesi gereken öncelikli konulardan bir tanesi de büyüme ve gelir dağılımıdır.

3.2.2.1. EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN BÜYÜME VE GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ

Dünyadaki mal ve hizmetlerin % 70'ini dünya nüfusunun % 10'u üretmektedir. Bununla birlikte bu % 10'luk kesim dünya toplam gelirinin % 70'ini almaktadır. Dünyada günde 2 dolardan daha az bir gelire yaşayan nüfus ise dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısına yaklaşmaktadır (Satın alma gücü paritesi ile yılda 700 dolar) Bu kesimin dünya üretimindeki payı yalnızca % 6 olup oluşturduğu nüfus ise 3 milyardır (www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticarethtm). Bu istatistiklere göre dünyada gelir dağılımı adaletsizliği yüksek denilebilecek noktalara ulaşmıştır.

Ekonomik liberasyonun ve teknolojinin gelişmesi ülkeler ve insanları birbirine yaklaştırmıştır fakat yüksek düzeyde gelir farklılıkları da ortaya çıkmıştır. Dünya Bankası'na göre, dünya nüfusunun % 50'sinin 2 dolardan daha düşük bir gelire yaşamasının yanında dünya nüfusunun 1/5'i yani 1,2 milyar kişi günde 1 dolardan daha az bir gelire sahip olmaktadır. Bunun yanında, dünyanın en zengin 20 ülkesinin ortalama geliri dünyanın en fakir 20 ülkesinin ortalama gelirinine oranı, 40 yıl önce 20 iken günümüzde bu oran yaklaşık olarak 40'a yükselmiştir. İktisat tarihçileri tarafından ortaya konan rakamlar bu oranların 1900 yılında 5'e yakın 1820 yılında da yaklaşık olarak 2 olduğunu göstermektedir (www.foreigntrade.gov.tr).

Tablo 1.2: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk, 1987 ve 1998

Bölge	Yoksul İnsan Sayısı(a)		Yoksulluk Oranı(b)	
	1987	1998(c)	1987	1998(c)
Doğu Asya ve Pasifik	417,5	278,3	26,6	15,3
Çin Hariç	114,1	65,1	23,9	11,3
Avrupa/Orta Asya	1,1	24,0	0,2	5,1
Güney Amerika/Karayip	63,7	78,2	15,3	15,6
Orta Doğu/Kuzey Afrika	9,3	5,5	4,3	1,9
Güney Asya	474,4	522,0	44,9	40,0
Güney Sahra	217,2	290,9	46,6	46,3
TOPLAM	1,183,2	1,198,9	28,3	24,0
ÇİN HARIÇ	879,8	985,7	28,5	26,2

(a)-Günde bir dolardan az gelikle geçinen insan sayısı (milyon)

(b)-Günde bir dolardan az gelikle geçinenlerin toplam nüfusa oranı(%)

(c)-İlk sonuçlar

Kaynak: Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001,117.

Tablo 2'den yoksullukların ağırlıkla Güney Asya bölgesinde yoğunlaştıkları görülmektedir. 1999 yılında dünya toplam nüfusunun yalnızca % 22,2'sini oluşturan bu bölgenin toplam yoksul insan içindeki payı 1987'de % 40,1'den 1998'de %43,3'e yükselmiş ve her iki yılda da bu bölgenin yoksulluk oranı dünya ortalamasının çok üstüne çıkmıştır. Bu durum Bangladeş ve özellikle Hindistan gibi büyük nüfuslu ve yoksulluğun yoğun olduğu ülkelerin bu bölgelerde yer almasıyla ilgilidir. Bu bölge aynı zamanda yaşam beklentisi ve okullaşma oranı gibi sosyal göstergeler açısından az gelişmiş ülke ortalamasının altında kalmıştır (Şenses 2001: 115).

Dünya kalkınma raporuna göre dünyada genel olarak kişiler arasındaki gelir adaletsizliği 19. yy'da önemli ölçülerde artmıştır. 20. yy'ın ikinci yarısında çok hızlı olmasına rağmen tekrar yükselmiştir. Bu adaletsizliğin bu yüzyılları bulması tesadüf değildir. 20. yy'ın ilk yarısında küresel eşitsizliğin artması, entegrasyon karşıtı ve ileri ekonomilerde küresel depresyona yol açan büyük politika hatalarıdır (<http://www.foreigntrade.gov.tr/lead/sayi7/küresel.htm>).

Son 20-30 yıllık süreçte zengin kabul edilen ülkelerin büyüme oranları yavaşlarken küreselleşmeye entegre olmuş gelişmekte olan ülkelerin ise tersi bir durum söz konusu olup 1970'lerden itibaren yükselme göstermiş ve bu yükselişleri 1980'li ve 1990'lı yıllarda da devam etmiştir. Küreselleşme sürecine katılmamış az

gelişmiş ülkeler ise gelişmiş ülkeler gibi büyüme oranları 1970'lerden itibaren yavaşlamış ve bu eğilim 1980 ve 90'larda da devam etmiştir.

Tablo 1.3: Ortalama Büyüme Oranları

	1960'lar	1970'ler	1980'ler	1990'lar
Zengin Ülkeler	4,7	3,1	2,3	2,2
Katılımcı Gelişmekte Olan Ülkeler	1,4	2,9	3,5	5,0
Katılımcı Olmayan Gelişmekte Olan Ülkeler	2,4	3,3	0,8	1,4

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/lead/sayi7/küresel.htm>

Küresel entegrasyona sırtını dönmüş olan ülkeler sürekli büyümeyi yaratmada başarısız olmuşlardır. Bunun yanında bu başarısızlığa maruz kalmış ülkeler çoğunlukla Sahra altı (Sub-Sahran) Afrika'da yer alan ve küreselleşmeye entegrasyon hususunda şart olan ön koşullara sahip olmayan ülkelerdir (www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticarethtm). Ortalama büyüme oranları çeşitli yıllar itibariyle Tablo 3'te verilmiştir.

Yine aşağıdaki tabloya göre (Tablo 4) Küreselleşmenin dünya gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri verilmiştir.

Tablo 1.4: Küreselleşmenin Dünya Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri

Dönem	Küresel Eşitsizlik Eğilimi	Uluslar Arasındaki Eşitsizlik		Uluslar içindeki Eşitsizlik	
		Eğilim	Küreselleşmenin Etkileri	Eğilim	Küreselleşmenin Etkileri
1500-1820	Eşitsizlik Artışı	Eşitsizlik Artışı	Açık bir Etki Yok	Eşitsizlik Artışı (Batı Avrupa)	Açık bir Etki Yok
1820-1914	Eşitsizlik Artışı	Eşitsizlik Artışı	Katılımcı ülkeler katılımcı olmayanlara göre avantaj sahibi. Katılımcı ülkeler arasında göç sermaye akışından daha fazla eşitsizliği azaltmıştır. Daha fazla serbest ticaret, istisnalarla birlikte eşitsizliği azaltmış olabilir	Açık bir eğilim yok.	Küreselleşme yeni dünyada eşitsizliği artırmış, katılımcı Eski Dünya uluslarında ise azaltmıştır.
1914-1950	Açık bir eşitsizlik eğilimi yok	Eşitsizlik Artışı	Küreselleşmeden geri çekilme uluslar arasındaki farkı genişletmiştir.	OECD'de eşitsizlik azalışı	Açık bir Etki Yok
1950-2000	Hafif bir eşitsizlik artışı	Hafif bir eşitsizlik artışı	Küreselleşmiş ticaret ve göç katılımcı ülkeler arasındaki farkı daralmıştır. Katılımcı olmayan ülkeler geride kalmışlardır.	OECD'de hafif bir eşitsizlik artışı	Küreselleşme OECD ülkeleri içinde eşitsizliği artırmıştır. Diğer ülkeler içinde, katılımcı olmayan bölgeler geride kalmışlardır.
1820-2000	Eşitsizlik Artışı	Eşitsizlik Artışı	Küreselleşmiş ticaret ve göç katılımcı ülkeler arasındaki farkı daralmıştır. Katılımcı olmayan ülkeler geride kalmışlardır.	Açık bir eğilim yok	Açık bir Etki Yok

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/lead/sayi7/küresel.htm>

Tabloda görüldüğü gibi 1500-1820 tarihleri arasındaki 320 yıllık dönemde uluslararası alanda ve ulusal sınırlar içerisinde küreselleşmenin açık bir etkisi söz konusu olmamaktadır. Eşitsizlik artışı Batı Avrupa'da gerçekleşmektedir.

1820-1914 tarihleri arasındaki 94 yılı kapsayan dönemde uluslararası ilişkilerde küreselleşmeye katılımcı ülkeler katılımcı olmayan ülkelere göre daha avantajlı görünmektedirler. Böylece daha fazla ticaretin meydana gelmesi ile birlikte eşitsizliği azaltıcı bir etki yaratmıştır. Ulusal anlamda da yine bu dönemde katılımcı olan ülkelerin eşitsizliğinde bir azaltma meydana getirmiştir.

1914-1950 tarihleri arasındaki 36 yıllık dönemde ise küreselleşmeden geri çekilme uluslar arasındaki farkı açmıştır. Bu dönemde OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkelerinde eşitsizlik eğilimlerinde bir azalma meydana gelmiştir. Ve bu yıllar arasında uluslar içindeki eşitsizlik konusunda küreselleşme açık bir etki yaratmamıştır.

1950 ile 2000 yılları arasında kalan 50 yıllık dönemde uluslararası eşitsizlik eğiliminde hafif bir artış meydana gelmiş ve küreselleşme ile birlikte küreselleşmiş ticaret ve göç katılımcı ülkeler arasındaki farkı azaltmıştır. Bununla birlikte, katılımcı olmayan ülkeler geride kalmışlardır. Uluslar içinde ise OECD ülkelerinde hafif bir eşitsizlik eğilimi artışı meydana gelmiştir. Bunun yanında, uluslar içindeki eşitsizlik bakımından katılımcı olmayan bölgeler de geride kalmışlardır.

1820 ile 2000 yılları arasında kalan 180 yıllık döneme baktığımızda, uluslar arasındaki eşitsizlik, küresel eşitsizlik eğilimi bakımından eşitsizlik artışı göstermiş, yine uluslar arasındaki eşitsizlik eğilimi bakımından eşitsizlik yönünde artış göstermiştir. Küreselleşmenin etkileri bakımından uluslar arasındaki eşitsizlik incelendiğinde küreselleşmiş ticaret ve göç katılımcı ülkeler arasındaki farkı daraltmıştır. Katılımcı olmayan ülkeler geride kalmıştır. Yine bu dönemler arasında uluslar içindeki eşitsizlik eğilimi açıklık göstermemekte ve küreselleşmenin etkileri bakımından uluslar içindeki eşitsizlik konusunda açık bir etki görünmemektedir. Fakat etkinin olmadığı konusunda bir yargıya varmak yanlış olacaktır. Küreselleşme

olgusu uluslararası anlamda etkisini gösterirken ulus-devlet özelliğini koruyan ulusların da hiç şüphesiz dengelerini etkileyecektir.

3.3. KÜLTÜREL ALANDA KÜRESELLEŞME

İletişim teknolojisiyle birlikte bölgesel anlayış ve inanışlara dayalı birtakım faaliyetler dünya üzerinde ortak bir şekle bürünmektedir. Özellikle uluslararası şirketlerin pazara sundukları ürünleri reklamlar yoluyla tüketiciye sunma çabası, giyim konusunda yiyecek konusunda ortak bir kültür yaratma yolundadır bu da küreselleşmenin kültürel alanıdır. Dolayısıyla kültürel küreselleşme;

“Demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması, uyuşturucu, AIDS ve terörizmle mücadele gibi bütün insanlığı ilgilendiren konularda ülkelerin ortak bir anlayışa ulaşmalarını ifade etmektedir. Demokrasi, insan hakları, piyasa ekonomisi, özgürlük gibi kavramlar artık tüm ülkelerin gündemine girmiştir. Öte yandan; çevre kirliliği, uyuşturucu ticareti, AIDS, terörizm ve organize suçlar gibi sorunların ülke boyutlarını aşması ve bütün insanlık için bir tehdit oluşturması bütün ülkeleri ortak hareket etmeye zorlamaktadır.”
(<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/küresellesme/ekonomik-küresel.htm>)

3.3.1. TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN KÜRESELLEŞMESİ

Dünyadaki tüketim anlayışına baktığımızda tekdüze bir kültürün meydana geldiğini görmekteyiz. Örneğin, içecek tüketiminde Coca Cola veya Pepsi Cola'nın dünya üzerinde çok yüksek bir tüketim alanına sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Aynı şekilde yiyecek sektöründe hamburgerin veya Mcdonalds'ın ürünlerinin veya Burgerking'in ürünlerinin dünyada birçok ülkede pazarlandığı yine bilinen gerçeklerdendir. Giyim sektörü blue jean; Lewis veya Wrangler , Nike, Adidas gibi ürünlerle dünyayı tekdüze bir tüketim kültürünün etkisi altına almıştır. Ve bu egemenlik uluslararası büyük şirketlerin egemenliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu kültür her şekilde empoze edilmektedir. Sadece ilanlar ve reklamlarla değil, medyanın hemen her dalında ve her sanat ve kültür etkinliğinde bu tüketim anlayışı etkili bir şekilde empoze edilmektedir (Kongar 2001: 27).

Bu evrensel kültürün hızla dünyada yer bulması iletişimin ve reklamcılığın ileri düzeyde genişlemesinin bir sonucudur. Her türlü etnik yapıda ve dinsel alanda adı geçen ürünlerin tüketilebildiği bir gerçektir.

3.3.2. ETNİK VE İDEOLOJİK KÜRESELLEŞME

Emre Kongar (2001: 25) bu boyutu mikro-milliyetçilik ve mikro dincilik olarak tanımlamaktadır. Buna göre, kendisinin farklı kültürel öğeler taşıdığını iddia eden her gruba, içinde yaşadığı daha büyük toplumun siyasal örgütlenmesinden ayrı bir siyasi özerklik verilmesi eğilimidir. Yani “Ben çoğunluğun diniyle aynı dindenim ama ayrı mezheptenim,” diyene, “Tamam o zaman, sen siyasetten de özerk olmalısın” gibi, milliyet, ırk, din, mezhep, dil, diyalekt hatta coğrafya farklarına göre içinde yaşadığı toplumdan farklılık gösteren her guruba siyasal olarak, çoğunluğun içinde bulunduğu siyasal birlikten özerk, ayrı, otonom bir yapı önerilmesidir. Bu da her bir ayrı alt kültür gurubunun, ait olduğu siyasal birlikten koparılması ve ayrı bir özerk siyasal yapıya kavuşturulması eğilimidir.

4. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞİM SÜRECİ

Küreselleşmenin ne zaman başladığına ilişkin üç farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre, küreselleşme süreci tarihle beraber başlar, ancak bu süreç son zamanlarda hız kazanmıştır. Diğer bir görüşe göre de, modernleşme ve kapitalizmin gelişmesiyle küreselleşme başlamıştır. Bugünkü süreç ise bu durumun hızlanmasından ibarettir. Üçüncü görüşe göre de, küreselleşme olgusu son yıllarda ortaya çıkmıştır. Böylece küreselleşme olgusu sanayi ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesiyle gündeme gelmiştir (Eroğlu ve Albeni 2002: 18).

Küreselleşmenin başlangıcının 15. yy olduğunu ve modernleşme süreci ile yakından ilgili olduğunu düşünmek ağır basmaktadır. Çünkü bu dönemden önce birbirinden haberi olmayan ve farklı kıtalarda yaşayan insanların var olduğu bilinmektedir (Eroğlu ve Albeni 2002: 23).

Küreselleşme günümüzdeki anlamıyla etkisini ancak II. Dünya Savaşı, sonrası Birleşmiş Milletlerin kurulması ve Marshall Yardımlarının yapılması ile birlikte göstermeye başlamıştır. Diğer taraftan 1989 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması da küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte ortaya çıkan durumda, eski iki kutuplu bloklaşma ortadan kalkmış ve devreye bölgesel güçler ve bölgeler arası rekabet girmiştir. Böylece küreselleşme süreci hız kazanmıştır (Eroğlu ve Albeni 2002: 23).

Sonuç olarak küreselleşmeyi meydana getiren iki olgudan söz edebiliriz. Bunlardan birincisi Bretton-Woods sisteminin 1970'eki petrol krizi ile son bulması ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan soğuk savaşın bitmesidir. Dolayısıyla bu olgular uluslararası ekonomik ve bölgesel ilişkilerin değişmesine neden olmuştur (Seyrek 2002: 167).

Küreselleşme kavramı, belli birtakım gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Bunlardan en öncelikli olanı ulaşım ve iletişim teknolojisinde meydana gelen ilerlemelerdir. Bu ilerlemeler sayesinde öncesinde çok uzun zaman alabilen ve maliyet açısından yüklü olan enformasyon ve taşıma işlemleri çok daha ucuz, zaman açısından çok daha kısa olmuştur. Böylelikle, uzun zamanda gerçekleşebilecek ticari işlemler hem daha ucuza hem de daha kısa sürede gerçekleşmektedir. Bu durum uluslararası ticari faaliyetlerle birlikte enformasyon akışının sınırlar ötesine taşınmasında da etkili bir rol üstlenmiştir.

Küreselleşmenin gelişimine katkı sağlayan diğer bir unsur da uluslararası liberalleşme hareketleridir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan uluslararası ticari ve finansal anlaşmalardır. Bu da küreselleşme olgusunun en önemli ayaklarından bir tanesidir.

4.1. KÜRESELLEŞMEYİ HIZLANDIRAN ETKENLER

Günümüzde artık tartışmasız olarak kabul edilen düşünceye göre uygun olarak kullanılan yeni iletişim ve bilgi teknolojisi olanakları ile desteklenmiş bilgi sistemleri küreselleşme sürecinin gelişmesi için en başta gelen etken olmuştur.

1980'lere doğru küreselleşme kavramı Harvard, Stanford, Columbia gibi prestijli Amerika işletme okullarında kullanılmaya başlanmış ve yine bu çevrelerden çıkmış bazı iktisatçılar tarafından popülerize edilmiştir.

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran etmenler (Eroğlu ve Albeni 2002: 18):

- Kitle iletişim araçlarında ve ulaşım araçlarında meydana gelen hızlı gelişmeler,
- Gelişmiş ülkelerde yığılan sermayenin riski dağıtma isteği,
- Gelişmiş ülkelerde pazar doyumunun yeni pazarlar oluşmasını zorunlu kılması,
- Gelişmiş ülkelerde yatırımların maliyetinin sürekli artması ve karlılığın düşmesi,
- Sanayi yatırımlarının çevre sorunları doğurmaya başlaması bu sorunları az gelişmiş ülkelere taşımak istemesi,
- Uluslararası sermayenin ülkeleri kontrol etmenin temel faktörü olmaya başlaması teknolojik buluşlar ve eski teknolojinin gelişmiş ülkelere pazarlanmak istenmesidir.

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran etmenleri belli bir çatı altında topladığımızda yukarıda saydığımız etmenlere uluslararası terörizmi ve suç örgütlerini de eklemek zorunlu bir koşul olacaktır. Özellikle 11 Eylül saldırısını izleyen dönemde tek kutuplu dünyanın bir maestrosu olan Amerika Birleşik Devletlerinin terörizme karşı olduğunu savunduğu bir politika ile Afganistan ve Irak savaşlarıyla tüm dünyada küresel boyutların ne denli olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu çatı altında;

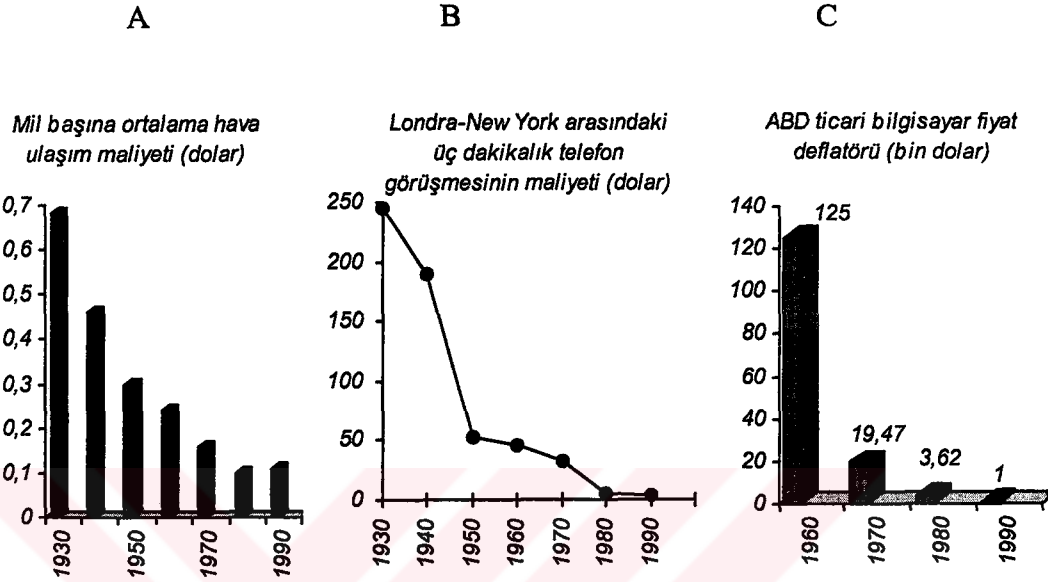
- Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler.
- Ticari ve finansal liberalleşme hareketleri
- Çokuluslu şirketler
- Soğuk savaş döneminin sona ermesi
- Tüketici tercihlerinde değişimler
- Uluslararası suç örgütleri ve terörizm toplanmaktadır.

4.1.1. BİLGİ, ULAŞIM VE İLETİŞİM TEKNOLOJİSİNDEKİ GELİŞMELER

Mikroelektronikteki, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler küreselleşme olgusunu sürüklemektedirler. Teknolojik gelişmelerle birlikte uluslararası mal taşımacılığı hız kazanmakta ve ucuzlamaktadır. Dolayısıyla bu süreç sınai üretimin çeşitli aşamalarını başka ülkelerde gerçekleştirmeyi mümkün hale getirmektedir (Somel 2002: 142).

Ulaşım, enformasyon, mikro-elektronik ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler, dünyayı küçülterek ülkeleri hızla birbirlerine yakınlaştırmıştır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu ulaşım ve iletişim maliyetleri aşırı derecede düşmüş ve ülkeleri, insanları ve piyasaları birbirinden ayıran zaman ve mekan gibi doğal engeller büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. 1930'larda yaklaşık 0.70 dolar olan mil başına ortalama ulaşım maliyeti, teknolojik gelişmeler sayesinde hızlı bir düşüş trendi göstermiş ve 1990'larda 0.10 dolara kadar düşmüştür. Benzer şekilde 1930 yılında 245 dolar olan New York ile Londra arasındaki üç dakikalık bir telefon görüşmesinin maliyeti 1990'da 3.30 dolara düşerken; bilgisayar maliyetleri son 40 yıl içinde 125 kat düşerek 1990'larda 1000 Dolara kadar gerilemiştir (Şekil 1) (www.canaktan.org).

Şekil 1.1: Hava Ulaşım, Telefon Görüşmesi ve Bilgisayar Fiyatlarındaki Düşüş, (1990 fiyatlarıyla)

Not: Ticari bilgisayar fiyat deflatörü, (1990 = 1000) baz alınarak hesaplanmıştır.

Kaynak: <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/kuresellesme/nedenler.htm>

Yeni teknolojilerin analizi ve etkileri üç ayrı düzeyde yapılabilir. Bunlar; yeni ürünler (mallar, malzemeler ve hizmetler), var olanların dönüşümü ve üretim ve dolaşım süreçlerinin evrimidir. Gözlemlenen ise teknolojik değişimin daha çok üçüncü bir ölçüde de ikinci düzeyde yaşandığıdır. Yoğun bir enformasyon akışının büyük bir hızla değerlendirilmesine olanak veren teknikler üretim sürecinin reorganizasyonunu sağlar. Sıfır stok ve gerçek zaman teknikleri bu teknolojik gelişmelerin sağladığı faydalardır (Kozanoğlu 2003: 203).

4.1.2. TİCARİ VE FİNANSAL LİBERALLEŞME HAREKETLERİ

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran bir başka husus, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanan ticari ve finansal liberalleşme hareketleridir. Liberalleşme hareketlerinin artmasında uluslararası kuruluşlar kadar, hükümet politikaları da önemli rol oynamıştır. Devlet anlayışındaki değişimler ve piyasa ekonomisinin ülkeler arasında giderek artan ölçüde benimsenme eğilimi, dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların ve kontrollerin kaldırılmasına ortam

hazırlamıştır. Nitekim, gerek Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) müzakereleri, gerekse hükümet politikaları, pek çok ülkede dış ticaret üzerindeki kota ve tarifelerin kaldırılmasını ya da önemli ölçüde düşürülmesini sağlamıştır. Öte yandan, ülkelerin bir çoğu IMF'in desteğiyle uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmışlardır. Bu gelişmeler, küreselleşme sürecini hızlandırmıştır (<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globalleşme/nedenler.htm>). Bu süreç zorunlu bir bağımlılığın gereği olarak ortaya çıkmaktadır.

Ticari ve finansal liberalleşme hareketlerini iki başlık altında toplamamız mümkündür bunlar: dış ticarete serbestleşme, sermaye hareketlerinde serbestleşmedir.

4.1.3. DIŞ TİCARETTE SERBESTLEŞME

I. Dünya Savaşı sonrasında izlenen ekonomi politikalarının dünya ekonomisi ve barış üzerindeki olumsuz etkileri ilgili ülkeler tarafından tespit edildikten sonra II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru 1944 yılında Bretton Woods'ta toplanılıp savaş sonrası dünya ekonomik sisteminin kuralları belirlenmiştir. Bu toplantıda alınan kararlarla, 1973 yılına kadar süren ve Bretton Woods Sistemi olarak adlandırılan Uluslararası Para Sisteminin (IMF) ve Dünya Bankasının temelleri atılmıştır (Eroğlu ve Albeni 2002: 35). Bu gelişmeler uluslararası ekonomik ilişkiler açısından savaş sonrası atılmış en önemli adımlardan bir tanesi olmuştur. Bu adımların etkisiyle küreselleşme olgusu hız kazanmıştır.

1940'lı yılların sonlarına doğru başlayan Soğuk Savaş, dünyanın ekonomik olarak da bloklaşması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Batı Avrupa, Marshall Planı'nın da yardımıyla yeniden yapılanmaya giderken, sosyalist ülkeler 1949 yılında Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'ni (COMECON) oluşturarak aralarındaki ekonomik ilişkileri geliştirmeyi amaçlamışlardır. Ancak COMECON' un az gelişmiş üyeleri aralarında yarattıkları iş bölümünü gelişmiş üyelerin işine yarayacağını ve gelişmekte olan üye ülkelerin sanayileşmesini engelleyeceğini öne sürüyordu. Buna rağmen sosyalist blokta bütünleşme oldukça ileri bir aşamaya gelmiştir. Sosyalist

blokta bu gelişmeler yaşanırken gelişmiş ülkeler de 1947 yılında 23 ülkenin katılımıyla GATT görüşmelerine başlamışlardır.

GATT üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesini, gümrük vergilerinin düşürülmesini miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını ve dış ticaret rejimlerinin üye ülkeler arasında uyumlaştırılmasını hedeflemiştir. 1990 yılında GATT bünyesinde tamamlanan Uruguay Turu kararlarına göre gelişmiş ülkeler sanayi ürünlerine uygulamış oldukları ortalama gümrük vergisi oranlarını % 5'e düşürmüşlerdir. GATT'a gelişmekte olan ülkeler de katılmışlardır. Fakat alınan kararlar üzerinde etkili olamamışlardır. Bu durumda olan gelişmekte olan ülkeler GATT'a karşı 1964 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nı (UNCTAD) oluşturmuşlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesinden sonra GATT'a üye olan gelişmiş ülkeler 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nü (WTO) kurmuşlardır (Eroğlu ve Albeni 2002: 36).

Bu aşamalar sonucunda İkinci Dünya Savaşı'nda yapılan bu anlaşmalar ile ticaret serbestisi yoluna gidilmiştir. Ancak bu sürecin soğuk savaş dönemini izlemesi nedeniyle tam bir serbesti veya küreselleşmeden söz etmemiz mümkün değildir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte küreselleşmenin önündeki engel büyük ölçüde kalmış gözükmektedir.

4.1.4. SERMAYE HAREKETLERİNDE SERBESTLEŞME

20. yüzyıldaki uluslararası sermaye akışkanlığının gelişimini, uluslararası para sistemlerinden hareketle dört döneme ayırmamız mümkündür (Yay 2003: 16-17):

- Birinci Dönem: 1870'lerden, 1914 yılına yani I. Dünya Savaşı'na kadar süren, klasik altın standardı ve Londra merkezli küresel sermaye piyasası dönemidir. Bu dönemde sabit döviz kuru sistemi çoğu ülke için istikrarlı ve güvenilir idi.
- İkinci Dönem: Küresel ekonominin çöktüğü 1914-1945 dönemidir. Bu dönemde iki dünya savaşı, Büyük Dünya Bunalımı, yükselen milliyetçilik

görülmektedir. Bunlarla birlikte ülkelerin işbirliğinden vazgeçmeleri küreselleşen ekonomiden otarşi dönemine geçilmiştir.

- Üçüncü Dönem: Bretton Woods (1945-1971) dönemi olarak da adlandırılan bu dönem küresel ekonominin yeniden inşa dönemidir. Bu dönemde ticaret akımları belirgin bir şekilde artarken, görülmemiş bir büyüme dalgası yaşanmıştır. Fakat küresel sermaye ile ilgili kuşku kolay kolay ortadan kalkmamıştır. IMF öncelikle sermaye kontrollerini para krizinden korunmak için kabul etmiş ve böylece hükümetlerin aktivist makro ekonomi politikaları uygulayabilmelerini kolaylaştırmıştır.
- Dördüncü Dönem: Bu dönem içinde bulunduğumuz 1970'lerden 1990'lı yılların sonlarına kadarki sermaye akışkanlığının arttığı dönemdir. Bu dönemde sabit döviz kuru ortadan kalktığından gelişmiş ülkelerin sermaye kontrollerine ihtiyacı olmamaktadır. Sermaye akımları giderek artmış ve işlem maliyetlerini azaltan ve yabancı yatırımların risk ve maliyetini düşüren iktisadi reformlar nedeniyle gelişmekte olan ülkelere de yayılmıştır.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi 1950'li yılların sonlarına doğru başlamıştır. Çoğu ülke cari işlemlere yönelik kambiyo rejimini bu dönemlerde kaldırmıştır. Bunun yanında ödemeler dengesinde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ancak 1973 yılında Bretton Woods Sistemi'nin çöküşünden sonra başlamıştır. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılma nedeni sistemin yapısıyla ilgili birtakım özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu da; Bretton Woods uluslararası para sisteminin ayarlanabilir sabit kurlara dayanması ve sistemin diğer bir özelliğini teşkil eden doların altınla değiştirilebilir olmasıdır. Yani ABD diğer ülkelere gelen talep doğrultusunda getirilen dolarların karşılığını altın olarak ödemeyi taahhüt etmekteydi. Ancak uygulanan sabit kur rejimi, kendi içinde sorunlar taşımakla birlikte spekülasyon sermaye hareketleri üzerinde bir denetim sağlamıştır. Diğer bir faydası da parasal genişlemeler üzerinde bir kısıt getirerek fiyat artışlarını denetim altında tutmasıdır. Bretton Woods sistemi ABD'nin izlemiş olduğu para ve maliye politikaları sonucu çökmüştür. Bundan sonra da ABD resmen altın ve dolar konvertibilitesini tanımadığını ilan etmiş ve dünyanın önde gelen paralarının değeri

dalgalanmaya başlamıştır. 1970'li yılların ikinci yarısında petrol fiyatlarındaki artışlar petrol zengini Arap ülkeleri uluslararası sermaye piyasasına girerek Avrupa'ya ve ABD'ye büyük fonlar aktarmışlardır. Dolayısıyla, döviz piyasaları 1970'lerin ortalarında küresel bir boyut kazanan ilk finansal piyasa olmuştur. Bugün bu piyasada günlük işlem hacmi 1.3 trilyon civarındadır. Yaşanan gelişmeler sonucunda ABD, İngiltere, Almanya ve Kanada'nın 1970'lerde sermaye hareketleri üzerindeki denetimlerini kaldırmalarına yol açmıştır. Bu ülkeleri 1980'de Japonya, 1990'da İtalya ve Fransa izlemiştir.

Ayrıca 1990'ların başında ABD'de tahvil piyasasının küreselleşmesine olanak veren "SEC 144 A" yasası çıkarılmıştır. Sonuç itibariyle, ABD tahvil piyasası Euro-Tahvil piyasasına dönüşmüştür. Bu durum dünyada fon arzını arttırdığından, dünya faiz oranları üzerinde düşürücü etki yapmıştır (Eroğlu ve Albeni 2002: 37-38). Tüm bu gelişmeler sonucunda küreselleşme olgusunun bir ayağını teşkil eden sermaye hareketlerinin küreselleşmesi şekillenip hız kazanmıştır.

Timothy Taylor (2002: 2)'a göre "Uluslararası finansal pazarlar, basit bir olgu, kuru bir istatistikten ziyade, pek çok ülke için, onların ayaklarına vurulan bir örs, bir işkence aleti gibidir. Örneğin Arjantin'in, uluslararası sermaye hareketlerinin gücü ve boyutları konusunda, 2002 yılında kuşkusunun kalmamış olması gerekmektedir. Uluslararası sermaye spekülörleri, döviz kurlarını koordine etme mekanizmasına karıştıkça, pek çok ülke ya da bölge, son zamanlarda, hızlı uluslararası sermaye çıkışlarından kaynaklanan ekonomik istikrarsızlıklar ve daralmalardan zarar görmüştür. 1993'te Avrupa ülkeleri, 1995'te Meksika, 1997 ve 1998'de Doğu Asya ve 1998'de Rusya zarar görenlerdendir. Fakat uluslararası mal, hizmet ve sermaye akımları son birkaç on yılda hızla artarken, küreselleşme kavramı daha fazla vurgulanır olmuştur. Küreselleşme, dünyanın tek bir pazar olması demektir. Tam küreselleşmiş bir ekonomide, mallar ve yatırımlar, hiçbir zorlukla karşılaşmadan sınırlar arası hareket edebilir. Fakat mal ve hizmet akımlarını belirlemede ulusal sınırların önemini test eden çalışmalar, tek bir küresel piyasa gerçeğine ulaşmak için, hâlâ çok uzun dönem olduğunu göstermektedir.

4.1.5. ÇOKULUSLU ŞİRKETLER

Küreselleşmeyi geliştiren diğer bir husus ise, firma stratejilerindeki değişimlerdir. Gerek hükümetlerin deregülasyon politikaları, gerekse teknolojik gelişmeler sonucu firmaların faaliyetleri küresel bir boyut kazanmıştır. Bu firmalar, üretim alanı olarak tek bir ülkeyi değil, bütün dünyayı hedeflemektedirler. Firma faaliyetlerinin küreselleşmesi, bir taraftan yatay ve dikey birleşmeler yoluyla firmalar arasındaki işbirliğini artırmış, diğer taraftan da, küresel rekabetin artmasına yol açmıştır (www.canaktan.org/yeni-trendler/küresellesme/nedenler.htm). Küreselleşme olgusuna son yıllarda önemli ölçüde damgasını vuran çokuluslu şirketler, neredeyse firma yapısını aşır birer siyasi, ekonomik güç dengeleri haline gelmişlerdir.

Günümüzde özellikle çokuluslu şirketlerin gerek yapıları gerekse elde etmiş oldukları gelirler ile küreselleşme üzerinde oynadıkları rol azımsanamayacak düzeydedir.

1960'lı yıllarda çokuluslu şirketlerin faaliyetleri çok hızlı bir şekilde artmıştır. Bununla paralel bir şekilde uluslararası ticaret de çok hızlı bir şekilde büyüme göstermiştir. Daha sonra 1971-73 döneminde Bretton-Woods sabit ayarlanabilir kur sisteminin çöküşüyle birlikte sermaye piyasaları da hızla küreselleşme sürecine girmiştir. Diğer taraftan 1973 yılında dünya petrol fiyatlarında meydana gelen % 400'lük artış petro-dolar olgusunu gündeme getirmiş ve doların yeniden uluslararası finans piyasalarına geri döndürülme çabalarının başlamasına neden olmuştur (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız 2001: 3-4).

Sonuç olarak dünyanın büyük şirketleri kökenleri ister ABD, Avrupa, Japonya veya başka bir yer olsun, çok değişik yerlere yatırım yapmaktadırlar. Bu yatırımlar önceleri satış ve servis ağlarını ya da üretim tesislerini kapsarken son zamanlarda Ar-Ge faaliyetlerini de kapsamaktadır. 1980'lerdeki yatırımların büyük kısmı OECD Bölgesinde ve petrol üreten ülkede yapılmış, bir kısmı da eşit olmayan bir şekilde üçüncü dünyaya ve şimdilerde eski sosyalist ülkelere kaymış olsa da buna gerçek anlamdaki bir küreselleşme yerine üçleme diye tanımlamak doğru olabilir (Freeman ve Soete 2003: 353).

Bu şirketler mal ve hizmetleri dünyanın her yerinde üretip satabildikleri için teknolojinin ve ürünlerinin dünya çapında standardizasyonuna doğru güçlü bir eylem başlatmış olmaktadır. Bu standartlaşmayı sınırlayan bir çok faktör olmasına karşın medyanın, turizmin, eğitimin ve uluslararası örgütlerin bu etkileri sürekli bir şekilde zayıflamaktadır (Freeman ve Soete 2003: 354).

4.1.5.1. ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN ÖZELLİKLERİ

Çokuluslu şirket, bir ana merkezi bulunan ve bu merkeze bağlı farklı ülkelerde faaliyet gösteren şubelerden oluşan bir bütündür. Merkez, şubelerin yönetimini denetlemekte ve bir sinir sisteminin beyni gibi rol oynamaktadır. Şubeler de buna karşılık olarak elde ettikleri kazançların tamamını veya bir kısmını merkezlere transfer etmektedirler. Böylesi bir sistem ile çokuluslu şirketler üretim faaliyetlerini evrenselleştirmiş olan dev kuruluşlardır. Aynı anda bir çok ülkede üretim gerçekleştirmektedirler. Büyük bir sermaye ve teknoloji gücüne sahip kuruluşlar olmakla birlikte, çeşitli uyrukta işçi mühendis ve yönetici çalışmaktadır. İstihdam olanakları yaratma özellikleri ile buldukları veya bulunacakları ülkeler açısından cazip görünmektedirler.

Bu tür firmalar bazı yazarlar tarafından 20. yy'ın ekonomik ve sosyal alandaki en büyük gelişmesi olarak nitelendirilmiştir. Bu firmaların yaygınlaşma süreci, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki döneme rastlamaktadır. Tarihi açıdan çokuluslulaşma ilk olarak, Amerikan şirketlerinde ortaya çıkmış ve onun ardından Batı Avrupa ve Japon firmaları takip etmiştir. Şirketlerin ana faaliyet alanları çeşitlilik göstermektedir. Buna göre bazı çokuluslu şirketlerin yurt dışında kurulan şubelerinin amacı ana şirketlerin hammadde ihtiyacını karşılamaktır. Bazılarının amacı ise yurtdışındaki ucuz işgücünden yararlanarak elde edilen üretimin; ana ülke, yerel ülke veya üçüncü ülke piyasalarına pazarlanmasıdır (Seyidoğlu 2001: 678-679). Her iki durumda da firma stratejileri gereği maliyetleri düşürücü, dolayısıyla karları arttırıcı bir etkiyi ortaya çıkarmaktadır.

Çokuluslu şirketler yıllık gelirleri ile birçok ülkenin GSMH' sinin üzerine çıkmış bulunmaktadır. Gerek istihdam olanakları gerekse ileri teknoloji sunumu ve

yabancı sermaye girişi sağlar görüntüdeki bu şirketler girdikleri ülkede tam anlamıyla bu olanakları sunmamakta ve girdikleri ülkenin yapısını etkileyecek düzeyde siyasi ve ekonomik güce sahip olabilmektedirler. Talep yaratabilmek, ürünlerini gerek buldukları piyasada gerekse yeni yarattıkları piyasalarda pazarlamak adına eldeki en iyi teknolojik imkanları, görsel medyayla da destekleyerek kullanmaktadırlar. Dünyada ilgi çeken tüm faaliyetlerde bu şirketlerin sponsorluğunu görmek mümkündür. Bu da ne kadar yaygın ve etkin bir stratejiyi uyguladıklarının açık bir göstergesidir.

ABD şirketlerinin bu alanda liderliğini görmekteyiz, hatta 11 Eylül saldırısından sonraki süreçte Amerika'nın gerek Afganistan'a gerekse Irak'a yapmış olduğu müdahalelerin ki bu müdahaleler bir çok aydın tarafından uluslararası hukukun ve Birleşmiş Milletler'in dışında nitelendirilmiştir; aslında petrol şirketlerinin savaşı olduğu ortaya atılmıştır. Ortaya atılan tezler her ne olursa olsun bu dev firmaların küreselleşme sürecinde ulus-devletin yapısına ve küresel sosyo-ekonomik, politik yapıya ne denli etkisinin olduğu yadsınamaz bir durumdur.

4.1.5.2. ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN BOYUTLARI

Çokuluslu şirketler II. Dünya Savaşı'ndan sonra batılı kapitalist ülkelerde doğmuş fakat giderek gelişmiş, tüm dünya ülkelerine yayılmışlardır. Şöyle ki, 1990 başlarında doğu bloğunun yıkılmasından çok önce de, gerek o zamanki Sovyetler Birliği, gerekse Doğu Avrupa ülkeleri, kapılarını çokuluslu şirketlere açmışlardır. Hatta, bu ülkeler, siyasi ve ekonomik rejim farklılıklarına karşın çokuluslu şirket yatırımları için oldukça ileri düzeyde özendirici politikalar izlemişlerdir. Azgelişmiş ülkeler de kalkınmalarında bu şirketlerin yatırımlarından olabildiğince yararlanmayı politika amacı haline getirmişlerdir. Böylece, çokuluslu şirketler, siyasi rejim, gelişmişlik ve ulusal sınır farkı tanımaksızın faaliyet alanlarını tüm dünyaya yaymışlardır Bu faaliyet alanları içerisinde de etkilerini hissettirmişlerdir (Seyidoğlu 2001:679).

Dolayısıyla çokuluslu şirketler dünya ekonomisini hem etkilemekte hem de bu yolla dünya ölçeğinde yayılma olgusuna yol açmaktadırlar. Bu dönüşüm ile (Mortan 2001: 20):

- Dünyada mevcut teknolojinin % 80'ine sahip olarak; teknoloji, yönetim ve finansman ihracını istediği biçimde yapmaktadır.
- Ürün, üretim, pazarlama ve lojistik stratejileriyle uluslararası yatırım bölge ve alanları belirlemektedir.
- Kuruluş yeri ve yatırım kararlarıyla, ulusal ekonomilerin yeniden yapılandırılmasını istedikleri biçimde yönlendirmektedirler.

Bu denli büyük teknoloji ve strateji ile çokuluslu şirketlerin küreselleşmede üstlenmiş olduğu rolü göz ardı etmek mümkün görünmemektedir.

BM-UNCTAD'a göre, dünya üretiminde % 2'lerde olan çokuluslu şirket payı şimdi % 6'lara yükselmiştir. Çokuluslu şirketlerin % 50'si Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve ABD'den oluşan 5 ülkede odaklanmaktadır. Toplamı 40000'e ulaşan ve yan kuruluşlarıyla 250000'i bulan çokuluslu şirketler, dünya ticareti toplamından daha büyük bir ciroya sahiptir. Örneğin ABD ihracatının % 80'i çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünya ticaretinin ise 1/3'ü çokuluslu şirketlerce gerçekleştirilmektedir (Mortan 2001: 22). Dolayısıyla Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve ABD çokuluslu şirketler yoluyla dünya ticaretinin 1/6'sını gerçekleştirmektedir.

1997 yılında dünyadaki en büyük 100 çokuluslu şirketin yabancı aktifleri 1,973 milyar dolardır. Bu da o dönem içerisinde toplam aktiflerinin % 42,6'sını oluşturmaktadır. Dış satımlarda toplam dış satışının % 53,5'ini oluşturan 2,133 milyar dolardır. Yine bu 100 çokuluslu şirketin yabancı istihdam sayısı, 5 milyondur. Bu rakam da toplamın %51,5'ine eşittir. Yabancı varlıklar olarak bu şirketler içerisinde birinci sırayı 97,4 milyar dolarla General Electric almaktadır. Diğer ilk on arasında yer alan şirketler ise; Ford, Royal Dutch/Shell, General Motors, Exxon, Toyota, IBM, Volkswagen, Nestle ve Daimler-Benz'dir. Bunların arasında Ford, General Motors, Volkswagen, Toyota, Daimler-Benz 5 tanesini oluşturan otomobil

şirketleridir. Enerji sektöründe ise iki şirket bulunmaktadır bunlar ise Shell ve Exxon'dur, General Electric elektronik sektöründe, IBM bilgisayar sektöründe, Nestle gıda sektöründe yer almaktadırlar. Bu çokuluslu şirketlerin 5'i ABD, 4'ü Avrupa, 1 tanesi de Japon şirkettir (Gaburro ve Boyle 2003: 117). Böylesi bir alan üzerine kurulu ve böylesi bir gelire ve ticaret hacmine sahip çokuluslu şirketlerin küreselleşme üzerinde aldıkları pay da azımsanmayacak seviyededir.

4.1.6. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN SONA ERMESİ

Küreselleşmenin ortaya çıkmasında soğuk savaş döneminin sona ermesi de önemli ölçüde etkili olmuştur. Soğuk savaşın bitmesi hem bir ideolojik düşmanlık çağını sona erdirmiş hem de dünya düzeninin biçimi ve yönü hakkındaki uzlaşma görüntüsünün amacını ortaya çıkarmıştır. 1945 ile 1989 arasında hakim olan Soğuk savaş gerçekliklerinin ötesinde gittikçe belirginleşen tahlil ve açıklama zorlukları ortaya çıkmıştır. Bu zorluklar da, sermaye ve iletişim küreselleşmesinin kavramsal bakımdan nereye oturacağı ve mali fon hareketleri ve bankacılık işlemleri bağlamında sınırları ne kadar ortadan kaldırdığıdır (Falk 2002 : 13).

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra sosyalist blok hızla dağılmıştır. Bu bloka dahil olan ülkeler hızla kapitalist sisteme yönelmişlerdir. Böylece artık piyasa ekonomisinin küreselleşmesindeki engel büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Eroğlu ve Albeni:2002: 35). 1990'ların başında komünizmin çökmesiyle soğuk savaş dönemi ve ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmalar sona ermiştir. Soğuk savaş döneminin sona ermesi, küreselleşme önündeki engelleri ortadan kaldırmış ve eski doğu bloku ülkelerinin batı ile yakın ekonomik ve siyasi entegrasyon içine girmelerine ortam hazırlamıştır. Sonunda, bu ülkeler, siyasi açıdan demokrasiyi, ekonomik açıdan da serbest piyasa ekonomisini benimsemeye başlamışlardır (www.canaktan.org/yeni-trendler/küresellesme/nedenler.htm). Bu tarihsel olguların sonucunda iki kutuplu bir sisteme adım atılmıştır.

İki kutuplu dünya, serbest piyasa ekonomisi ile komünizmin savaşından ibaretti. Bu savaşı serbest piyasa ekonomisi kazandıktan sonra yani Sovyet Bloğu'nun dağılması küreselleşmeye kapitalizm lehinde hız kazandırmıştır.

4.1.7. TÜKETİCİ TERCİHLERİNDEKİ DEĞİŞMELER

Gerek iletişim, gerekse ulaşım teknolojisindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkan tüketici tercihlerindeki değişimler, ülkeleri birbirlerine yaklaştırmıştır. İletişim ve ulaşım ağındaki hızlı gelişmeler, reklamlar yoluyla mal ve hizmetlerin tanıtımını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, tüketiciler küresel firmalar tarafından üretilen ucuz ve kaliteli mal ve hizmet çeşitlerini yakından tanıma fırsatına kavuşmuşlar. Bütün dünyada 'fast food' türü yiyeceklerin tüketiminden colaya, blue jeanse kadar pek çok alanda tüketici tercihleri birbirlerine doğru yaklaşmıştır. Liberal demokrasinin hakim olduğu hemen hemen bütün ülkelerde bu tip ürünleri üreten ve pazarlayan McDonalds, Coca Cola, Benetton gibi firmaların şubelerini görmek mümkündür (www.canaktan.org/yeni-trendler/küresellesme/nedenler.htm). Bu da küresel bir tüketim anlayışının bir göstergesidir.

Tüketici tercihlerini günümüzde etkileyen en önemli unsur reklamlardır. Hemen hemen hayatın tüm alanında teknoloji ile desteklenmiş reklamlar çok başarılı bir şekilde tüketici zevk ve tercihlerini etkileyebilmektedirler. Bu nedenle dünyada reklamcılık hem ulusal hem de çokuluslu şirketler için bütçelerinde önemli yer tutan ve vazgeçilmez unsurlardandır.

4.1.8. ULUSLARARASI SUÇ ÖRGÜTLERİ VE TERÖRİZM

Terörizm, örgütsel suçlar (silah ticareti, uyuşturucu vb.) insan hakları, göç hareketleri, salgın hastalıklar ve çevre kirliliği gibi uluslararası sorunlara çözüm bulma zorunluluğu ülkeleri birbirlerine doğru yakınlaştırmış ve ülkeleri ortaklaşa karar almaya sevk etmiştir. Bu tip bir yaklaşma da küreselleşme etkisi yaratmıştır. (<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/küresellesme/nedenler.htm>).

Ulus devletlere karşı özerklik eğilimi taşıyan alt kültür guruplarının terörist saldırıları, kullanım alanı geniş yer bulabilen bireysel olarak kullanım olanağı mümkün teknolojik silahlar canlı bombalar ya da silaha döndürülen uçaklar terörizmi oldukça yaygın hale getirmiştir (Kongar 2001: 31).

Terörist eylemler gitgide yaygınlaşmakta ve bu terörist eylemlere karşı saldırılara maruz kalan devletler de aynı yönteme başvurumaktadırlar. Dolayısıyla bir anlamda terörizmin de küreselleştiğini görmekteyiz. Bu konuda verilecek örnek 11 Eylül saldırısı ve hemen ardından gelen Afganistan hareketi, Usame Bin Ladin'in kimyasal ve nükleer silah kullanma tehdididir. Bu terörist faaliyetler sonucunda dünyada başrol üstlenen devletler Afganistan hareketinden sonra yine terörist faaliyetlere uluslararası düzeyde engel olma savıyla Ortadoğu'da Irak savaşı başta olmak üzere kendi politik süreçlerine girmiş bulunmaktadır. Başlangıç noktası ne olursa olsun devletler kendi pragmatik felsefelerini ve politikalarını haklı kılmak adına da olsa, terörizm küresel boyutlara ulaşmıştır.

“Özetle, başta bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler olmak üzere, hükümetlerin politikaları ve uluslararası kuruluşların desteğiyle gerçekleştirilen liberalleşme hareketleri, firma stratejilerindeki ve tüketici tercihlerindeki değişimler, ortak sorunlarına çözüm bulma zorunluluğu küreselleşmeyi ortaya çıkaran başlıca faktörlerdir.”(www.canaktan.org).

Bu faktörlerle küreselleşme olgusu kendisini her geçen gün biraz daha hissettirmektedir.

5. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Küreselleşme iki farklı boyutta değerlendirilmektedir. Bunlar küreselleşmenin yatay boyutu ve dikey boyutudur.

5.1. KÜRESELLEŞMENİN YATAY BOYUTU

Bu küresel boyut, değer, kural ve ilişkilerin coğrafi sınırlar açısından genişlemesi ülkelere yayılmasını ifade eder. Böylelikle daha çok ülkede liberal piyasa işleyişinin kabul görmesi ve bir çok anlamda küresel değerlerin benimsenmesidir (Şahin 1998: 10). Küreselleşmenin bu şekilde hareketine küreselleşmenin yatay boyutu denilmektedir. Bu yatay genişlemenin ivme kazanması küreselleşme adına birtakım şartlara bağımlı kaldığı bir gerçektir. Bu bağlamda en

önemli şart sınırları etkisiz kılacak veya diğer bir değişle ulus-devlet anlayışını yumuşatacak bir gelişim ve değişimin varlığıdır.

Dünyada kapitalist ekonomi düzeninin oluşumundan beri devam eden bu yatay genişleme 20. yy'a gelinceye kadar özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerinin yetersiz olması sonucu ileri düzeye ulaşma şansı bulamamıştır. Özellikle 20. yy'ın ikinci yarısında hız kazanan ulaşım ve iletişim teknolojilerinde gelişmeler yatay genişlemeye hız kazandırmıştır (Şahin 1998: 10). Bu ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme bugün itibariyle ülkeler arasındaki sınırları yatay genişleme yoluyla oldukça eritmiştir.

5.2. KÜRESELLEŞMENİN DİKEY BOYUTU

Geleneksel anlayış olarak dünya sisteminin belirleyicisi sadece devletlerdir. Küreselleşme olgusunun gündeme getirdiği köklü değişimler nedeniyle, sistem artık yalnızca devletlerden ve onların arasındaki ilişkilerden oluşan bir yapı olmaktan çıkmakta ve güçleri, etkinlikleri giderek artan işletmeleri, gruplaşmaları, devletlerarası ve devletler dışı örgütleri de kapsar hale gelmiştir. Böylece bu olguyla birlikte küreselleşme kavramının dikey genişleme yolu ile devlet sınırları tanımayan yeni birimlere doğru bir kayma anlamı taşıdığını ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle küreselleşme sürecinin başka bir unsuru, yatay genişlemenin ötesinde, aynı coğrafi alanda yeni ilişkiler ağının şekillendirilmesi ve ilişkilerin içinde devlet dışındaki aktörlerin de rol alması biçiminde belirmektedir (Şahin 1998: 11). Bu aktörlerden en önemlisi uluslar ötesi şirketler, uluslararası organizasyonlar ve anlaşmalardır.

Şimdiye kadar literatürde yatay bütünleşmeye örnek olan gelişmiş ekonomilerin kendi aralarında bütünleşmesi özellikle de Avrupa Gümrük Birliği konuları üzerinde durulmuştur, son yıllarda ise tahliller yoksul ülkelerin kendi aralarındaki bütünleşme modeline uygulanmıştır. Yoksul ekonomiler ile zengin piyasaların bütünleşmesi sorunu ise daha çok gelişmiş ülkelerin yoksul bölgelerinin özel durumları ile ilgili olarak gündeme gelmiştir. Oysa, Avrupa ekonomik topluluğunun kuzeyde sınırlarını genişletmesi, güneyde ise özel statüler altında

iktisadi anlaşmalara girmesi ile hızlanan zengin ülkeler ile yoksul ülkeler arasında dikey bütünleşmenin önemi gün geçtikçe artmaktadır (Yenal 1999: 131-132). Bunun en güzel örneklerinden bir tanesi de gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde adaptasyon politikalarıdır.

6. KÜRESELLEŞMEYLE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR VE FIRSATLAR

Küreselleşme özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından sağlayacağı bir takım fırsatların yanı sıra tehditleri de söz konusudur. Küreselleşmenin tehdit unsurlarına karşı, kendini iyi koruyan ve savunan ve küreselleşme olgusunun sunduğu fırsatları iyi değerlendiren ülkeler bu değişimden önemli kazanımlar elde edebilmektedir. Bu anlamda başarısız olan ülkeler ise geriye gidebilmektedirler. Dolayısıyla küreselleşme bağlamında; fırsatlar, bir ülkenin küresel bazda ortaya çıkan değişimlerden ekstra kazanç elde etme ihtimali olarak tanımlanabilir. Tehditte ise bir ülkenin küresel değişimler dolayısıyla ekonomik, politik, askeri ve sosyal yönden bir takım kayıplara uğrama ya da istenmeyen durumlarla karşılaşma ihtimali olarak tanımlanabilir (Şahin ve Gümüş 2003: 121).

6.1. KÜRESELLEŞMEYLE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Aktan ve Şen'e göre küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar aşağıda sıralanmıştır (<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tehlike.htm>):

- Ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel entegrasyonun artması, ulus-devletin güç ve etkinliğini azaltmıştır. Ulus-devlet, sınırları içindeki fikirlerin akışını ve ekonomik politikaları artık kontrol edememekte ve böylece iç politika araçları etkisini yitirmektedir.
- Ulusal politikaların etkinliğini azaltmakta ve ülkelerin radikal kararlar almasını güçleştirmektedir. Ulus-devlet, artık ne ekonomik politikaların yönlendiricisi ne de tek başına ulusal güvenliğin sağlayıcısıdır.

- Gelişmekte olan ülkelerin milli gelir ve ihracatları içinde sınai ürünlerin payının gittikçe artmaktadır. Bununla beraber küreselleşmenin, bu ülkelerin teknoloji üretir hale gelmesine olanak sağladığını söylemek çok güçtür. Bu ülkelerin ithal teknolojiye bağımlı yapısı, sağlıksız dış ödemeler bünyesi ve sık sık dış şoklara maruz kalmaları hala önemini korumaktadır.
- Kültürel küreselleşme ile ortaya çıkan kültür, batı kültürüdür. Kısaca, batılı değerlerin dünyada hakimiyet kurmasıdır. Dünya da çok sayıda farklı kültür mevcuttur. Yerel kültürler küresel kültürü benimsediği ölçüde ancak kültürel küreselleşme gerçekleşebilecektir. Fakat yerel kültürlerin küresel kültüre karşı bir tepki göstermesi ihtimali de her zaman mevcuttur. Diğer taraftan kültürel küreselleşmenin ortaya çıkardığı batı tüketim anlayışının ve yaşam biçiminin, diğer ülkeler için bir tehdit mi yoksa bir fırsat mı olduğu kişilerin bakış açısına göre değişebilmektedir. Liberal bir perspektiften bakıldığında kültürel küreselleşme, dünyada barış ve huzurun sağlanmasına katkıda bulunabilecek iken; milliyetçi-muhafazakâr perspektiften bakıldığında kültürel küreselleşme, ulusal kültürlerin yok olması anlamına gelmektedir. Sonuçta kültürel küreselleşme toplumları Amerikancı-komünist, çağdaş-gerici vb. kamplara ayırdığı da bir realitedir.
- Bir yandan yerel farklılıkları minimize ederek ortak bir kültür ortaya çıkarırken diğer yandan da küresel köyün içinde 'alt köy'lerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. İnsanların ulusal/yerel değerlerini bir tarafa bırakmadıkları gibi köklerine daha sıkı sarılmalarına ve bölgesel blokların ortaya çıkmasına yol açarak adeta bir 'küresel paradoks' yaratmaktadır.

Tablo 5'te küreselleşmenin ortaya çıkarabileceği yedi tehlike işareti ve bunlara karşı alınabilecek korunma tedbirleri gösterilmiştir.

Tablo 1.5: Küreselleşmenin Yedi Tehlike İşareti ve Korunma Yolları

Küreselleşmenin Yedi Tehlike İşareti	Tehlikelere Karşı Korunma Yolları
Çalışma yaşamında ve sosyal haklarda geriye gidiş	Uluslararası haklar ve standartların sağlanması
Küresel durgunluk	Küresel Keynesyenizm politikaları ile istihdam artışı sağlayarak ekonomik konjonktürün yukarı doğru döndürülmesi
Zenginlik ve yoksulluğun polarizasyonu	Küresel düzeyde zenginlerden fakirlere yeniden dağılımı sağlayacak politikaların yaşama geçirilmesi
Hükümetlerin kendi ülkelerindeki egemenlikleri üzerindeki demokratik kontrollerini kaybetmesi	Demokrasinin güçlendirilmesi
Küresel işletmelerin kısıtlayıcı bağlardan kurtulmaları	Küresel işletmelere yön verici kanunların yaşama geçirilmesi
Küreselleşmeyi yönlendiren sorumsuz küresel kuruluşlar	Uluslararası kuruluşlarda reforma gidilmesi
Kaotik ve yıkıcı rekabetin doğurduğu küresel mücadele	Kaotik ve yıkıcı rekabet mücadelelerini önlemek için çok taraflı düzenlemelere gidilmesi

Kaynak: Mehmet Şahin ,Murat Gümüş, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri, Mülkiye, 2003, s.121.

6.2. KÜRESELLEŞMEYLE ORTAYA ÇIKAN FIRSATLAR

Küreselleşmeye ayak uyduran ve hızlı küreselleşen ülkeler için daha istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşacakları ileri sürülmektedir. Dünya Bankası kaynaklarına göre küreselleşme sürecine ayak uyduran ülkelerin daha istikrarlı bir yapıya ulaştıkları görülmektedir. 1984-1993 döneminde gelişmekte olan ülkeler arasında daha hızlı küreselleşen ülkelerin yapısal olarak daha istikrarlı oldukları tespit edilmiştir. Yani daha hızlı küreselleşen ülkelerde bu dönemde daha düşük enflasyon değişimi yaşanmış ve aynı şekilde bu ülkelerde reel döviz kuru değişkenliği ve GSYH değişkenliği de yavaş olmuştur. Aynı zamanda bütçe dengesinin GSYH'ye oranı hızlı küreselleşen ülkelerde daha az açık verirken bütçe açığındaki değişim daha fazla buna karşın bütçe dengesi değişkenliği daha düşük olmuştur (Şahin ve Gümüş 2003: 121-122)

Küreselleşme olgusunun ortaya çıkardığı fırsatlar ana hatlarıyla aşağıda verilmiştir (<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/firsatlar.htm>):

- Küreselleşme sürecinde özellikle 1960'lardan sonra gelişmekte olan ülkelerin, Japonya, ABD ve başlıca gelişmiş Avrupa ülkeleriyle ekonomik ve ticari bağlantıları belirgin bir artış göstermiştir. Bu bağlantılar, küresel sistem içinde gelişmekte olan ülkelerin ticaret, finans ve üretim sürecine entegrasyonunu hızlandırmıştır.
- Gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiyle giderek artan bir biçimde entegrasyonu, uzun dönemde hem gelişmekte hem de gelişmiş ülkelerde ekonomik refahın artmasına katkıda bulunmuştur.
- Üretim faktörleriyle mal ve hizmetlerin hareketliliğinin yol açtığı entegrasyon ve karşılıklı ekonomik bağımlılıktaki karşılıklı artış, dünyada daha geniş coğrafi alanlarda ilişki kurmayı mümkün hale getirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin dünya piyasalarına entegrasyonu, bu ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini geliştirmelerine ve artan küresel rekabetten daha fazla faydalanmalarına imkan sağlamıştır.
- Küreselleşme, ayrıca, uluslararası iş bölümünde ve tasarrufların kullanımında etkinliği sağlamak suretiyle üretkenliğin artmasına ve tüketicilerin yabancı malların her çeşidini daha düşük maliyetle elde etmesine de imkan vermektedir. Bir malın üretim sürecinin değişik aşamaları, alternatif üretim yerlerinin karşılaştırmalı üstünlüğüne bağlı olarak dünyanın değişik bölgelerinde gerçekleştirilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler üretimin globalleşmesi sayesinde teknoloji transferini de gerçekleştirebilmektedirler.
- Ülkelerin küresel ticarete kapılarını açmaları ve bu ticarete katılmaları ihracat ve ithalata yönelik üretim yapan sektörlerde nitelikli işgücünün istihdamını artırmaktadır. Buna karşılık inşaat ve ulaşım gibi ihracat ve ithalata yönelik olmayan sektörlerde niteliksiz işgücü için istihdam

toplumsal refahın hızlı bir şekilde artırılmasını ve bunun çevreye zarar vermeden, uluslararası standartlarda mal ve hizmet üretilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu gelişmeler karşısında ülkelerin bilgiye olan ihtiyacı her geçen gün artmaktadır. Bilginin önemindeki bu artış, bilginin üretilmesini ve pazarlanmasını başlı başına bir sektör haline getirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

PARA VE MALİYE POLİTİKALARI İLE BUNLARI ETKİLEYEN

KÜRESEL ETKENLER

1. EKONOMİ POLİTİKALARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

Ekonomi politikası, genel olarak makro ekonomik dengelerin hangi yönde ve nasıl değiştirileceğine ilişkin yaklaşımları kapsayan bir daldır. Dolayısıyla enflasyonla mücadele etmek ya da ekonomik büyümeyi arttırmak gibi konularda ekonominin varolan dengelerini değiştirebilmek için ekonomi politikası uygulamalarına ihtiyaç vardır.

Makro ekonomi politikaları ekonomi tarihinde değişik süreçlerden geçmiştir. Bu dönemlerden ilki Keynes öncesi “bırakınız yapsınlar” dönemidir. Bu dönemde piyasa kendi iradesine bırakılmış; bu şekilde piyasaların kendi kendine dengeye gelebileceği düşünülmüştür. Bu doğal ekonomiyi ifade etmektedir. Diğer bir dönem ise 1930-1960 yılları arasında kapsayan Keynes dönemidir. Bu dönemde, piyasanın doğal işleyişinde olmaması gerektiği ve devlet tarafından, birtakım araçlarla para ve maliye politikaları ile müdahale edilebileceği ve makro ekonomik faaliyetlerin kontrolünün istenilen düzeyde ancak bu şekilde sağlanabileceği teorisinin uygulandığı dönemdir. 1970’li yıllar ise stagflasyonun olduğu ve “Rasyonel Bekleyişler Teorisinin” ortaya atıldığı dönemdir (Parasız 1995: 356).

Bu bağlamda ekonominin nasıl yönetileceği dönem dönem ekonomik konjonktürün durumuna göre şekil göstermiştir. Klasik teoride iktisat politikasının, tam rekabet şartlarının bütün piyasalarda geçerli olduğu, ücret ve faiz oranı dahil olmak üzere bütün mal hizmet ve faktör fiyatlarının esnek olduğu, her arzın kendi

talebini yarattığı, miktar teorisi diye bilinen teorinin geçerli olduğu dört ana varsayım altında sunduğu reçete ise (Savaş 2000: 181):

- Devlet bütçesi denk olmalıdır
- Devletin emniyet, adalet savunma gibi işlerle uğraşması, bütçe ve personel yönünden mümkün olduğu kadar sınırlı tutulmalıdır.
- Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler sloganı ile belirlenen liberalizm, siyasi alanda olduğu kadar ekonomik alanda da uygulanmalıdır.

Klasik sistemde ekonomi, dıştan bir etki söz konusu olmaması durumunda kendi kendine dengeye gelecektir. Dolayısıyla herhangi bir ekonomi politikasının uygulanmasına gerek yoktur. Yalnızca talep daralmasına bağlı geçici işsizlik durumunda ücret ayarlamalarındaki kısa süreli gecikmenin de oluşması istenmiyorsa para arzı arttırılarak nominal ücretler pek düşmeden dengenin oluşması sağlanabilir. Ancak bunun dışında para politikası reel değişkenler üzerinde etkisizdir. Klasikler para politikasına bu şekilde küçük bir rol verirken maliye politikasına bütünüyle karşıdırlar. Bunun nedenleri ise devletin ekonomideki ağırlığının zaten az tutulmak istenmesi ve aktif bir maliye politikasına izin verilse bile bunun ekonomide istihdamı ve hasılayı arttırmak gibi bir etkisi olmayacaktır (Yıldırım ve Karaman 2003: 136).

Klasik teorinin sonuçlarında piyasaya “görünmez el” hakimdir ve devlet piyasaya müdahale etmeden, piyasa kendisini dengeye getirmektedir. İktisat politikası aracı olarak da sadece para politikasına önem verilmiştir.

Keynesyen teoride ise makro iktisat teorisi iktisat politikasının temelini oluşturmuştur. Bugün para ve maliye politikaları başta olmak üzere, devletin ekonomiyi düzenlemek ve belli amaçlara ulaştırmak için kullandığı bütün araçlar Keynesyen makro teoriden oluşmaktadır. Buna göre, ücretler azalma yönünde esnek değildir. Bundan dolayı ekonomi kendi kendine ve sürekli olarak tam istihdama ulaşmamaktadır ve tam istihdama ulaşabilmesi için devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmazdır (Aren 1998: 208). Bu bağlamda 1940’lı ve 1950’li yıllar Keynesyen teorinin altın yılları sayılmaktadır. Ancak 1960’lı yıllarda işsizliğin ve enflasyonun beraber gelişmesi ve sorunlara Keynesyen yöntemlerin uygulamasının yetersiz

olması Klasiklere benzer olan parasalcı yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Son dönem teorilerinden Rasyonel Bekleyişler'de ise, politikalarda halkın bekleyişlerinin alacağı rol çok önemli olmaktadır (Savaş 2000: 191-230).

Ekonomi politikası uygulaması için teorik çerçeve altında siyaset ve bürokrasi kaynaklı sorunlar başta gelmektedir. Maliye politikası araçları para politikası araçlarına göre daha uzun bir zaman diliminde sonuç veren araçlardır. Buna karşı psikolojik etkileri yüksektir. Bunlara göre siyasal iktidarlar çoğu kez önlem almak yerine; ki bu önlemler istikrar programları ile çözümlenebilecek gibi görünen önlemlerdir; işi daha zora sürüp sübvansiyon artırımları, enflasyon üzerinde ücret artışı, kamu teşebbüslerinin fiyat artışlarının ertelenmesi gibi istikrarı bozmaya eğilimli tercihleri ön planda tutmaktadırlar (Eğilmez ve Kumcu 2002: 191-281). Genelde Rudiger Dornbusch ve Sebastian Edwards gibi iktisatçıların ekonomik popülizm diye adlandırdığı bu durum enflasyon riski bütçe açığı, ve piyasa işleyişine müdahale eden politikalar karşısında ekonomik aktörlerin reaksiyonlarının dikkate alınmadığı bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Krause 2003: 174).

Toplumun pek çok kesimi siyasal partilere siyasal iktidara ve siyasetçilere kendi faydalarını yükseltebilmek için baskı yaparlar. Eğer bir toplumda sübvansiyonların artırılması, enflasyonu aşan ücret artışları, siyasal iktidarı seçilme şansını artıracaksa iktidarın bu yönde davranış sergilemesi rasyonel bir yol olmaktadır. Buna göre siyasi partilerin amacı öncelikle iktidar olmak ve daha sonra iktidarda kalabilmektir. Bunun dışında her amaç ikincil özellik taşır. Böyle olunca oy kazandırıcı yani popülist politikalar ön plana çıkar. Böyle bir düşünce sisteminin olduğu ortamda bir istikrar politikasının orta – uzun dönemde sürmesi güçleşir. Bu istikrar politikaları uygulama çabaları maliye politikalarında geç etkiler gösterirken, Merkez Bankasının uygulayacağı para politikası önlemleri parlamentonun onayına ihtiyaç göstermediği için, derhal uygulamaya konulabilmekte ve sonuç vermeye başlamaktadır. Siyasal iktidarlar bu arada maliye politikası önlemlerini hazırlamış olsalar bile bunlar uygulamaya konulması parlamento onayını gerektirdiği için, ek bir zamana ihtiyaç gösterir (Eğilmez ve Kumcu 2002: 191-281). Bu da iktisat politikalarının uygulanabilme zamanlaması olarak önem taşımaktadır.

Günümüz küresel sisteminde iktidarların yukarıda açıkladığımız popülist politik yaklaşımlarının yanı sıra küresel sistemin gereklerini de yerine getirme yönünde bir baskı oluşmaktadır. Bugün dünyada yaşanan uluslararası ekonomik entegrasyon, sürekli azalan taşıma maliyetleri ve veri işleme ve iletme süreci maliyetleri, özellikle uluslararası ticareti engelleme yolundaki politikalarından ekonomi yöneticilerini vazgeçirmektedir. Bu durumda küreselleşme politikalarına yani merkezi devlet kontrolünden merkezileşmemiş liberal piyasa sistemi tecrübesine doğru bir eğilim söz konusudur (Lindsey 2003: 32).

1.1. EKONOMİ POLİTİKALARININ TEMEL AMAÇLARI

İktidarda olan tüm partilerin öncelikli hedefleri içerisinde, makro ekonomik kriterlerin istenilen düzeylere getirilmesi yer alır. Bunlar uygulanan istikrar programları ile hayata geçirilir. Ancak bunların yerine getirilmesinde çeşitli ve etkin araçlar vardır. Bu araçlar, ekonomik amaçların yerine getirilmesinde en vazgeçilmez unsurlardır.

Bugün bütün devletlerin sahip oldukları düzen ne olursa olsun başlıca amaçları şunlardır (Savaş 2000: 38-39):

- Tam istihdama ulaşmak
- Üretimi arttırmak
- Fiyat istikrarını korumak
- Ödemeler dengesini düzenlemek
- Gelir ve servet dağılımını düzeltmek
- Faktör dağılımını düzeltmek
- Kamusal ihtiyaçları karşılamak
- Bazı bölgelere veya sektörlerle öncelik tanımak ve onları korumak
- Özel tüketim alışkanlıklarını düzeltmek
- Temel mallar arzını güvence altına almak
- Nüfus büyüklüğünü ve yapısını düzeltmek
- Çalışma saatlerini azaltmak

Yukarıda maddeler halinde verilen amaçlardan özellikle ilk beş tanesi tüm dünya devletlerinin öncelikle ele aldığı konulardandır.

Yukarıdaki açıklamanın ışığında belirlenen makro ekonomik amaçların yanında uygulamada gerekli olan araçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 2.1: Makro Ekonomik Amaçlar ve Araçlar

MAKRO EKONOMİK AMAÇLAR	MAKRO EKONOMİK ARAÇLAR
Üretimin artırılması (Yüksek ve sürekli bir GSMH büyümesi)	Maliye politikası araçları (Kamu giderleri ve vergi araçları)
İşsizliğin azaltılması, (Yüksek ve sürekli bir istihdam)	Para politikası araçları (Para arzı ve faiz oranının denetimi)
Fiyatlar genel düzeyinin istikrarı sağlanması	Gelirler politikası araçları.
Ödemeler dengesinin istikrarı (Dış ticaret ve cari işlemler dengelerinin ve döviz kuru istikrarının sağlanması)	(Heteredoks şok önlemler) Uluslararası ekonomi politikası araçları (Tarifeler, kotalar vb. ile dış ticaretin caydırılması veya özendirilmesi ve döviz kuru yönetimi)

Kaynak: Mağfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, İstanbul, Om Yayınevi, 2002, s.287.

Bu makro ekonomik politikalarda politika uygulayıcısı özet olarak:

- Eksik istihdamın doğal istihdam oranında,
- Üretimin tam istihdam oranında,
- Enflasyonun sıfırda,
- Piyasa faiz oranlarının reel faiz oranlarında,
- Ödemeler dengesinin sıfırda,
- Döviz kurunun belli bir sabit düzeyde tutmak ve sapmalarının en aza indirilmesi konusunda çaba harcamaktadır (Parasız 1995:356).

Ancak bu politikalar uygulanırken bazı çelişkiler de ortaya çıkmaktadır. Aşağıda bu çelişkilere ilişkin şemada gördüğümüz gibi GSMH seviyesinde meydana gelen bir artış enflasyonda bir yükselmeye yol açmasının yanı sıra istihdam artışı sağlayabilir. Yine bu enflasyon artışını önleme politikaları ekonomiyi küçültüp GSMH'yi düşürecek tekrar işsizlik artışı ortaya çıkacak bu döngüde işsizliği azaltma çabaları GSMH'yi arttırıp tekrar enflasyonu yükseltici etki yaratacaktır. Tüm bu etkiler göz önünde bulundurularak optimum seviyede uygulanacak makro ekonomik politikalar ile istenilen seviyelere ulaştırılabilir..

Tablo 2.2: Makro Ekonomik Amaçlar ve Çelişkiler

AMAÇ	OLASI SONUÇLAR
Yüksek GSMH büyümesi	Enflasyonda yükselme, istihdam artışı
Enflasyonun düşürülmesi	GSMH gerilemesi, yüksek oranlı işsizlik
İşsizliğin azaltılması	GSMH büyümesi, enflasyonda yükselme
Dış ticaret açığının düşürülmesi	İç tüketim ve yatırımda ve dolayısıyla GSMH de düşme.

Kaynak: Mağfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, İstanbul, Om Yayınevi, 2002, s.287.

Devletin ekonomik politikalarla belli amaçlara ulaşabilmek için yine belli birtakım araçları kullanmaktadır bu araçlar devletin almış olduğu bazı önlemler ve değişikliklerdir. Bunlar faiz haddi vergi oranı, döviz kuru enerji fiyatı gibi unsurları azaltmak veya yükseltmek, merkez bankası veya planlama teşkilatı gibi bir kuruluş kurmak, toprak reformu veya toplu sözleşme yasası gibi yasaları çıkarmak devletin birer araç kullanması anlamına gelmektedir. Devlet bu araçları kullanarak yukarıda saydığımız amaçlara ulaşmaya çalışır (Savaş 2000: 53).

Ancak buraya kadar saydığımız ekonomik amaç ve araçların günümüz ekonomisinde yani günümüz küresel dünya ekonomisinde değerlendirme ölçütü daha çok ticaret ve mali piyasalarda liberalleşme eğilimi ve liberalleşme düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır (Mortan 2001: 18).

1.2. EKONOMİ POLİTİKALARININ KAVRAM VE ÖZELLİKLERİ

Kuşkusuz ekonomi politikaları içinde sadece para ve maliye politikaları yoktur. Bu politikalar temel politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu politikalara geçmeden önce diğer politikalardan söz etmekte yarar vardır.

1.2.1. DÖVİZ KURU POLİTİKASI

İdeal durum döviz kurunun serbest olarak dalgalanmaya bırakılması halidir. Böyle bir durumda döviz kurunu iki şey belirler (Aren 1998: 136-137).

- Ülkenin enflasyon oranı.
- Yabancı ülkelerin enflasyon oranı.

Bununla birlikte dışa açık bir ekonomide ekonomi politikasının belirlenmesinde üç göstergenin birbiri ile ilişkisi önemlidir. Bunlar faiz, döviz kuru ve sermaye hareketleridir. Eğer sermaye hareketleri serbest ise bu durumda ya faizi ya da döviz kurunu denetim altına almak mümkündür. Her ikisini birden denetleyen bir ekonomide sermaye, sermaye hareketlerinin serbestliğinden yararlanarak dışarıya kaçar. Enflasyonist ortamlarda, döviz kurunu sabit tutarak ya da yerli paranın yabancı paralara karşı değerlendirilmesine izin vererek paranın iç değerinin fazla düşmemesi sağlanmaya çalışılabilir. Bu durumda yukarıdaki açıklama ışığında faizlerin serbest kalmasına dikkat etmek gerekir (Eğilmez ve Kumcu 2002: 301-302).

Nominal döviz kurunun reel döviz kurundan düşük olması halinde ithal malları ucuzlayacak demektir. Özellikle üretimi ithal hammadde ve ara mallarına dayalı olan ülkelerde nominal döviz kurunun reel döviz kurunun altında tutulması, enflasyonla mücadele için yaygın olarak kullanılmaktadır. Döviz kuru çapası (Nominal Anchor) adı verilen bu uygulamada, nominal döviz kurunun reel döviz kurundan yani beklenen enflasyondan düşük tutulması sebebiyle ithal mallar ucuzlatılır ve dolayısıyla üretimin daha ucuz yapılmasına ve fiyatların denetlenmesine çalışılır (Savaş 2000: 290-291).

Tarihsel süreçte kur politikalarına, para politikaları ve istikrar çerçevesinde baktığımızda 1960'lı yıllardan itibaren uluslararası özel finansın atılım yapması Bretton-Woods antlaşmalarıyla getirilen sabit parite rejiminin sürdürülmesiyle hiç bağdaşmamaktadır. Orta ölçekli bir ekonomide sabit paritenin korunması para politikasının özerkliğinden tümüyle vazgeçmeyi gerektirse bile, bu ancak sınırlı bir sermaye hareketliliği halinde başarılabilir. Sermaye, kur beklentilerinin ve farklı para birimlerinin sunduğu randımana bağlı olarak bir mali piyasadan başkasına serbestçe geçebildiğinde; para politikası dalgalı kur ile kurulan değerini korumak için faiz oranı belirlemek arasında bir seçim yapmak zorunda kalmaktadır. Birinci durumda sonuç, kurda istikrarsızlık olur. İkincisinde, iç hedefleri (kredi ve faaliyet düzenlemeleri) gerçekleştirme yolunda faiz oranları gibi değerli bir araçtan mahrum kalınır. Birinci durumda fiyatları iyice belirsizleştirme pahasına, dış ödemeler dengesini döviz kurunun sağlamasına bırakır, diğer durumda ise ekonominin reel değişkenlere (talep, faaliyet, iş) dış iktisadi ilişkilere uyum yükünü bindirir (Adda 2002: 111).

Tablo 8, uyuşmazlık üçgeni diye bildiğimiz, finansal açılım, kur istikrarı ve para politikasının özerkliği arasındaki bu üç boyutlu arbitrajın koşullarını özetlemektedir.

Tablo 2.3: Para Politikasındaki Üçgen Arbitraj

Seçilen Hedefler	Feda Edilen Hedefler	Uygulayıcı
-Kurların İstikrarı	Finansal Açılım	Bretton-Woods
-Para Politikasının Özerkliği		(1944-1971)
-Para Politikasının Özerkliği	Kurların İstikrarı	1973'ten itibaren ABD ve Japonya
-Finansal Açılım		1992'den itibaren İngiltere
-Kurların İstikrarı	Para Politikasının Özerkliği	APS (1979-1998)
-Finansal Açılım		Federal Almanya Hariç

APS: Avrupa Para Sistemi.

Kaynak: Jacques Adda, Ekonominin Küreselleşmesi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.111.

1.2.2. DIŞ TİCARET POLİTİKASI

Ödemeler dengesinin ekonomi politikaları ile ilişkisi, genellikle ekonomi politikasının alt politikalarından birisi olan kur politikası aracılığı ile olur. Buna karşılık ödemeler dengesi açısından ekonomi politikasının bir başka alt politikasını oluşturan dış ticaret politikasına burada değinmekte yarar vardır. Dış ticaret politikası denildiğinde gümrük tarifeleri, ihracat teşvikleri, ithalat kotaları, tarife dışı engeller gündeme gelir. Geçmişte yaygın bir biçimde uygulanmış olan dış ticaret politikasının bu araçları günümüzde kolay kolay uygulanamamaktadır. Gerek WTO'nun varlığı gerekse anti dumping ve benzeri uygulamalar nedeniyle bu politika araçlarından yararlanmanın olanakları oldukça kısıtlanmıştır. Başlıca ithal mallarının yurda girişinin geciktirilmesi ya da başka biçimde zorlaştırılması olarak gündeme gelen tarife dışı engeller de günümüzde uzun süreli olarak uygulanamamakta, diğer ülkeler hemen karşı önlemlere başvurarak bu yaklaşımı yanıtlamaktadırlar. Günümüzde dış ticaret politikasını ihracat teşvik ve ithalatı kısma yönünde yürütmek isteyen ülkeler bu amaca genellikle döviz kurları aracılığı ile ulaşmaya çalışmaktadırlar. Böylece kur politikası dış ticaret politikası ile iç içe girmektedir. Bununla birlikte kur politikası aracılığı ile ihracat teşvikini ya da ihracat kısıtlamasının da iç ya da dış denge bozulmalarına yol açan başka sakıncalar ortaya çıkmaktadır.

Dış ticaret açıkları bir ülkenin arka arkaya yıllarca borç almak zorunda kalacağını göstermektedir. Eğer sermayeyi sağlayanlar fikir değiştirir ve kredi vermeyi keserse ülke büyük bir kriz sorunuyla karşılaşabilmektedir. Ülkenin yurt dışından mal almak için harcadığı para, yurt dışından mal satarak kazandığı paradan fazladır. Eğer bir başkaları bu dış ticaret açığını finanse etmeyi reddederse, ülke hızla buna uyum sağlamak zorunda kalacaktır.

Dünyadaki tüm dış ticaret açıklar toplamının tüm fazlalarına eşit olması, bozulmaz uluslararası muhasebe kanunudur. Dolayısıyla örneğin Çin ve Japonya dış ticaret fazlasını sürdürmekte ısrar ederse bu bazı ülkelerin dış ticaret açığı olacağını göstermektedir. Böylelikle yalnızca açığı olan ülkeler hatalı değil aynı zamanda fazlası olan ülkeler de aynı ölçüde hatalıdır (Stiglitz 2002: 226).

2. MALİYE VE PARA POLİTİKALARI İLE BUNLARI ETKİLEYEN KÜRESEL EKONOMİK ETKENLER

En temel ve etkin ekonomi politikalarının başında para ve maliye politikaları gelmektedir. Yukarıda saydığımız ekonomi politikaları bu iki temel politika çerçevesinde gelişmektedir. Özellikle Keynesyen teorinin çatısını da bu politikalar oluşturmaktadır. Küreselleşme olgusunun da önemli olduğu çağımızda bu politikaların da nasıl etkilendiği ve zincirleme olarak ekonomik sistemi nasıl etkilediği de önemlidir.

Ekonomi, kurumsal yapı, kanunlar kurallar ve düzenlemelerdeki değişiklikleri ifade eden yapısal uyum politikaları ülke ekonomisinin küresel dünya ekonomisine uyumunu sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun için uyum politikaları ile ülkede serbest piyasa ekonomisinin tüm kuralları ile oluşturulması hedeflenmektedir. Böylelikle uyum programlarının kapsamı klasik istikrar programlarının kapsamını aşmaktadır. Yani temelde ekonomideki mevcut sorunları ortadan kaldırma amacına yönelik olan istikrar politikalarının içerikleri ekonomiktir. Fakat uyum politikaları bu yönlerini de içermekle birlikte, politik unsurları da kapsar. Örneğin devletin kapsam ve fonksiyonlarının sınırlandırılması, temsili demokrasiye işlerlik kazandırılması gibi unsurlar uyum politikalarının kapsamına girer (Şahin 1998: 112). Bu tür uyum politikaları da ülkenin makro ekonomi politikalarında olan para ve maliye politikalarını da etkileyecektir.

2.1. MALİYE POLİTİKASI

Kamu kesiminin gelir gider ve borçlanmaları kullanarak, ekonomideki dengeyi korumak veya daha iyi bir denge yoluna girmek için veya dengesizlikleri ortadan kaldırmak için uyguladığı politikalara maliye politikası denir.

Maliye politikalarına ilişkin Klasik, Keynesyen ve Monaterist teoriler ve günümüz teorilerinden olan Rasyonel Bekleyişler Teorisi söz konusudur. Klasiklerde serbest bir piyasa anlayışı söz konusu olduğu için Keynesyen modelde olduğu kadar maliye politikasına önem verilmemektedir. Maliye politikasının etkinliğini sınırlayan

en önemli etkenin yatırımların faize karşı duyarlı olması ve para arzı sabitken uygulamaya konan maliye politikasının özel sektörü dışlama etkisi yaratması sonucu konusunda Klasik teori ısrar etmektedir. Keynesyenler ise gerçek dünyada farklı durumların ortaya çıkabileceğini ve klasik teorinin öne sürdüğü özel sektörü dışlama etkisinin bu durumlardan sadece biri olabileceğini savunur. Paracı Makro Ekonomi yani Moneterist teorisyenlerin yaklaşımı da Klasiklerle benzer özellikler taşımaktadır. Çağdaş Rasyonel Bekleyişler Teorisi de maliye politikası uzun dönemde istihdam ve üretim düzeyinde olumsuz etkiler yaratacağını iddia etmektedir (Savaş 2000: 207-241).

Maliye politikasında müdahaleler ekonomik teoriler çerçevesinde para politikası gibi karmaşık bir görüntü çizmektedir. Devlet vergi oranlarını ve kamu harcamalarını çok zorlanmadan değiştirebilmekte fakat ekonomi üzerinde nasıl etki yaratacağı veya makro ekonomi üzerinde tam olarak etkili olup olamayacağı konusunda aynı şekilde etkili olamamaktadır. Bazı iktisatçılara göre vergi oranlarının değişeceğinin ilan edilmesi bile ekonomik hareketi başlatacaktır, bu uygulanmasa bile ekonomiyi etkileyecektir. Bir çok iktisatçı tarafından vergilendirme ve kamu harcamaları ekonomide istenmeyen ters etkiler yaratabilecek maliye politikaları olarak ele alınmaktadır. Böylece devletin bu uygulamalarda alacağı rolde değişik periyotlarda düzenlemelere gitmesi maliye politikasında hayati rol oynamaktadır (Brown 1988: 462).

Bunun yanında uluslararası sermaye piyasaları ile ilgili olarak para ve maliye politikalarının etkilerinin nasıl olacağı da önemlidir, eğer bir ülke parasını sabitlemiş veya dalgalı hale getirmişse etkileri nasıl olacaktır, Robert Mundel açık ekonomiler için geliştirdiği teoride, dalgalı bir döviz kuru altında para politikası etkili olduğunu fakat maliye politikasında etkisiz olduğunu savunmuştur. Sabit döviz kuru altında ise bunun tam tersini savunmuştur.

Maliye politikası genel ekonomi politikasının bir dalıdır. Bilindiği gibi ekonomi politikası amaçlarının gerçekleştirilmesi için kullanılan araçlar kamu ekonomisine ilişkin ise yapılan müdahale maliye politikası olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kamu harcamaları ve gelirlerinde yapılan bu düzenlemeler sonucunda

ekonominin bütünü içinde bazı değişikliklerin gerçekleşmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu maliye politikası 1930'lardan bu yana özel bir önem kazanan ve maliye ilmi içinde hızla gelişmekte olan bir disiplindir. O zamandan bu zamana maliye politikasının öneminde meydana gelen bu değişiklikleri hazırlayan nedenler bir yandan kamu ekonomisi değişkenlerinde zaman içinde nitelik yönünden ortaya çıkan değişmelerin devlete ekonomik hayata müdahale olanağı sağlaması, öte yandan, ekonomik, sosyal ve politik alandaki gelişmelerin böyle bir müdahaleyi esasında gerekli kılmasıdır (Ataç 1999: 1-4).

Ulusal geliri arzulan bir düzeyde ya da yakınında istikrarlı kılmak için (bu genellikle potansiyel ulusal gelir düzeyidir) uygulanan politikalara istikrar politikaları denmektedir. Buna göre bu durumu sağlama yolunda maliye politikaları araç vazifesi görmektedir (Lipsey vd. 1990: 160).

Maliye politikası iki biçimde uygulanabilir (Eğilmez ve Kumcu 2002: 293):

- Otomatik dengeleyicilerin kendiliğinden devreye girmesi
- İsteğe bağlı politikaların uygulamaya sokulması

Ekonomilerde bazı otomatik dengeleyici mekanizmalar vardır. Bu mekanizmaların başında, artan tarifeli gelir vergileri ve işsizlik sigortası ödemeleri gelir. Ekonomide aşırı ısınma ortaya çıktığında yani gelirler hızla artmaya ve dolayısıyla talebi fazlasıyla canlandırıp fiyatların artmasına yol açtığında eğer artan tarifeli gelir vergisi uygulanmaktaysa tarife artışları gelir artışları üzerinde törpüleyici etkiler yaratır. Kişilerin gelirleri hızla artırılabilir. Ama tüketimi etkileyecek olan kullanılabilir gelirdir. Buna göre gelir vergisinin düşülmesinden sonra kalan tutardır. Böylece gelir artarken, vergi tarifesi de artıyor ise ve gelir vergisi stopaj yöntemi ile alınıyorsa önemli bir düzeltici mekanizma görevi görür. Ekonomide durgunluk ve işsizlik başlamışsa bu kez mekanizma ekonominin canlılığının hızla kaybolmasını önleyici etki yapar.

Gelirler hızla düşerken tarife daha az düşer. Dolayısıyla vergi öncesi geliri düşen kişilerin kullanılabilir gelirinin aynı hızla düşmemesi ve ekonominin resesyona

girmesi önlenmiş olur. İşsizlik sigortası da aynı görevi görmektedir. Böylece bu sigorta da ekonomik depresyonla birlikte bir çok insanın işsiz kalması ve harcama yapamaması bu sigortayla gelir elde etmesi ve azda olsa harcamalara devam etmesini sağlar. Böylece başkalarının da işsiz kalması önlenmiş olur. Bu otomatik dengeleyici mekanizma, sıkıntıların otomatik dengeye gelmesini sağlar. Fakat dengesizlik büyüdükçe isteğe bağlı politikalar mutlak olur. Bunda ilk aşama, kamu harcamalarında değişikliğe gidilmesidir (Eğilmez ve Kumcu 2002: 293).

İsteğe bağlı politikaların uygulanmaya konulması maliye politikasının işleyişini ifade etmektedir. Burada da devletin gelir ve harcama enstrümanlarını kullanarak toplam talepte yaratacağı etki ifade edilmektedir. Dolayısıyla ithal mallara olan talebi etkileyeceğinden maliye politikası sadece iç dengede değil aynı zamanda dış dengede de etkili olabilmektedir. Örneğin, Ödemeler bilançosu ticaret bilançosu yüzünden açık veren ülkelerde, devlet vergileri arttırarak kullanılabilir geliri azaltabilir. Dolayısıyla toplam taleple birlikte ithal mallarıyla ihraç edilebilir mallara olan talep de daraltılmış olacaktır. Dolayısıyla ödemeler bilançosundaki açık azaltılmış olacaktır (Serin 1998: 8). Sonuç olarak maliye politikası Keynesyen teoriye dayanmakta ve genellikle sabit kur sistemlerinde etkili olmaktadır.

2.2. PARA POLİTİKASI

Para politikası para arzını yönetmeyi ifade etmektedir. Bu da Merkez Bankasınınca yürütülmektedir. MB'nin bu konudaki temel aracı açık piyasa işlemleri, yani tahvil alım satım işlemleridir. MB'nin tahvil alımı para arzını arttırır. Tahvil satımı ise para arzını azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Para arzını arttırıcı işlemler genişletici, para arzını azaltan işlemler ise daraltıcı para politikalarıdır (Yıldırım ve Karaman 2003: 201).

Para politikası konusunda aşağıdaki maddeler konusunda iktisatçılar çok farklı fikirler sunmaktadırlar (Schiller 1991: 323):

- Toplam harcamalar ile para miktarı arasındaki ilişki nedir?

- Merkez Bankası makro ekonomik sonuçların değişimi karşısında para arzını nasıl kontrol edebilir?
- Para politikaları ve maliye politikaları karşılıklı olarak nasıl etki etmektedirler
- Bu sorunlar özellikle para politikalarının aynı anda işlevlerini tanımlamaktadırlar.

Türkiye’de para politikası T.C. Merkez Bankası, İngiltere’de İngiltere Bankası (Bank of England), Japonya’da Japonya Bankası (Bank of Japan), Almanya’da Almanya Bankası (Deutsche Bundesbank), ABD’ de Federal Reserv sistemi (Federal Reserve System, FED) tarafından yürütülür. Bankalar gibi merkez bankasının da varlıkları ve yükümlülükleri vardır. MB’nin en önemli varlıkları altın, döviz, hükümet tahvilleri ve bonolardır. Merkez bankasının en önemli yükümlülükleri ise, bankaların merkez bankasında ve kasalarında rezervler ile bankalar dışındaki nakittir.

Tablo 2.4: Merkez Bankasının Varlıkları ve Yükümlülükleri

Varlıklar	Yükümlülükler
Altın ve Döviz	Nakit
Hükümet Tahvilleri ve Bonolar	Bankaların Rezervleri
Diğer Varlıklar	Diğer Yükümlülükler

Kaynak: Erdal Ünsal, Makro İktisat, Ankara, İmge Kitabevi,2000, s.399

Merkez bankalarının ekonomide etkili olabilmeleri için bir takım özellikleri ihtiva etmesi gerekmektedir. Bunlar: ilk olarak millileştirilmesi gereğidir. Çünkü bu bankalar diğer bankalarda olduğu gibi kar amacı gütmeyizler. Asıl amaç ülke ekonomisinin istikrarlı hale gelmesidir. Diğer olması gereken bir özellik de özerk kuruluşlar olmalarıdır: buna göre de; Merkez Bankalarının kuruluş kanunları bu bankalara milli ekonomi yararına ve ekonomik gelişmeye yardım etmek amacıyla temel görevler temel yetkiler ve belirli konularda müşavirlik görevleri verilmelidir (Türk 2001: 223-224).

İktisat politikası uygulamalarında birincil görevi üstlenen Merkez Bankası bunu yaparken, diğer kuruluşlarla da uyumlu olmak zorundadır. Merkez Bankasının tek başına hareketini diğer kurumlar etkisiz hale getirebilmektedir. Dolayısıyla iktisat politikaları karar girişimleri ile uyumlu olduğu zaman başarılı olmaktadır.

Farklı teorilerde para politikasını incelediğimizde öncelikle Keynesyenlerin Klasikleri eleştirdikleri noktalar üzerinde durmak gerekecektir buna göre (Savaş 2000: 200-202):

- Miktar teorisi geçerli değildir. Çünkü para arzında meydana gelen artışların hepsi harcanmaz para arzının bir kısmı elde atıl olarak tutulur. Buna spekülasyon motifi ile para talebi denir. Öte yandan işlem nedeniyle tutulan paranın bir kısmı da belli bir süre harcanmaz.
- Emek piyasasında tam rekabet değil monopol koşulları geçerlidir. Ücretler azalma yönünde yapışkandır.
- Her arzın kendi talebini yaratacağını öne süren Mahreçler Kanunu geçerli değildir.
- Tasarruf ve tüketim faiz oranı tarafından değil, gelir seviyesi tarafından belirlenir.

Bu ayrılıklar sonucunda para Keynesyen teoride çalışan bir ekonomide hem parasal hem de reel unsurları etkileyebilmekte belli amaçlara ulaşabilmek için (üretim artışı, istihdam artışı gibi)etkin bir araç olarak kullanılabilir.

Keynesçi para politikaları büyük depresyonun yol açtığı başlıca sorunlara çözüm getirmek dolayısıyla işsizliği azaltmayı ve hızlı bir üretim artışını hedef seçmiştir. Bu bakımdan Keynesçi para politikalarına göre parasal değişkenler yatırım, üretim ve istihdam gibi reel değişkenler üzerinde etkili olacaktır. Parasal ve reel dengenin ayrı bölümlerde olduğu Klasik Sistemi Keynes, klasik iki başlık olarak nitelendirmiştir ve bunu eleştirerek faiz hadlerinin parasal kesimlerle reel kesim arasında aracı olduğunu ortaya koymuştur (Çolak 1998: 100).

Parasalcı yaklaşımda ise Klasiklerde olduğu gibi devletin keyfi uygulamalarının önlenmesi görüşü hakimdir. Piyasa buna gereksinim duymadan kendiliğinden dengeye gelecektir. Rasyonel Bekleyişler Teorisine göre de zaman boyutu, Keynesyenlerde ve Paracılar da olduğu gibi önemli bir yere sahiptir. Rasyonel beklentilerin kısa dönemli ve uzun dönemli etkileri, uygulanacak para politikasının umulan politika değişimleri olup olmamasına göre farklı olacaktır. Diğer bir değişle uygulanacak para politikası fertlerin önceden uygulanacağını tahmin ettikleri ve bekledikleri bir politika ise sonuç farklı olacak hiç ümit etmedikleri bir politika ise farklı sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Savaş 2000: 241).

Sonuç olarak para politikasının işleyişi kur politikaları, faiz ve para politikaları arasındaki bağımlılıkla beraber uygulamada hem kambiyo kurlarını, hem para arzını hem de faizleri kontrol ederek meydana gelmektedir. Eğer enflasyonun kontrol altına alınması ve ticaretin olumlu gelişmesi isteniyorsa, kurları dalgalanmaya bırakmak, içerde de sıkı bir para politikası uygulamak gerekmektedir (Serin 1998: 6).

Küreselleşmenin para politikasına iki kanaldan etkisi söz konusudur. Birincisi para politikasının uygulanması açısından ortamda bir belirsizlik yaratmaktadır. Belirsizlik esas itibariyle parasal yenilikler ve aktarım mekanizmasıyla ilgilidir. İkincisi ise, küreselleşme uluslararası entegrasyonu güçlendirerek ve artırarak uluslararası rekabeti arttırmıştır. Artan rekabet de oyuncuları para politikasını uygulama şartlarını ve kısıtlarını değiştiren yapısal uyumlar veya reformlar yapmaya zorlamıştır (Seyrek 2002: 176). Bu yapısal uyum ve reformlardan olan serbest para konvertibilitesi ile makro ekonomik şoklara cevap vermek, esnekliği ve uluslararası işlemlerde şeffaflığı ve kesinliği arttırmak için istikrarlı döviz değeri uluslararası entegrasyon için şart görünmektedir. Bu durum için bir ülke ya parasını dalgalanmaya bırakacak ya da parasını sabitleyecek ve bağımsız para politikasını terk edecektir (Lindsey 2003: 49).

2.3. PARA VE MALİYE POLİTİKALARININ BERABER UYGULANMASI

İstikrar politikalarının amacı, ekonominin istihdam düzeyini arzulanan bir seviyede tutmak ya da fiyat düzeyinde istikrarı sağlamaktır. İstihdamı ya da ekonominin ürettiği hasılayı, belli bir düzeyde, ki bu normal olarak tam istihdam ya da potansiyel düzey olacaktır, tutmak için kullanılabilecek araçlar ise para ve maliye politikalarıdır. Her iki politikanın da etkili veya etkisiz olabileceği durumlar vardır. Ya da bir politika ile hasılanın istenen düzeyde oluşması sağlanabilirken, bunun arzulanmayan yan etkileri de olabilir.

Örneğin maliye politikası ile ekonominin genişlemesi sağlanırken, bir yandan da faiz oranları yükselmekte bu ada yatırımların azalmasına yani toplam talebin bileşiminin yatırımlar aleyhinde değişmesine yol açmaktadır. Ekonominin uzun dönemdeki büyüme potansiyelini azaltan bu durum, ekonomi politikalarını yapanlarca arzu edilmeyebilir. Parasal genişleme ile hasılanın artırılması ise uzun dönemde enflasyonist olacak yani istikrar politikasının diğer amacına ulaşmasına engel olacaktır. Bu gibi arzulanmayan durumların ortaya çıkmasını engellemek mümkün müdür? Bu sorunun cevabı ise, para ve maliye politikalarının uygun bileşimlerinin kullanılması halinde bir ölçüde evet olacaktır (Yıldırım ve Karaman, 2003: 210).

Küreselleşen yeni ekonomide para ve maliye politikalarını geçersiz kılan ya da zayıflatan üç temel olgu vardır (Seyrek 2002: 176):

- Teknolojinin talepteki değişmelere aşırı duyarlı olması,
- Kiralanan emeğin iş koşullarına göre esnek kullanımı,
- Yeniliklerin ya da yenilik projelerinin finansal ihtiyaçlarını sınır tanımadan giderebiliyor olmasıdır. Bu ortam değişikliği yanında nakit ve rezerv ihtiyacının azalması Merkez Bankasının fiyat istikrarı ve büyümeyi sürdürme politikaları açısından diğer bir güçlüktür.

3. PARA VE MALİYE POLİTİKALARINI ETKİLEYEN KÜRESEL ETKENLER

Küresel ekonomik sistem tüm ekonomi politikalarını etkileyebilecek etkinliğe ulaşmıştır. Artık dışa açık bir ekonomide bu politikaların küresel çerçevenin dışına çıkması düşünülemez bir durumdur. Gerek para politikaları gerek maliye politikaları gerekse uygulanan diğer politikalar yapılan küresel ekonomik anlaşmalar ve çeşitli entegrasyonlar ülkelere yaptırımlar uygulamaktadır. Bunlar tamamen küreselleşmenin birer sonucudur.

Ulus-Devletin klasik işlevi vergi alma ve toplama gücü de, özellikle sermaye söz konusu olduğunda finansal küreselleşmeyle zayıflamaktadır. Bunların başlıcaları, elektronik ticaret, elektronik para, çokuluslu şirketlerin farklı ülkelerdeki şirketler arası işlemleri, offshore finans merkezleri küresel finansal ürünler ve ülkelerin finansal sermayeyi vergilendirme yeteneklerinin olmaması veya vergilendirmek istememeleridir (Eroğlu 2002: 33).

Genel çerçevede ekonomi politikalarını etkileyen küresel faktörler, uluslararası ekonomik kuruluşlar, uluslararası ekonomik entegrasyonlar, bölgesel entegrasyonlar, teknoloji ve çokuluslu şirketlerdir.

3.1. ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİLERİ

Küreselleşmeyi tümüyle kurallara bağlayan örgütlü bir yapı henüz oluşmuş değildir. Fakat IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların yanı sıra GATT, Uruguay Turu Nihai Senedi, WTO, GATS, ITA gibi anlaşmalar bu oluşuma önemli katkıda bulunmuşlardır (Eroğlu 2002: 26). Bu küreselleşme unsurları bağlı tüm ulusal ekonomileri etkisi altına almakta makro ekonomik politikalarını etkilemektedirler.

3.1.1. ULUSLARARASI PARA FONU (IMF) VE DÜNYA BANKASI (WB)

Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) 1944 yılında Bretton Woods konferansı sonunda kurulmuştur. Bu aşamayı takiben 27 Aralık 1945'te anlaşma maddelerinin imzalanmasıyla beraber yürürlüğe girmiştir. 1 Mart 1947 yılında da finansman işlemlerine başlanmıştır (<http://www.foreigntrade.gov.tr/>).

Bretton-Woods Konferansıyla Dünya Bankası ve IMF'in statüleri belirlenmiş, görevleri saptanmıştır. Anlaşma hükümleri, IMF'in kuruluşunda (27 Aralık 1945) kotaların % 80'ine sahip olan 28 ülke hükümetlerinin imzalarıyla yürürlüğe girmiştir. 8-18 Mart 1946 tarihlerinde Georgia'da toplanan Fon'un en üst karar organı olan ve üye ülkelerin maliye bakanları veya Merkez Bankaları başkanları tarafından oluşturulan guvernörler kurulunun ilk toplantısında ilk yürütme kurulu belirlenmiş ve merkezin Washington'da olması kararlaştırılmıştır. Yürütme kurulu on iki üyeden oluşup, bunlardan 5'i en fazla kotaya sahip 5 ülkenin temsilcileridir, 7'si ise seçimle belirlenmektedir (Sönmez 1998: 305).

Uluslararası sistemde IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü dünya ekonomisine yön verecek üst yapıları oluşturmuşlardır. Dünya ticaretinin % 85'ini gerçekleştiren uluslararası şirketlerin % 89'u gelişmiş ülkelere aittir. Devletin yönetiminde şirket politikalarının dikkate alınması ve devletin ona uygun politikalar izlemesi UNCTAD'ta vurgulanmıştır (Akalin 2002: 77-78). Böylece bu organizasyonların ülkelerin ekonomi politikalarında ne kadar etkili olacağı açıktır.

3.1.1.1. ULUSLARARASI PARA FONU (IMF)

IMF'in kendine belirlediği amaç: bağlı ülkelerin karşılaştıkları ödemeler dengesi sorunlarını, söz konusu ülkelere mali destek sağlamak yoluyla çözüm üretmektir (Eğilmez 1997: 21).

IMF'in üstlenmiş olduğu fonksiyonlar (Seyidoğlu 2001: 569):

- Üye ülkelere ekonomik istikrarsızlıklarına çözüm getirmek amacıyla kısa vadeli kredi sağlamak.

- Üye ülkelerin kur politikalarını gözetleyerek uluslararası mali sisteme zarar vermelerini engellemek.
- Parası yoğun spekülâtif baskı yaşayan mali krize giren ülkelere krizi atlatabilmesi için mali kaynak sağlamak
- Üye ülkelerin ödenmeyen borçları için aracılık etmek ve borç erteleme anlaşmaları yapmak.
- Üye ülkelere kendi bünyelerinde planlamış oldukları makroekonomik politikalara finansal destek sağlamak
- Liberasyonu özendirici çalışmalar yapmak.

IMF üstlenmiş olduğu bu fonksiyonlarla gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarını önemli ölçülerde etkilemişlerdir. Özellikle ülkelerin kendi bünyelerinde planlamış oldukları makro ekonomik politikalarla finansal destek sağlaması bu alanda IMF'in küreselleşme de yönlendirici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Bugün itibari ile 184 üye sayısına sahip bir organizasyon olan IMF (<http://www.imf.org/external/about.htm>). Kredi sağlayacağı üye ülkelere bir takım koşulları öne sürmektedir. Bu koşullar (Eğilmez 1997: 37):

- IMF'e üye ülkenin uygulayacağı ekonomik programa ilişkin, ödemeler dengesi sorunları yaşayan ve uygulamaya koyacağı programları ve alacağı önlemleri ortaya koyan bir niyet mektubu vermesi,
- Stand-by düzenlemesi veya süresi uzatılmış düzenleme: bu düzenleme üye ülkelerin ödemeler dengesi sorununu çözmek üzere IMF ise anlaştığı konuları içeren bir düzenlemedir.
- IMF tarafından üye ülkenin uymak zorunda olacağı performans kriterlerinin belirlenmesi
- Kullanılacak imkanın taksitlendirilmesi
- Üye ülkenin kullanacağı miktar kadar kendi parası cinsinden bir taahhüt senedini fona vermesi.
- Üye ülkenin uygulamasını gözden geçirmesidir.

IMF ve Dünya Bankası ikiz kuruluşlardır. Yukarıda saydığımız koşullar altında yapısal uyumda koşulluluk kuralı uygulanır. IMF'in öngördüğü uyulması gerekli koşul sayısı Dünya Bankası'nın öngördüğü koşul sayısından daha azdır. IMF altı veya biraz daha fazla koşulu ileri sürmektedir. Bu koşullara veya ölçütlere uyulmadığı saptanırsa ödünç işlemi durdurulur. Ancak IMF yürütme kurulu başarısızlığın önemli olmadığı yönündeki yargısıyla tekrar başlatabilir. Özde iki kurum ile üye ülkeler arasında uygulanan ve uygulanacak olan makro ve mikro ekonomik politikalar tartışılmaktadır (Sönmez 1998: 353-354).

IMF programlarının en önemli ve en tartışmalı unsurlarından biri koşulluluk kavramıdır. Buna göre kredi kullanabilmek için ülke hükümetleri politika önlemleri konusunda mutabakat vermesidir (Esen 2002: 2). Böylece ulusal makro ekonomik politikalar konusunda yönlendirici olmaktadır. Kağıt üzerinde uluslar üstü bir kuruluş olan IMF, ABD başta olmak üzere birkaç sanayileşmiş ülkenin söz sahibi olduğu bir kuruluştur. Bu, kuruluş ana sözleşmesinde açıkça ortaya konmuştur. Kaynaklardan yararlanma kotayla sınırlandırılmıştır. En çok kotaya sahip İngiltere ve ABD alınan kararlarda belirleyici ve yönlendirici olmuştur. SDR (Özel Çekme Hakları), kotalara göre belirlenmektedir (Sönmez 1998: 307). Böylece IMF'in işlevselliği belli başlı ülkelerin denetiminde gelişmiştir.

IMF yapısal reformları iki gruba ayrılmaktadır: Birinci grup yapısal reformlar makroekonomik politika araçlarının işlevselliği artırıcı ve makroekonomik istikrarın sağlanmasını kolaylaştırıcı düzenlemelerdir. Vergi yapısı ve idaresinde yapılacak düzenlemeler ya da döviz kuru sisteminde yapılacak düzenlemeler birinci gruba örnektir. İkinci grup ise ekonominin etkinliğini ve esnekliğini artırıp ekonomik büyümeyi kolaylaştırıcı reformlardır (Enerji tarım gibi belirli sektörlerde fiyatlama politikalarındaki değişiklikler ile iş gücü ile finansal piyasalardaki kurumsal düzenlemeler gibi) (Esen 2002: 3).

IMF 1971'den sonra işlev değiştirmiştir (Altının dolara konvertibilitesinden sonra). 1970'lerin sonunda gelişmekte olan ülkelerin borçlarını ödeyememesi bu iki kuruluşu yönlendirmiştir. Verdikleri kredilerle politikalarını dayatmışlardır. Böylece bu ülkelerin iktisat politikası iradesi son bulmuştur. Bu kuruluşlar verecekleri krediyi

sadece uyum şartına bağlamışlardır. Bu özellikle 1980-1990 dönemlerinde gerçekleşen durumlardır. Böylece gelişmekte olan ülkelerin hepsinde aynı standart bütçe disiplini, devalüasyon, liberasyon, kamu özelleştirme programı uygulanmakta ve böylelikle gelişmekte olan ülkelerin para ve maliye politikası üzerindeki denetim hakları ellerinden alınmaktadır.

IMF'in Nisan 1998'de maliye bakanlarınca oluşturduğu komite, mali politikalarda şeffaflığı içeren "Mali Saydamlıkta İyi Uygulamalar Tüzüğü"nü imzaladılar. Bununla birlikte "Veri Yayıma Standartları Girişimi" kötü veri yaratma inisiyatiflerini ortadan kaldırma amacını taşır. Burada amaç daha iyi politikalar oluşturmak olsa da bağımsız kararlar azalmaktadır (Eroğlu 2002: 27-28).

IMF giderek artan ölçüde yabancı para merkez bankaları için uluslararası borç tahsildarı olmaya başlamıştır (Lal 2003: 32).

3.1.1.1.1. IMF'İN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİLERİ

IMF'e üye ülkelerin bu kuruluşun taleplerini yerine getirmesi koşuluyla bu kuruluşun borçlanabilmesi ve aynı zamanda bu ülkelerin IMF ile destekleme (stand-by) anlaşması karşılığında ileri sürülen şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Enflasyonun düşürülmesi, ekonominin daralması faiz hadlerinin yükselmesi için para arzının kısılması ve iç talebi düşürecek şekilde ücretler ve maaşlar ile tarım fiyatlarının reel anlamda düşürülmesini sağlayacak program bu stand-by programının çatısını oluşturmaktadır (Kazgan 2002: 117).

IMF uygulattığı bu programlarda enflasyonist baskıyı hafifletmeyi amaçlamasına karşın genel fiyat düzeyini aşağıya çekmek amacıyla gerekli müdahalenin dayanak bulduğu teorilerde enflasyonist baskı ve dış ödemelerdeki dengesizlik aynı nedenlere bağlanmaktadır. Bundan dolayı önerilen önlemler çelişkili olarak fiyat artışlarına yol açmakta ve enflasyon, yapısal uyum için ödenmesi gerekli bir maliyet olmaktadır. Yani temel ihtiyaç maddelerine verilen sübvansiyonların kaldırılması veya büyük ölçüde azaltılması, KİT ürün fiyatlarının yükseltilmesi, devalüasyon ve kur ayarlaması ve faizlerin yukarı çekilmesi gibi önlemler

enflasyonu körüklemektedir (Sönmez 1998: 400). İstikrar ve yapısal uyum politikalarını uygulamaya koyan bir çok ülkede enflasyonun hızlandığı ve bu oranların gerektiği gibi düşürülemediği belli sınırlar içinde tutulmaya çalışıldığı görülmektedir.

IMF'in uygulattığı istikrar programlarının ekonominin daralmasına yol açtığı, yapısal uyum sürecinde ise ekonomik büyümenin önemli dalgalanmalar gösterdiği açıktır. Bu daralma programın dayandığı teorik modelin özünden veya mantığından, bu bağlamda kullanılan iktisat politikası araçlarından kaynaklanmaktadır. Yani; ekonomideki istikrarsızlığın toplam talebin fazlalığına bağlanması sonucu ile gidermek için kısıtlayıcı maliye ve para politikaları yanı sıra sürekli kur ayarlamaları veya devalüasyona başvurulmaktadır. Bu önlemler ise ekonominin daralmasına yol açmaktadır. Çünkü kamu kesimi talebi ve ekonomideki kredi hacmi kısıtlanmakta, devalüasyon nedeniyle genel fiyat düzeyi yükselip toplumun alt ve orta gelir gurupların satın alma gücü düşürülmektedir. Dolayısıyla ödemeler dengesinde olumlu bir gelişmenin bedeli ekonomide daralma ve durgunluk olmaktadır. Ekonomik faaliyetin yavaşlatılması ve toplam talebin daraltılması yoluyla ithalatın dolaylı yoldan kısılması sağlanmaktadır. Başka bir ifadeyle ithalat faturasının kabul edilebilir sınırlar içinde tutulması, ülke içinde deflasyonist politikaların yürürlüğe konulmasıyla olanaklı kılınmaktadır. Bundan dolayı bu politikaları uygulayan ülkelerin ne derece dış ödemelerde dengeye ulaştıkları kuşku taşımaktadır. Çünkü bedel ekonominin küçülmesiyle ödenmektedir. Nitekim Dünya Bankası'nın 1984 yılı Gelişme Raporunda "Yapısal uyum üretime göre harcamaların kısılmasını gerektirecektir. Ancak üretim düşerse uyum hiçbir biçimde kolaylaşmayacak, ekonomi için kesin bir kayıp ortaya çıkacaktır." yargısında bulunmaktadır (Sönmez 1998: 404).

1980'li yılların başlarından itibaren uygulamaya konan finansal reform süreci halen bir çok ülkede devam etmektedir. Bu sürecin birinci aşamasında bir çok ülke mali piyasalarla ilgili finansal baskı döneminden kalma yasaları ortadan kaldırmış ya da yeniden düzenlemiştir. Finansal serbestleşme döneminde faiz sınırlamaları kaldırılmış, kredi politikaları değiştirilmiş bankacılık sektörüne giriş çıkışı serbest

hale getirecek düzenlemeler yapılmıştır. Bununla beraber yabancı sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar kaldırılmıştır. Fakat bu dönemde Arjantin, Filipinler, Finlandiya, Gana, İsrail, İsveç, Norveç, Şili, Tayland, Türkiye, Uruguay, ve Venezüella ciddi krizler yaşamışlardır (Güloğlu ve Altunoğlu 2002:4).

1990'lardan sonra yeni gelişmekte olan ülkelerde ve Rusya örneğinde olduğu gibi dönüşüm ekonomilerinde çok sayıda kriz yaşanmıştır. 1994 Meksika Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Brezilya Krizi ve 2002 Arjantin Krizi örnek olmak üzere, 1990'lardan sonraki dönemde Türkiye'de de 4 Nisan 1994 Krizi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Ortaya çıkmıştır (Seyidoğlu 2003: 144).

1997 ve 1998'de Doğu Asya Krizi bir ülkeden diğerine sirayet ederken IMF'in düştüğü hatalarından bir tanesi farklı ülkelerde izlenen politikalar arasındaki önemli etkileşimleri fark edememesidir. Bir ülkedeki daralma politikaları sadece o ülkelerin ekonomilerini bunalıma sürüklemekle kalmaz, komşu ülkelere de olumsuz etkilerde bulunabilir. IMF bu daralma politikalarını savunarak, çöküşün bir ülkeden diğerine bulaşmasını, yayılmasını şiddetlendirmiştir. Bir ülke zayıfladığında, komşularından yaptığı ithalat azalmış ve böylece komşusunun ekonomisini de dibe çekmiştir (Stiglitz 2002: 129). Ayrıca eğer bir ülkenin makro ekonomi politikasının temel amacı kredi veren yabancılara ödeme yapmaksa mantıklı görünmekte, gümrük vergileri ve ticari engellerin kaldırılması konusunda ağır baskılar yapılmaktadır.

Tayland, Endonezya ve Güney Kore için 110 Milyar Doları aşan kurtarma paketleri hazırlamasına rağmen, IMF'in Asya Krizini yeterli derecede yönetemediği, geniş bir kabul görmektedir (Larsson 2003: 152-153). IMF'in Asya Krizinde uyguladığı bu programlar kurların serbest bırakılmasını, kur düşüşlerini kontrol altında tutmak için faizlerin yükseltilmesini ve bütçe açıklarını kontrol altında tutmak için kamu harcamalarını azaltmalarını içeriyordu. Bunların sonuçları ekonomik açıdan ağırlaştırıcı olmuştur (Soros 2003: 81).

Bugün IMF, dayattığı maliye politikalarının aşırı derecede daralmacı olduğunu kabul etmekte fakat; para politikasındaki hataları üstlenmemektedir. IMF, Doğu Asya'ya girdiği zaman, faiz oranlarını geleneksel bir ifadeyle astronomik

değerlendirilebilecek seviyelere yükseltmeleri için ülkeleri zorlamıştır. IMF bürokratları faiz oranlarında on kat değil elli kat artışı zorlamışlardır. Bu da faiz oranlarında % 25'ten fazla bir artış anlamına gelmektedir (Stiglitz 2002: 132). Böylece bu faiz oranlarının zaten durgunluk yaşayan bir ekonomide nasıl bir etki yaratacağı apaçık ortadadır.

IMF'in bu politikalarla ortaya attığı mantık ise oldukça basite indirgenmiştir. Buna göre: Eğer bir ülke faiz oranlarını yükseltmişse, sermaye için daha çekici hale gelmiştir. Dolayısıyla bu ülkeye akan sermaye döviz kurunun desteklenmesine ve böylece kurun dengede kalmasına yardımcı olacaktır (Stiglitz 2002: 132). Bu anlayışla olay açıklanmakta ve kapatılmaktadır.

İlk bakışta çok mantıklı görünen bu durum için Güney Kore örneği verilebilir. Güney Kore'de krizi başlatan olgu kısa vadeli alacaklarını ertelemeyi reddeden yabancı bankalardır. Bunu reddetmelerinin sebebi, şirketlerin geri ödemeleri konusunda endişeleri olmasıdır. Ancak IMF'in modelinde iflasın hiçbir rolü yoktur. Yine Stiglitz (2002: 132)'e göre: "iflas olmadan para politikasını ve maliyeyi tartışmak, Danimarka Prensi olmadan Hamlet oynamak gibidir" Makro ekonomi analizinin merkezinde, faiz oranlarındaki artışın, borcun ödenmemesi durumunda kredi verenlerin kurtaracağı miktara etkisinin analizi yer almalıdır.

3.1.1.2. DÜNYA BANKASI (WB)

Uluslararası Para Fonu'yla aynı dönemde, 1944 yılında kurulan bankanın amacı; özellikle en yoksul ülkelerde, daha çok kalkınmaya, açlık yoksulluk ve özellikle sağlık ve eğitim gibi alanlarda geri kalmışlık sorunlarına eğilerek uluslararası sistemin insani boyutunu oluşturmak, IMF'in daha açık olan kredi-faiz sarmalı karşısında dengeyi sağlamak olarak belirtilmektedir (Çölgeçen 2002: 232).

Dünya Bankası'nın amaçları ana sözleşmesinin birinci maddesinde yer almaktadır. Buna göre (Eğilmez 1997: 65):

- Üye ülkelerin, savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye

- yatırımları kanalıyla yardımcı olmak böylece bu ülkelerin kaynaklarını verimli kullanmalarına yardımcı olmak,
- Yabancı yatırımlar konusunda garanti vermek veya krediye katılım yoluyla destek olmak,
  - Uluslararası ticareti geliştirmek ve ödemeler dengesi istikrarını sürdürebilmek için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek,
  - Başka kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenlemek ya da garanti etmek suretiyle daha yararlı ve acil projelerde öncelikle kullanılmasını sağlamak,
  - Savaş döneminden barış dönemine geçişte mümkün olan en uygun koşulların sağlanmasına yönelik uluslararası yatırımları yönetmektir.

Dünya Bankası belirlemiş olduğu bu hedeflerle gelişme gösteren ülkelere yaşam standartlarını arttırmada yardımcı olma isteği gözükmektedir.

Bankanın IMF'e benzer özelliği 182 ülkenin bu sisteme ortak görünmesidir. Üyelik koşullarından bir tanesi de IMF üyeliğidir. Payları küçük veya büyük de olsa bütün bu ülkelerin örneğin Türkiye'nin, görüşleri ve çıkarları, her üye ülke tarafından atanan guvarnörlerin oluşturduğu Guvernörler Kurulunda ve Washington'da yapılan Yönetim kurulunda temsil edilmektedir (Çölgeçen 2002: 232). Üyelik koşullarından olan IMF'e üye olma zorunluluğu zaten IMF'in kredi karşılığı önerdiği yapısal, makro ekonomik politikaları uygulamayı beraberinde getirmektedir.

Dünya Bankası'nın koşulluluk kuralı hiç kuşkusuz az gelişmiş ülkelere uygulanmaktadır. Bu ülkeler kredi alabilmek için koşulluluk kuralını yerine getirmek zorunda tutulmaktadırlar. 1947 yılında Marshall Planı'nın yürürlüğe konulmasıyla Dünya Bankası'nın Avrupa'nın yeniden inşasına katkıda bulunma görevi geri planda kaldığı için banka ağırlığı az gelişmiş ülkelere vermiştir. Bu ülkelerin kalkınma çabalarına teknik yardım ve yatırım projelerine mali destek vermiştir. Böylelikle bu ülkelerin makroekonomik performanslarıyla yakından ilgilenmiştir (Sönmez 1998: 316).

1950'li ve 1960'lı yıllarda IMF ve Dünya Bankası denetiminde kontrollü döviz kuru sistemi yaşanmıştır. Esnek döviz kuru sisteminin temel argümanı ülkelerin para ve maliye politikalarına yurtiçi amaçlarını gerçekleştirmede kullanabilme serbestisi vermesi ve ayrıca da dış şoklardan korunabilmesini sağlamasıdır (Akalin 2002: 70-71).

3.2. ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ

Küreselleşmeye dolayısıyla ülkelerin ekonomi politikalarına etki eden IMF ve Dünya Bankası gibi finansal kuruluşların yanında ticaret anlaşmaları da önemli yer tutmaktadır. IMF'in ve Dünya Bankasının değişen rolüne GATT ve WTO da katılmıştır. GATT, 1994'e kadar sadece mal ticaretini düzenlemekteydi 1994'te Uruguay Raund sonunda hizmet ticaretini de içermeye ilişkin düzenlemeye gidilmiştir. 1947'de kurulan GATT Uruguay Raund ile kurumsal işlevi sona erince 1995'te WTO kuruldu. Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması, küreselleşmenin önemli ayaklarından bir tanesidir (Eroğlu 2002: 28-29).

Bu anlaşmanın içeriğinde spesifik yani belirli bir sanayi dalı ya da grubuna özgü olmayan yardımlar, sınai araştırmalar ve rekabet öncesi geliştirme faaliyetleri için firmalara yapılan yardımlar, bölgesel kalkınma çerçevesinde önceden açıkça tanımlanmamış dezavantajlı bölgelere verilen ama spesifik olmayan yardımlar, mevcut tesislerin yeni çevre mevzuatına uyumlu hale getirilmesine yönelik yardımlar vardır (Soyak 2002: 118).

Diğer bir küreselleşme ayağı, Uruguay Nihai Senedi'dir. Dünya ticaretinin serbestleşmesine katkıda bulunan diğer bir anlaşma Hizmet Ticareti Anlaşmasıdır (GATS-General Agreement on Trade in Service). Bununla birlikte diğer anlaşmalar Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Yönleri (TRIPS-Trade Related Intellectual Property Rights) hakkındaki ek ile de yazılım alanında çok taraflı kurumların kurulması öngörülmüştür. 1996 yılında Singapur'da Bilgi Teknoloji Anlaşması ile 2000 yılı başına kadar bilgi iletişim teknolojisi ürünlerinin vergilerinin sıfırlanması sağlanmıştır. 1995 Yılında Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI-Multilateral

Agreement on Investment) sermayenin önündeki engelleri kaldırmayı hedeflemektedir (Eroğlu 2002: 28-29).

Bu anlaşma ile yalnızca mal ticareti ile ilgili yatırım tedbirlerine yer veren Uruguay Turu Nihai Senedi'nin, konu ile ilgili hükümlerini, uluslararası sınır ötesi yatırımların önündeki bütün engelleri kaldıracak biçimde genişletmek ve bu tür yatırımlar için de küresel bir hukuk düzeni getirmek istenmektedir. Bu düzen, eğer kurulabilirse, açıkça görülen odur ki, uluslararası sınır ötesi yatırımların önündeki bütün engeller kalkacak ve böylece, teknoloji gücüyle birlikte finansman gücünü de ellerinde tutan, çokuluslu ya da ulus aşırı şirketler, anlaşmaya katılacak ülkeler coğrafyası üzerinde muazzam bir yatırım ve dolayısıyla da ekonomik faaliyet serbestisi kazanacaklardır (Göker 1998: 5).

3.2.1. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET ANLAŞMASI (GATT) DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (WTO)

Ticaret alanında küreselleşme mal ve hizmet ticaretindeki küreselleşmeyi ifade etmektedir. Bu çok yeni bir olgu değildir, başlangıcı İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasını kapsar. 1947 yılında imzalanan GATT'ın esas amacı özellikle sanayi malları üzerindeki küresel boyutlardaki serbestleşmeyi sağlamaktır. (Seyidoğlu 2003: 142). Geçici bir anlaşma olarak ortaya çıkan GATT 1948'de faaliyete geçmiştir. Temel ilkeler olarak üye ülkeler arasında ticarete ayırmacılık yapmama, koruma aracı olarak yalnızca gümrük tarifelerinin kullanımı, görüşmelerde üyeler arasında karşılıklı ödün ilkesi; ticari anlaşmazlıklarda arabuluculuk görevi, tarife indirimlerinin bağlayıcılığı kabul edilmiştir (Platin 2000: 111). 1994 yılında imzalanan GATT'ın yeni kurulan WTO'nun kapsamına alınmasına kadar geçen süre içinde çok yoğun çalışmalar gerçekleşmiştir. Bu genel yaklaşımla birlikte bölgesel entegrasyon hareketleri de giderek yaygınlık kazanmıştır. Avrupa Birliği'nin açtığı yolu izleyerek gerek sanayileşmiş gerekse dönüşüm ekonomileri de dahil sanayileşme yolundaki ülkeler arasında çok sayıda bölgesel iktisadi gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Böylece her iki yaklaşım kapsamında “bölgeselleşerek küreselleşme” adı verilen ve günümüzdeki hızlı küreselleşmenin temelini oluşturan süreç başlamış olmaktadır (Seyidoğlu 2003: 142). Yapılan hesaplamalara göre dünya

genelinde dış ticarete uygulanan gümrük tarifeleri son 50 yılda % 90 azalmıştır (DPT 2000: 24).

Dünya Ticaret Örgütü (WTO), yasal ve çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal organıdır. Bu organ hükümetlerin iç ticaret yasalarını ve düzenlemelerini nasıl yapacakları hususunda yasal bir çerçeve ortaya koymaktadır ve toplu görüşmeler ve müzakereler yoluyla ülkeler arasında ticari ilişkilerin geliştirildiği bir platformdur.

GATT'ın devamı olan bu organizasyon Uruguay Round'u görüşmelerinin şekillendiği ve bir anlaşmadır. 1 Ocak 1995'te kurulmuştur (WTO 2003: 8). Uruguay Round'a taraf olan ülkeler 15 Aralık 1993'te görüşmeleri tamamlamış ve Fas'ın Marakeş kentinde Nisan 1994'te "Nihai Karar" bakanlar tarafından imzalanmıştır. 15 Nisan 1994'te ilan edilen Marakeş Deklarasyonu, Uruguay Round'u görüşmelerini onaylamış ve Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) altında gerçekleştirilen yedi görüşmenin "dünya ekonomisini güçlendirdiği ve daha fazla ticaret, yatırım, istihdam ve gelir artışı sağladığı"nı ilan etmiştir. WTO, sadece üyelik açısından (1994 sonunda 128 üye) GATT'tan fazla değil, aynı zamanda, uygulandığı ticari faaliyetler ve ticaret politikalar açısından da daha geniş bir alanı kapsamaktadır. GATT, sadece mal ticaretini kapsarken, WTO mal, hizmetler ve fikri mülkiyet hakları olarak da bilinen "fikir ticareti"ni de kapsamaktadır Dolayısıyla Dünya ticaret örgütü daha geniş bir alanda yer almaktadır(www.foreigntrade.gov.tr).

GATT'ın kurumsal bir statüye kavuşmasını sağlayan WTO Uruguay'dan önce uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile ilgili tüm anlaşmaları devraldı ve Uruguay Senedinin uygulanmasının, denetim ve gözetim görevlerini üstlenmiştir. WTO'nun temel görevleri arasında çok yanlı ticaret görüşmeleri için bir forum oluşturma, ticareti serbestleştirme için yeni alanlar bulma, üye ülkelerin dış ticaret politikalarını denetleme gibi konular bulunmaktadır (Platin 2000: 114).

WTO'nun esas fonksiyonları; topyekün olarak WTO'yu oluşturan çok taraflı ticaret görüşmelerini yönetmek ve uygulamak, çok taraflı ticaret görüşmelerinde bir forum olarak görev yapmak, ticari anlaşmazlıklarına çözüm aramak, milli ticaret

politikalarını denetlemek ve bu amaçlarla global ekonomik politika yapımında görevli uluslararası kuruluşlarla işbirliğine gitmektir (www.foreigntrade.gov.tr).

WTO anlaşması, tarımdan, tekstile ve konfeksiyona, hizmetlerden fikri mülkiyet hakları kurallarına kadar, değişik alanlarda 29 ayrı metinden oluşmaktadır. Bunlara ilave olarak WTO üyelerine ilave sorumluluklar ve taahhütler yükleyen, ilave 25 deklarasyon, karar ve anlaşma da bulunmaktadır. WTO kuralları geleneksel olarak hassas sektörler olarak kabul edilen tarım malları ticareti ve tekstil ve konfeksiyon ürünlerini de kapsamaktadır. Tarım da kabul edilen kurallar piyasaya giriş şartlarını, yerli üretimi destekleme kurallarını, ihracat teşvik uygulamalarını ve gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığı kurallarını içermektedir. Tekstil ve konfeksiyon'da yeni kurallar Çok Elyaflılar Anlaşması'ndan sonra 10 yıllık bir geçiş dönemi ile WTO kurallarına dahil olacaktır (www.foreigntrade.gov.tr).

Hizmetler ticaretindeki ilk anlaşma; üyelerin kapsamı, milli uygulamalar ve piyasaya giriş konularındaki yükümlülüklerinden bahsetmekte ve hizmetler ticaretinin daha da liberalleştirilmesi hususunda genel bir çerçeve çizmektedir. Devam eden görüşmeler hali hazırda finansal hizmetlerde piyasaya giriş taahhütleri, temel iletişim sektörleri, deniz nakliyatı ve insanların sınırdan sınıra geçişi hakkındadır. Görüşmelerde diğer bir ilk de fikri mülkiyet haklarının ticaretle ilgili yönüdür (TRIPS). Bu anlaşma, sadece telif hakları, patent hakları gibi yeni fikri mülkiyet haklarını dile getirmekle kalmamakta, ayrıca coğrafi işaretler, endüstri dizaynı, ticaret markaları ve ticaret sırları ve know-how (süreç bilgisi) haklarını da koruma altına almaktadır. Mal ticaretinde WTO kuralları, anti-damping uygulamaları, teşvikler ve karşı uygulamalar, gümrük uygulamaları ve ithalat lisansı konularını da kapsamaktadır. Kurallar, şayet bu uygulamalar gündeme geldiğinde ne gibi kuralların tatbik edileceğini de açıklamaktadır.

Yukarıda değinilen anlaşmalarla pek çok basit ve temel ilkeler hep birlikte yeni çok taraflı ticaret sistemini meydana getirmektedir. GATT'ın ana kuralları, üyeler arasında ve ithalat ile yerli üretim arasında ayırım yapmayı yasaklamaktadır. Mesela Madde I " En Çok Kayrılan Ülke " (MFN) fıkrasında her hangi bir ülkenin bir ülkeye uyguladığı imtiyazın başka ülkelere uygulanandan daha az olamayacağı

belirtilmektedir. Ayırım yapmamanın bir diğerk şekli de "ulusal muamele"dir ve mallar bir piyasaya girdiğinde en az yurt içinde üretilen mallar kadar kayırlabileceği belirtilmektedir (www.foreigntrade.gov.tr).

3.2.1.1. GATT VE WTO'NUN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ

Bu entegrasyonların küreselleşmeye etki sağlayan unsurları rekabetteki değişim ve ticaretteki açıklıktır. Bu çerçevede çevre ülkelere yabancı sermaye girişinin artması, çevre ülkelerin ticaretteki açıklarına bağlıdır. Çünkü ülkeler arasındaki ticaretin açıklığı ve serbestleştirilmesi rekabeti artırır. Dolayısıyla rekabetin artması bireylerin daha iyi ve ucuz mal edinmelerini sağlamaktadır. Ekonomik yönden doğru olan bu yaklaşımın işleyiş sürecinde ise ucuz ithal ürünlerin bu ülke pazarına girmeleri sonucu yerel sanayinin çökmesi sonucu işsizliğin artmasına neden olacaktır (Bakırtaş ve Karbuz 2000: 38).

Böylece ilgili ülkenin uygulayacağı ekonomi politikaları işsizliği azaltmak yönünde olacaktır. Bu anlamda üretimi arttırmaya yönelik genişletici maliye politikaları uygulama şartı ortaya çıkmaktadır. Yine ithal ürünlere olan talebin artması dış ödemeler dengesinde açıklara yol açacak bunu düzeltmek adına uygulanacak politikaları zorunlu kılacaktır.

Finans çıkarları nasıl ki Uluslararası Para Fonu'nun düşünüşünde hakim ise, ticari çıkarların da WTO'da aynı ölçüde hakim bir rolü söz konusudur. WTO, ticareti her şeyin üstünde tutmaktadır (Stiglitz 2002: 243)

“Dünya bir taraftan küreselleşirken, diğerk taraftan da bölgeselleşmektedir. Ülkeler arasında ekonomik, politik ve teknolojik bağların artması, aralarındaki işbirliği hareketlerini körüklemektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası (IBRD), Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlar küreselleşme; Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ise bölgeselleşme çerçevesindeki bir işbirliğini simgelemektedirler. Ancak, bu kuruluşlara ve dünyanın geleceğine

yön veren esas güç ise, ekonomisi güçlü devletlerin oluşturdukları özel ülke gruplarıdır. Bu gruplardan bazıları; Yediler Grubu (G-7), Onlar Grubu (G-10), Yirmiler Grubu (G-20)'dur. Bu gruplar arasında en önemlisi G-7'dir. G-7'yi oluşturan ülkeler; ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada ve İtalya'dır. 1998 yılında bu gruba Rusya 8. üye olarak katılmış fakat grubun ismi değişmemiştir. G-7'yi oluşturan ülkeler, 1999 yılı itibariyle dünya GSMH'nin %65'ini üretmektedirler.

Dünya ticaretindeki payları ise %52'dir. Grup üyeleri birbirine danışmakta, çeşitli konularda müzakereler yürütmekte, dünya ekonomisinin geleceğini şekillendirerek, büyüme hızına, ticarete, mali akışlara yön verecek nitelikteki kararları almaktadırlar." (www.foreigntrade.gov.tr)

3.3. BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLAR VE ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİLERİ

Ekonomik entegrasyonlar çeşitli ülkelerde karşılıklı ekonomik çıkarları korumak amacıyla karşılıklı sınırlandırmaların kaldırılması olarak tanımlanabilir. Bu tip entegrasyonlar ekonomik küreselleşmeye dolayısıyla ekonomi politikalarındaki özgürlüğün azalmasına ivme kazandıran unsurlardan bir tanesidir.

Bölgesel entegrasyonların oluşturulmasındaki sebepleri maddeler halinde sıralarsak (Mortan 2001: 29):

- Coğrafi yakınlık
- Politik güç oluşturma isteği
- Ticarete her biçimde yoğunlaşma olanağı vermesi
- Ulusal ekonomilerin eylem alanının daraldığı ortamda, ekonomi politikalarının bölgesel paktlar yoluyla hareket yeteneği kazanması.
- Serbest ticaret bölgesi yoluyla coğrafi damar alanının genişlemesi
- İleri teknoloji yatırımlarının kuruluş yerinin sorun olmaktan çıkması
- Ulusal finans piyasalarında artan dengesizliğe karşılık moneter önlemlerle para ve döviz rejimine kısa dönemde istikrar kazandırmasıdır.

Bu konuda daha açık bir tanımlama ile en basitinden en ileri aşamasına kadar bunlar; ticareti engelleyici unsurların ortadan kaldırılması yani ticaretin

entegrasyonu, ülkelerarası faktör hareketlerine serbestlik kazandırılması; faktör entegrasyonu, ulusal ekonomi politikalarının uluslararası ilişkileri güçlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi politika entegrasyonu ve son olarak da bunların birleştirilmesi sonucu tam entegrasyondur (Ertürk 1991: 5).

Bu süreci aşağıdaki tablo ile ifade edebiliriz.

Tablo 2.5: Ekonomik Entegrasyonlar

Entegrasyon Biçimi	Kısıtlamaların (Kota&Gümrük) Kaldırılması	Ortak Gümrük Sistemi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ortak Kurum ve Politikalar
Serbest Ticaret Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok
Ekonomik Birlik	Var	Var	Var	Var

Kaynak: Hasan Sabır, Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/temmuz2002/gelismekte.htm>, 2002

Tablo 10'da görüldüğü gibi en zayıf entegrasyon biçimi serbest ticaret bölgesidir, en gelişmiş entegrasyon şekli ise ekonomik birliktir. Ekonomik entegrasyonun, entegrasyon oluşumu içine giren ülkelerin üzerinde yarattığı etkiyi konusunda ilk kapsamlı teori Jacob Viner tarafından geliştirilmiştir. Viner 1950 yılında yayınlanan bu eserinde, gümrük birliği kurulması sonucunda, bir malın üretiminin göreceli olarak düşük maliyetli üretim yapan birlik ülkesine kaymasını ticaret yaratıcı etki; yüksek maliyetli üretim yapan birlik ülkesine kaymasını ise ticareti saptırıcı etki olarak adlandırmıştır. J. Viner'in Gümrük Birliği Teorisi'ne göre, entegrasyona giren ülkelerin ekonomilerinin birbirlerine rakip veya birbirlerini tamamlayıcı karaktere sahip olması, söz konusu entegrasyonun ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkisinin temel belirleyicisidir. J.Viner'a göre, aynı malları üreten ekonomilerin, yani rakip ekonomilerin gümrük birliği kurmaları durumunda birliğin ticaret yaratıcı etkisi daha fazladır. Çünkü, böyle bir durumda ticaretin yönü değişmemekte, birliğe katılan ülkelerin birlik dışı ülkelere yaptıkları ithalat fazla

etkilenmemektedir. Tamamlayıcı ekonomiler arasında bir gümrük birliği kurulduğu takdirde ise (örneğin: emek-yoğun mallar üreten bir ülke ile sermaye-yoğun mallar üreten bir ülke arasında), birlik dışında kalan ülkelerin ihracatı olumsuz etkilenebilecek; eğer ithalat, düşük maliyetli birlik-dışı ülkeden yüksek maliyetli birlik-içi ülkeye kaymışsa, ticareti saptırıcı etki olarak adlandırılan olumsuz ticaret etkisi söz konusu olacaktır (Sabır 2002: 1).

Öte yandan, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler, ekonomik entegrasyona temelde farklı beklentilerle yönelirler. Gelişmekte olan ülkeler entegrasyonu sanayileşmeyi başlatan bir araç olarak görürken, gelişmiş ülkeler sanayileşme hızlarını arttırma amacındadırlar; dolayısıyla, gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkeler bu durumdan zarar görebilirler (İncekara 1995: 87).

3.3.1. SERBEST TİCARET BÖLGESİ

Üye ülkeler için ticareti serbestleştirecek bir pazar oluşturma amacıyla organize edilmiş bölgelerdir. Ticaret engelleri, üye ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlere karşı kaldırılmaktadır. Üçüncü ülkeye ithal edilen bir malı herhangi bir üye ülke diğerlerine ihraç etmek istediğinde sınırlamalar geçerli olmaktadır. Bütünleşme çabalarına karşın yine de uygulanan birtakım politikalarla her ülke kendi çıkarları için sapmalar oluşturma eğilimine girebilmektedir. Serbest ticaret bölgesinde yer alan ülke, sanayisinin güçlü olmadığı alanlarda çok düşük gümrük oranları kabul ederek birleşme içinde bu malların ithalatçısı konumuna gelebilir. Bu durum iki etki yaratabilmektedir.

Eğer bütünleşme içinde eğer bu malların üretici bir ülke varsa ve kendi üreticisini gümrük duvarlarıyla koruyorsa bu korumayı etkisiz hale getirir. Bu durum sistem içinde gerilemeler yaratır. Eğer serbest ticaret bölgesinde bu dalda üretici bir ülke yoksa gümrük tarifesi indiren ülke bu daldaki ticareti ele geçirecektir. Çünkü bölge içine ihracat yapan üçüncü ülkelerin, sisteme girerken düşük gümrük tarifesi uygulayan ülke seçmesi ve oradan yüksek tarifeli ülkeye mal kaydırması söz konusu olabilecektir. Bölgedeki ticareti yeniden ele geçirmek için öteki ülkelerin de gümrük tarifelerini en aza indirmeleri gerekir. Bu nedenle bütünleşme dışındakilere karşı

uygulanan gümrük duvarlarında en alt düzeyde eşitlenme eğilimi ortaya çıkar. Serbest ticaret bölgesinde bütünleşmenin taşıdığı bu sakıncaları kaldırmak için ek kurallar koymak ya da bir üst bütünleşme birimine geçmek gerekir (Ay 2002: 60).

3.3.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ

Gümrük Birliği ekonomik entegrasyonu sağlama yolunda iki veya daha fazla ülkenin aşağıdaki maddelerdeki ticari faaliyetlerini ifade etmektedir (Emlak Bankası 1996: 10):

- Karşılıklı ticaretlerinde gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırır.
- Bağlı ülkeler kendi aralarında üçüncü ülkelere karşı ortak dış tarife uygularlar

Gümrük birliği entegrasyonunda üyeler arası gümrük vergisi ve miktar kısıtlaması kaldırılmaktadır. Birlik dışındaki ülkelere de ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Üye ülkeler ticaret ve tarifelerle ilgili uluslararası görüşmelere tek bir ülke gibi katılır. Serbest ticaret bölgesinde olduğu gibi, sadece mal piyasalarında bütünleşme amaçlanmış ve bütünleşmeye katılan ülkeler arasındaki mal akımlarını kısıtlamayan gümrük vergileri ve diğer dış ticaret kontrolleri kaldırılmıştır. Fakat birinciden farklı olarak üçüncü ülkelere uygulanan gümrük vergileri eşitlenmektedir. Bunun sayesinde üye ülkeler arasındaki mal akımları serbestleşip artarken diğer ülkelerden olan mal akımlarında oransal bir azalma görülecektir. Birlikte tek tek ülkelerin saptayacağı gümrük oranlarında daha düşük bir düzey saptanabilmektedir. Temel nedenlerden birincisi birliğin doğurduğu ticaret sapma etkisi ve yeni pazar büyüklüğü dolayısıyla daha düşük koruma düzeyleriyle yetinebilmesiyle diğeri de ticaret saptırma etkisiyle birliğe katılmayan çevre ülkelerin tepkilerini azaltma amacıyla (Ay 2002: 60-61).

3.3.3. ORTAK PAZAR

Bu tip ekonomik entegrasyonlarda her türlü sınır kontrollerinin kaldırılması çalışma ve oturma izni anlaşmalarının, göçlerin denetimi ve sığınma talepleri

konusundaki politikalarda uyumlaştırma sağlanması vergilerin uyumlaştırılması, mali hizmetlerin serbestleştirilmesi, ulaşım ve telekomünikasyon gibi kurumsal hizmet alanlarının açılması, banka ve sigorta işlemlerinin uyumlaştırılması para ve benzeri işlemlerin serbestleştirilmesi v.b. önlemlere ilave olarak yabancı üretim faktörlerinin ortak pazara girişini ortak ilkelere bağlayan düzenlemeler de getirilir (Ay 2002: 61).

Bu durumuyla gümrük birliğinden daha ileri bir ekonomik entegrasyonu ifade etmektedir. Çünkü gümrük birliğinde olduğu gibi üyeler, aralarındaki ticareti serbestleştirip dışa karşı ortak tarife uygularken, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de bölge içinde serbest dolaşımı sağlanmaktadır (Seyidoğlu 2001: 205).

3.3.4. EKONOMİK BİRLİK

Diğer bölgesel entegrasyon süreçlerinden sonra ulusal politikaların uyumlaştırılması aşamasına geldiğinde ekonomik birlikten söz edilebilen birlik oluşumu için yeni politika uyum ve dağıtım süreçleri işleyecektir. Bunların ilki mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme, sadece gümrük engellerinin kaldırılması yada sermaye ve emek dolaşımının serbestleşmesiyle gerçekleştirilememektedir.

Tam ekonomik bütünleşme aşamasında ise ekonomik birlikten farklı olarak finansman piyasasında bütünleşme gerçekleştirmek, maliye, para ve sosyal politikaların uyumu, ilgili kararlar ve istikrar işlevi ulusal istikrarın üstündeki kurumlara alınacaktır. Makro ekonomik düzeyde bir bütünleşme sağlanmış olacaktır. Ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırıldığı ve bir uluslar üstü otoritenin kurulduğu bu en son aşamada, ortak paraya geçilmesiyle tek bir merkez bankasının kurulması gündeme gelecektir. Artık ulusal ülkelerin bağımsız olarak para arzını arttırabilmeleri, faiz politikaları izlemesi olanaksız hale gelir. Çünkü artık para ve maliye politikalarıyla ilgili hedef ve araçlar birleştirilmiştir. Tek para fikrinde ülkeler anlaşmaya varmışlardır. Bunun gereği olarak üye ülkeler üzerinde para ve maliye politikalarını yürütecek bir merkezi otorite kurulmuştur. Burada bir devlet olma özelliğinden de bahsedilebilir.

Bu ayrımlar bütünleşme biçimlerinden ziyade bütünleşme süreci için aşamaları belirtmektedir. Serbest ticaret bölgesi aşamasında, Gümrük Birliği şamasında, ve tam ekonomik bütünleşme aşamaları kalıcı bütünleşme biçimleridir. Bunlar dışında her aşamada ülkelerin ekonomik ve siyasal açıdan karşılıklı bağımlılığı artmaktadır. Bağımsız ekonomi, para ve maliye politikaları izleme yetenekleri azalmaktadır (Ay 2002: 59).

3.3.5. BÖLGESEL ENTEGRASYONLARIN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ

Aslında, Bölgesel Bloklaşmalar için de, bütünüyle, küreselleşmeye özgü tanım ve normlar geçerlidir. Örneğin, Avrupa Topluluğu'nun tek bir pazar oluşturmaya giden yol üzerinde kurmuş bulunduğu Gümrük Birliği, Uruguay Turu Nihai Senedi ile bütün dünyada kurulmak istenen serbest ticaret düzeninin bölgesel düzeydeki bir modelidir ve geçerli olan kurallar aynıdır. Diğer bir ifade ile Gümrük Birliği Uruguay Turu Nihai Senedinin erkene alınmış bir uygulamasıdır (Göker 1998: 15).

Bölgesel bir entegrasyon olarak kabul ettiğimiz Avrupa Birliği'nde: Maastricht kriterleri, AB'ye üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmeleri için gerekli koşullarının esaslarını belirlemektedir. 9-10 Aralık 1991 tarihinde imzalanarak 1 Ocak 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması'nda Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) aşamaları, bu süreçte izlenecek ekonomik ve parasal politikalar ile bunların gerektirdiği kurumsal değişiklikler ayrıntılı olarak düzenlendi. Bu düzenleme çerçevesinde EPB'nin son aşamasına geçiş öncesinde, üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilebilmesini teminen bazı makro büyüklükler açısından yaklaşma kriterleri tespit edildi ve bunlara uyulmaması durumunda yaptırımlar belirlendi. Maastricht Kriterleri adlı bu yaptırımlar(Dilekli ve Yeşilkaya 2002: 1-2):

- Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile, ilgili üye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.

- Üye ülke devlet borçlarının GSYİH'sına oranı %60'ı geçmemelidir.
- Üye ülke bütçe açığının GSYİH'sına oranı %3'ü geçmemelidir.
- Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmayacaktır.
- Son 2 yıl itibariyle üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmiş olmamalıdır.

Maastricht'in maliye politikaları ile ilgili şartları üye ülkelerin uzun süre uyguladıkları sosyal siyasetleri zora sokucu mahiyettedir (Rodrik 1997: 64). Bölgesel entegrasyon örneği olan bu uygulamayla da görünen o ki üye ülkelerin ekonomi politikalarında baskın bir rol oynamaktadırlar.

3.4. TEKNOLOJİNİN VE ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ

Çokuluslu şirketler, şüphesiz küreselleşmenin önemli aktörlerinden bir tanesidir. Bir çok ülkenin milli gelirlerinin üzerinde gelir elde eden birçok çokuluslu şirketin varlığı bilinmektedir. Kar maksimizasyonu hedefi ile özellikle maliyetleri düşürmek için, yatırımlarını değişik ülkelere yönlendiren bu şirketler, girdikleri ülkelere özellikle sermaye girişinin sağlanması, istihdam imkanları sunması ve teknoloji transferi gibi konularda cazip görünmektedir. Çokuluslu şirketlere sahip ülkeler de, daha önce değinildiği gibi Dünyanın ileri gelişmiş ülkelerdir. Özellikle küresel boyutlarda uygulanan entegrasyonlar. Bu şirketlerin önündeki engelleri ortadan kaldırmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin özellikle iletişim alanında gerçekleşmesi e-ticaretin yaygınlaşması, ulaşım imkanlarını arttırıp maliyetleri düşürmüştür. Bu da çokuluslu şirketlerin gücünü daha da etkin kılmıştır. Bu teknoloji devrimleriyle desteklendiğinde küreselleşmede daha etkin bir rol üstlenmiştir.

Bilgi ve iletişim teknolojileri, iletişim hızını artırıp maliyetini düşürerek, daha hızlı ve ucuz etkileşim sağlayarak, birçok ürünü ve faaliyeti bölgeselleştirip entegre

ağlar sayesinde dağıtımını kolaylaştırarak küreselleşmeyi mümkün kılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileri doğrudan ve hızlı iletişim bağları kurarak, ekonomik uzaklıkları azaltmış, iş dünyasının faaliyetlerinin koordinasyonu için gereken zamandan tasarruf sağlamış, değişim maliyetlerini düşürmüş ve finans pazarlarını ülkeler ve kıtalar boyutunda 24 saat faal konuma getirmiştir. Gümrük uygulamalarına ilişkin elektronik raporlama ve dokümantasyon uygulamaları sayesinde uluslararası alandaki bir çok teknik engelin kaldırılması mümkün olmuştur. Sözün özü, bilgi ve iletişim teknolojileri dünya ekonomisinin entegrasyonu lehine çalışan güçlü bir faktördür.

BİT ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi çift yönlü bir yola benzetebiliriz. Uluslararası çok taraflı anlaşmalarla (GATT/WTO) giderek daha da serbestleşen ticaret, yatırım ve özel ulusal politikaların bir sonucu olarak varsayabileceğimiz küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişip yayılması için uygun bir atmosfer yaratmıştır. Ulusal sınırların giderek daha fazla açılması ticareti, doğrudan yatırımları ve portföy yatırımlarını teşvik etmiş, bu faaliyetlerin gelişmesi de daha etkin yönetim, danışmanlık ve teknik hizmetleri zorunlu kılmıştır. Şehirleşme, tüketim kalıplarının benzeşmesine yardımcı olmuş, bilgi ve iletişim teknolojilerinin uygulama alanlarını genişletmiştir (<http://ekutup.dpt.gov.tr/kuresel/oik440.pdf>).

Uluslararası olaylar doğrudan doğruya ve zorunlu olarak yerel ekonomiye nüfuz etmezler ulusal politika ve süreçler aracılığıyla yansıtırlar. Uluslararası ve yerel politika alanları ya farklı yönetim düzeyleri olarak nispeten ayrı kalırlar ya da otomatik olarak işlerler. İkinci durumda ayarlamalar otoritelerin ya da kurumsal yapıların politik konuları olarak değil, düzensiz ya da kendiliğinden ortaya çıkan piyasa güçlerinin sonucu olarak düşünülür (Hirst ve Thompson 1996: 34).

Dünya çapındaki ekonomik sistem düzeni, geçmiş dönemin büyük ticaret şirketlerinin dönüşmüş hali olan çokuluslu şirketlerin büyümesi ve olgunlaşmasıyla da nitelenir. Ancak çokuluslu şirketlerin asli özelliği, açık bir ulusal tabanı korumaları avantajlarının ulusal düzenlemelere tabi olmaları ve genellikle anavatanları tarafından etkin bir biçimde korunmalarıdır (Hirst ve Thompson 1996: 34).

Özellikle 1980 sonrası boyut değiştiren küreselleşme eğiliminin en önemli belirleyicilerinden biri de çokuluslu şirketlerdir (ÇUŞ). 1980 sonrası süreçte teknolojinin değişim hızının artması ve IMF, Dünya Bankası, WTO gibi uluslar üstü kuruluşların daha serbest bir dünya yaratma isteği ÇUŞ'ları bu süreçten en çok etkilenen ve bu süreci en çok etkileyen faktörler haline getirmiştir. Öyle ki ÇUŞ'lar tarafından yapılan üretim dünya ticaretinde önemli bir güç olmuştur.

Tarihsel açıdan incelendiğinde ise ÇUŞ'ların modern anlamda ortaya çıkışları 19.yüzyılda görülmektedir. 1980 sonrası uygulama serbestleşme politikası çerçevesinde ÇUŞ'lar dünya ekonomisinde daha önce görülmemiş düzeyde etkili olmuşlardır(Yaşgöl 2002: 215). Özellikle 1980 sonrası gelişmekte olan ülkelere özelleştirme ve sosyal devlet anlayışının yok edilmesi dayatılmıştır. Bu politikalar çerçevesinde gelişmekte olan ülkelere yönelen doğrudan ve dolaylı sermaye hareketlerinin de etkisi olmuştur (Yaşgöl 2002: 27). Böylece 1990'lı yıllarla birlikte ÇUŞ'lar dünya ticaretinin %70'ini kontrol etmeye başlamışlardır (Yaşgöl 2002: 223).

Günümüzde teknolojik gelişmeler hızlanmakta ve teknolojik rekabet oldukça şiddetlenmektedir. Yeni teknolojiler üreten çokuluslu şirketler piyasaya yeni ürünler sürmekte ve önceden ürettikleri ürünlerin maliyetlerini oldukça düşürmektedirler. Yeni ürünler bazen daha önce varolan başka ürünlerin yerine geçebilmektedir. Sentetik girdilerin birçok birincil maddenin yerini alması karşısında bazı ülke ekonomileri bütünüyle sarsılmaktadırlar (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Bu gelişmeler de teknoloji ve çokuluslu şirketlerin ülke ekonomilerine etkisini ifade etmektedir.

3.4.1. TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ

Dünyada gelişim ve değişimleri uyaran gelişmeler çok boyutludur, bunların başında da teknolojik gelişmeler gelmektedir. Son iki yüz yıllık dünya tarihinde yaratılan yeni teknoloji devrimlerinin neredeyse tümünün kaynağı merkez, ancak

merkezin içinde bu alanda büyük kaymaların çıktığı bir gerçek: 1901-30 arasında pozitif bilimlerde verilen 93 Nobel Ödülünün sadece % 6.5'ini ABD alırken, % 29'unu Almanya, % 16'sını İngiltere, % 14'ünü Fransa almıştır. Yani bu ödüllerin % 60'ı üç Avrupalı güce gitmiştir. 1990-94 arasında, ABD'nin payı % 63'e çıkarken, diğerlerinin payı % 20'ye gerilemiştir (Kazgan 2002: 57). Bu durum da son dönemlerde teknolojik gelişmelerde ABD'nin ne kadar büyük bir paya sahip olduğunu göstermektedir.

Teknoloji devriminin haberleşmede yarattığı olağanüstü hızlanma ve alan genişlemesi söz konusudur. Bu sadece haberleşmede yarattığı devrimle kalmayıp, ekonominin her kesiminde yeni olanaklar ve üretim biçimleri yaratması, dünyayı küresel köye dönüştürecek kadar küçültmesi yaşanmaktadır. Haberlerin akışı artık sınır tanımamaktadır. Bununla beraber ekonomide yarattığı etki de tartışılmazdır: kimi meslekler yok olup giderken yenileri ortaya çıkmaktadır, düz emeği robotlar ikame ettikçe vasıfsız emek toplumda giderek güçsüzleşmektedir (Kazgan 2002: 21).

Karını arttırmak için dış pazarlara açılma durumunda kalan sermayenin haberleşmenin hızlanmasına gereksinim duyması ve bu baskısı haberleşme teknolojisindeki devrimde etkin rol oynamaktadır. Aynı şekilde karlılık için emekten tasarruf edip işsizlik baskısı yaratarak ücret artışlarını bastırmak sendikaları güçsüzleştirip sosyal hakları kısıtlamak robotlaşmada bir amaç olarak görünmektedir. Yani teknolojinin yaradılışında büyük şirketler başrolü oynadığına göre, bugüne kadar elektronik alanda yapılan milyarlarca dolarlık AR-GE yatırımının sebebi de yine bu şirketler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kazgan 2002: 23).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve elektronik ticaret ile hız kazanan küreselleşme süreci, ulusal hükümetlerin vergi gelirlerini de önemli ölçüde etkileyecektir. Tüketicilerin alımlarını, doğrudan vergilerin daha düşük olduğu ülkelere kaydırması beklendiğinden, internet ulusal hükümetler arasındaki vergi geliri rekabetini artırma potansiyeline sahiptir. Bazı ülkelerdeki internet üzerinden yapılan satışların vergilendirilmesini yasaklayan yönetmelikler (Amerika'daki 1998 tarihli İnternet Vergi Muafiyeti Yasası gibi) ve alıcıların belirsizliği gibi nedenlerden dolayı etkin vergi tahsilatı daha da zorlaşmaktadır.

Benzer şekilde, birçok şirket temel ticari faaliyetlerini vergi cennetleri olarak tanımlanan bölgelere kaydırmaktadır. Bu durum, vergi gelirlerinde istikrarsızlığa yol açacak, hatta sonuçta ulusal vergi sistemi o derece bozulacaktır ki hükümetler halkın temel ihtiyaçlarına cevap veren kamu hizmetlerini aksatacak kadar zor durumda kalabileceklerdir (Doyakmaz 2000: 6).

Ticaret internet tarafından belirlenen bir dünyaya doğru yol aldıkça ortak küresel standartlara dönük bu baskı olağanüstü şekilde yoğunlaşmaktadır. Bunun nedeni de internet sitesi açılır açılmaz bir şirket haline gelmekte ve dünyanın her noktasında iş yapmak küresel hale gelmektedir (Friedman 1999: 198).

Kamu geliri sağlayan maliye politikalarından vergilemede öncelikli olarak boşluk yaratan teknolojik gelişme elektronik ticarettir. Elektronik ticaret, çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Dünya ticaretinin özellikle firmalar arasındaki büyük çoğunluğunun internet üzerinden gerçekleştirilmesi ihtimali oldukça yüksektir.

The Economist Dergisi'ne göre, internet üzerinden gerçekleştirilen elektronik ticaret 1999 yılında 150 milyar ABD dolarından fazla bir rakama ulaşmıştır. 2003 yılına kadar da 3 trilyon doların üzerine çıkması beklenmiştir. ABD'de ise, bazı eyaletlerin 2003 yılına kadar satış vergilerinden sağlayacakları hasılatın yaklaşık % 4'lük miktarını kaybedeceklerini tahmin etmişlerdir. Bununla birlikte en azından kısa dönemde internet ticaretini vergilendirme konusunda siyasi bir güdümlenme söz konusu değildir. Elektronik ticaretten doğan çeşitli değişimler vergi otoritelerini ciddi güçlüklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bunlardan birincisi vergi otoritelerinin faturalar gibi hesapları takip etmelerine olanak veren faturalar gibi hesapları izlemelerine imkan veren evrak işlemlerinden, takibi daha zor olan örtülü işlemlere doğru yöneliştir. Bir diğeri ise fiziki ürünlerin üretimi ve satışından dijital üretime geçişte yaşanan teknolojik değişimlerdir. Çok sayıdaki ürün (Müzik, fotoğraf, tıbbi ve finansal danışmanlık ile eğitim hizmetleri gibi) direk olarak internet üzerinden satın alınabilmektedir. Bu durum, vergi amaçları için sabit bir vergi objesini tanımlamanın zorluğunu ifade etmektedir. Vergi yargısı açısından da kimin vergiyi ödeyeceğini veya kimin vergiyi toplayacağını saptamak zor olmaktadır (Tanzi 2001: 165-166).

3.4.2. ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİN ÜLKELERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİLERİ

Çokuluslu şirketler dünya ekonomisini hem etkilemekte hem de bu yolla dünya ölçeğinde yayılma olgusuna yol açmaktadır. Bu dönüşüm (Mortan 2001: 22):

- Dünyada mevcut teknolojinin %80'ine sahip olarak teknoloji yönetim ve finansman ihtiyacını istediği biçimde yapmakta,
- Ürün üretim ve lojistik stratejileriyle uluslararası yatırım bölge ve alanlarını belirlemekte,
- Kuruluş yeri ve yatırım kararlarıyla ulusal ekonomilerin yeniden yapılanmasını istedikleri biçimde yönlendirmektedirler.

Yabancı yatırımlar küreselleşmenin önemli bir bölümünü meydana getirmektedir. Özelleştirme, liberalleştirme ve makro istikrarın, dışarıdan gelen de dahil olmak üzere yatırımı çekecek bir ortam yaratması gerekir. Yatırım büyüme yaratmaktadır. Yabancı şirketler teknik uzmanlığı ve yabancı piyasalara erişimi beraberinde getirmektedirler ve yeni istihdam olanakları yaratmaktadırlar. Ayrıca yabancı şirketlerin finans kaynaklarına erişimi söz konusudur, yerli finans kuruluşlarının zayıf olduğu gelişmekte olan ülkelerde bu özellikle önem taşımaktadır. Singapur, Malezya, hatta Çin gibi son derece başarılı kalkınma örneklerinde doğrudan yabancı yatırım büyük rol oynamıştır (Stiglitz 2002: 89).

Bu şirketlerin olumlu yanlarının yanı sıra olumsuz etkileri de söz konusudur. Bu olumsuz etkiler: Yabancı şirketlerin ülkeye girdiklerinde genellikle yerli rakiplerini ortadan kaldırmalarıdır. Örneğin: dünyanın dört bir yanındaki meşrubat üreticileri, Coca-Cola ve Pepsi piyasalarına girdiğinde ezilmişlerdir. Yerli dondurma üreticileri Unilever'in dondurmalarıyla rekabet edemeyeceklerini fark etmişlerdir. ABD'de büyük mağazalar zincirleriyle bakkallar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Wal-Mart bir bölgeye girdiğinde yerlerinden olma endişesiyle bölge firmaları haklı olarak sert tepkilerde bulunmuşlardır. Bunun sebebi ise dev satın alma gücüyle mücadele edemeyeceklerinden korkmalarıdır. Bu kaygılar gelişmekte olan ülkelerde çok daha yüksek boyutlardadır (Stiglitz 2002: 89).

Çokuluslu şirketler gelişmekte olan ülkelerde çalışma şartlarını geliştirmek için ellerinden geleni yapmamaktadırlar. Kendi ülkelerinde yavaş yavaş aldıkları dersleri yalnızca aşama aşama hatırlatmaktadır.

Yabancı şirketlerin yerli şirketleri ezdiği sektörlerden bir tanesi de bankacılık sektörüdür. Büyük Amerikan bankaları, mudilerine küçük yerli bankalardan çok daha büyük bir güvence verebilirler (O ülkenin devleti mevduatlara sigorta uygulamıyorsa). ABD devleti, gelişmekte olan ülkelerde finans piyasalarının açılması konusunda baskı yapmaktadır (Stiglitz 2002: 90).

Bazı gelişmekte olan ülkelerin, işletmeleri özelleştirme, fiyatları libere etme, piyasaları açma enflasyonu kontrol altına almaya teşebbüs etme ve ekonomilerini uluslararası piyasalara entegre etmeye girişmekten başka çareleri yoktur. Bugünün küresel ekonomik koşullarında bu tip politikaları izlemeyen bir ülkenin kendini yoksulluğa, çürümeye hatta parçalanmaya mahkum etmektedir (Llosa 2003: 18).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'YE ETKİSİ

1. KÜRESEL KURUMLAR VE ENTEGRASYONLARIN ETKİLERİ

1980 yılı ekonomi politika dönüşümü temel kırılma noktası olarak ön plana çıkmaktadır. Birbiriyle yakından ilişkili üç temel özellik söz konusudur (Şenses ve Taymaz 2003: 431-433):

- 1980 öncesi döneme damgasını vuran korumacı ve ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme politikalarının yerini dışa dönük politikalar almıştır. Dış ticarete miktar kısıtlamaları kaldırılarak ve gümrük vergileri çok büyük ölçüde düşürülerek dış ticaret liberasyonu yolunda 1980'li yıllarda önemli bir mesafe kat edilmiş. Ağustos 1989'da sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ve 1980yılı başlarından başlayarak doğrudan yabancı sermaye akımları üzerindeki kısıtların kaldırılması bu amaca yönelik atılan adımların en önemlileri olmuştur. Yine bu bağlamda 1987 yılında Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunun yapılması, 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği'ne girilmesi yine 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olunması önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.
- 1980 sonrası dönemi öncesinden ayıran bir diğer temel özellik, devletin ekonomi alanındaki rolünde gözlenen belirgin değişiktir. 1980 sonrasında devlet sanayileşme sürecini etkileyen belli başlı bütün araçlarını elden çıkarmış ve rolünü azaltmıştır. Fiyat kontrollerinin ve sübvansiyonların kaldırılması, dış ticarete ve iç finans piyasalarında sağlanan liberasyon, faiz oranları ve döviz kuru üzerindeki denetimin çok

büyük ölçüde azaltılması, kamu yatırımlarının hızla düşmesi, özelleştirme sürecinin hız kazanması bu sürecin en temel halkalarını oluşturmaktadır.

- 1980 sonrası dönemin üçüncü temel özelliği, sanayileşmeye ilişkin temel yaklaşımların ve politikaların oluşturulmasında dış dinamiklerin ön plana çıkmasıdır. Özellikle tam üyelik başvurusunun yapılmasından sonra AB ile ekonomik ilişkiler yoğunlaşmış olsa da 1980 sonrası dönemde bu konuda belirleyici dış etkiler Bretton-Woods kuruluşlarından kaynaklanmıştır. Böylece başta Dünya Bankasıyla imzalanan ve 1980'li yılların ilk yarısında uygulanan yapısal uyum anlaşmaları aracılığıyla olmak üzere Bretton-Woods kuruluşlarının her alanda ağırlığı hissedilmiştir.

1.1. IMF, DÜNYA BANKASI VE TÜRKİYE

IMF, Dünya Bankası OECD ve benzeri kuruluşların bazı ekonomi uzmanlarının önerdikleri tedbirler (Kılıçbay 1997: 103):

- Makro ekonomik dengeleri sağlayacak makro politikalar
- Limanlar, karayolları, demiryolları ve büyük barajlardan oluşan altyapı politikaları.
- İç ve dış güvenlik politikaları.
- Sosyal adalet, sağlık, eğitim hizmetleri ile ilgili politikalarıdır.

Neo-liberal yeniden yapılanma sürecinin Dünya Bankası ile IMF kilit nokta oluşturmaktadır. Yani Türkiye enflasyon oranlarını düşürmek amacıyla döviz kurlarını sabitlemiş bu yöntemle enflasyonu kısa sürede düşürmeyi hedeflemiştir. Türkiye bu anlamda bant sistemini uygulamıştır. Belli bir noktaya kadar yerinde görünen bu siyaset kredibilite ve koordinasyon sorunları çözülmeden enflasyonu kalıcı bir biçimde çözmeye yetmemektedir. Döviz kurunu sabitlemek, istikrar programına güven kazandırmanın en önemli noktasıdır. Bu durum ayrıca mali ve parasal disiplinin sağlanması gibi zorlu konularda harici bir çıpanın varlığının ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ancak sonuçta iç kapasite ve ihracatta

rekabet gücü arttırılmadan uygulanan döviz kuru tabanlı istikrar programları, sadece kısa vadeli istikrar sağlamaktadır (Öniş 2003: 524).

1980'lerde dışa açılma, ihracata dönme amacına ulaşmak için izlenen politika ve stratejilerin yüzeysel ve yetersiz olması IMF ve Dünya Bankasının önerilerine uyularak yalnız Makro-Ekonomik politikalarla yetinilerek bazı üretim dallarını kapsayan Mikro-ekonomik politikalar ihmal edilmiştir.

Türkiye'de bitmeyen kronik enflasyon 25 yıldan daha fazla bir süre ekonomiyi tahrip etmiş. Geçmişte uygulanan değişik istikrar programlarıyla yüksek enflasyonu düşürme çabası içine girilmiştir (Erdoğan ve Ener 2000: 195). Bu sebeple ekonomiler arasında ahenkli çalışmayı sağlayacak yapısal denge kurulamamış, dövizin ekonomi içindeki maliyetini yükselten yanlış stratejilere başvurulmuş ve ithalatın maliyetinin artmasında rolü büyük olan vergi politikaları tercih edilmiştir (Kılıçbay 1997: 105).

24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konmuş olan ve sonraki döneme damgasını vuracak olan neo-liberal programın ana öğelerini yukarıda sıraladıktan sonra alınan bu kararlarla ilgili genel bir çerçevede üç farklı gözlem yapmamız mümkündür (Boratav 2003: 147-148):

- 24 Ocak programında yer alan boyutlarıyla devalüasyon, KİT zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi "şok tedavi öğelerinin, IMF'in üç yıldır Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinden istediği, nicel boyutları fazlasıyla aştığını yani istenilen düzeyden fazlasının verilmiş olduğunu görmekteyiz.
- Alınan bu kararlar sadece bir istikrar programı niteliğinde değil aynı zamanda sermayenin özellikle Dünya Bankası aracılığıyla pazarladığı ve içte ve dışa karşı piyasa serbestisi ile yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi iki temel stratejik hedef çevresinde oluşan bir yapısal uyum perspektifi de taşımaktadır.
- 24 Ocak programı böylece ana hatlarıyla 1988 yılının sonuna kadar iktisat politikalarına damgasını vuran ve zaman içerisinde yeni öğelerin

eklenmesiyle zenginleşmiş bir bütünlük taşımaktadır. Baştan sona kadar bir “alternatifi yoktur” sloganıyla ve çok yoğun bir şekilde sürdürülen ideolojik bir kampanyayla alınan kararlar ve sunulan bu model 1970’li yıllarda IMF’in dış tıkanma koşulları altında bulunan pek çok az gelişmiş ülkeye empoze ettiği standart istikrar politikası paketi ile daha ziyade Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının tüm bilinen unsurlarını içermektedir.

1.2. GATT, WTO VE TÜRKİYE

1950 yılından beri Türkiye GATT’a üyedir ve 1994 yılında Uruguay Yuvarlak Masa Antlaşmalarını imzalamıştır. Böylece, tekstil, hizmetler ve tarımsal ticaretteki düzenlemelerle birlikte ticaretle ilgili kişisel mülkiyet haklarına ilişkin GATT düzenlemeleri de kabul edilmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak, 1994 yılında Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur. Türkiye Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) de 1995 yılından bu yana üyedir. Sonuç olarak 1980’lerde Türkiye hem sayı kısıtlamalarını kaldırmayı hem de ithalat vergisi oranlarını indirmeyi başarmıştır. Bu bağlamda Türkiye 1991 yılında Dünya Bankası tarafından yoğun düzenlemeler yapan ülkelerden biri olarak sınıflandırılmıştır (TCMB 2002: 9).

Dünya ticaretinde serbestleşmeyi öngören Uruguay Round Müzakereleri sonucunda Dünya Ticaret Örgütünü (WTO) kuran Anlaşmaya taraf olarak, küreselleşme yolunda uluslararası taahhütler altına girmiştir. Diğer taraftan, giderek tüm Avrupa’yı içine alması düşünülen AB’ne tam üye olunması ülkenin yaşamsal sorunu haline gelmiştir (<http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/tem98/turkdunya.htm>)

1.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

1963’te imzalanan Ankara Anlaşması uyarınca 1 Ocak 1996 tarihinde Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliğine gidilmiştir. Dolayısıyla Türkiye AB ve EFTA ülkeleri menşeli mallardan alınan tüm vergilerle miktar kısıtlamalarını iptal etmeyi ve üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifelerini uygulamayı kabul etmiştir. Sonuç itibariyle 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren AB ve EFTA ülkeleri menşeli malların

ağırlıklı koruma oranı % 5,9'dan 0'a düşürülmüş oldu. Buna ilave olarak üçüncü ülkelerden gelen mallara uygulanan ithalat koruma oranları da % 10,8'den % 6'ya düşmüştür. Bazı özel mallara uygulanan ithalat vergileri (otomobil, kamyon, deri, ayakkabı, seramik vb.) kademeli olarak düşürülmüştür. Türkiye bu mallara olan ithalat vergisi oranlarını 1997'de % 10; 1998'de % 10, 1999 ve 2000 yıllarında % 15'er ve 2001'de % 50 oranlarında azalma göstermiştir. 1 Ocak 2001 itibariyle üçüncü ülkelerden ithal edilen bu mallara uygulanan ithalat vergisi oranları AB'nin üçüncü ülkeler için öngördüğü ortak gümrük vergisi oranı düzeyine indirilmiştir (TCMB 2002: 10).

Gümrük Birliği'nin ticaretteki etkileri ise (Manisalı 2002: 130-131):

- 1995 yılında Türkiye'nin AB ile dış ticaret açığı 5 milyar 782 milyon dolar iken, 2000 yılına gelindiğinde dış ticaret açığı 12 milyar 56 milyon dolar olmuştur. Dolayısıyla AB ile ticaret açığımız Gümrük Birliği'nin etkisiyle % 108,5 oranında artmıştır.
- AB'den ithalat 16 milyar 860 milyon dolardan, 26 milyar 456 milyon dolara çıkmıştır. Bununla birlikte AB'ye olan ihracatımız, 5 yıl süresince yalnızca % 29 artmıştır. Dolayısıyla ihracat beklentisi içinde olan Türkiye'de beş yıl içerisinde ithalat patlaması yaşanmıştır.
- Sanayide kapasite kullanım oranı düşmüş, yenileme yatırımları ertelenmiş, imalat sanayi üretiminde dış girdi ortalaması, % 35'ten % 50'ye yükselmiştir. Türkiye'de sanayici ithalata yönelmiştir. Yeni yükümlülükler tekstil, ilaç, beyaz eşya, elektronik, gıda gibi alanlarda yabancıların denetimini arttırmıştır.
- Sanayide olduğu gibi tarım alanında da Gümrük Birliği yeni yükümlülükler getirmiştir. AB'nin ve üçüncü ülkelerin sübvansiyonlu tarım ürünleri ise Türk tarımını çökertmeye başlamıştır. Yerli üretici rekabet gücünü kaybetmiştir. AB'de yüksek sübvansiyona karşılık, Türk çiftçisi çok düşük düzeyde destek görüyordu. AB'de yıllık tarım sübvansiyonu 50 milyar dolara yakındır. AB bütçesinin % 80'ini sübvansiyona ve az gelişmiş ülkelere yapılan yardımlara ayrılmıştır.

Gümrük Birliği'nin zararlı neticeler doğurmasının en önde gelen sebebi, ekonomik ve siyasal olarak tek yanlı olarak bağılılığının olmasıdır. Bu tek taraflı bağımlılık ve tam üyemiş gibi sorumluluk aşağıdaki sonuçları doğurmuştur (Manisalı 2002: 132-133):

- AB 1998'de Kuzey Afrika Ülkeleri ile imtiyazlı ticaret anlaşması imzalamıştır. Bundan Türkiye'nin de faydalanacağı beklentisi sonuçsuz kalmıştır. Ankara Tunus'a AB ile yaptığı anlaşmanın aynısını Ankara ile de yapması için başvurmuştur. Tunus imzalamaya yanaşmamıştır. Çünkü AB üyeleri imzalamaması yönünde baskı kurmuştur. Bunun nedeni de Türk mallarının bir çoğunun Tunus'ta AB mallarına rakip olmasıdır.
- Buna karşın Türkiye Gümrük Birliği içinde olmanın yükümlülüklerinden dolayı, üçüncü ülkelerin açık pazarı haline gelmiştir.
- AB'nin üçüncü ülkelere karşı gümrük indirimine uymuştur.
- AB'nin üçüncü ülkelerde fason yaptırdığı mallara tamamen açık hale gelmiştir.
- AB'nin kendi lehinde kullandığı "Dahilde İşleme Rejimi"ne Türkiye de zorunlu olarak girdiği için Türkiye'de Tekstilde kullanılan dış girdi oranı % 40'tan 2000 yılında % 77'ye yükselmiştir. Bir başka ifadeyle ithalat artmış ve yerli tekstil fabrikaları kapanmıştır.
- Gümrük Birliği içinde olduğu için Türkiye ilaç sanayiinde patent anlaşmasına imza atmak zorunda kalmış ve 5 yıl içinde ilaç ithalatı dolar bazında % 100 dolaylarında yükselmiştir. Yerli ilaç fabrikaları da kapanmış ya da yabancılara satılmıştır.
- Türkiye AB'ye tam üye olmadan Gümrük Birliğine girdiğinden, AB hiçbir yükümlülük altına girmemiştir. Fakat Türkiye tek taraflı olarak yükümlülük altına girmiştir. Bu gün AB isterse Türkiye'ye karşı tek taraflı kısıtlamalar getirebilmektedir.

1980 öncesinde ithalatın esas olarak yasak istisnai olarak serbest olduğu bir yaklaşım benimseyen Türkiye AB'ye karşı yükümlülüklerinden bağımsız olarak 1980 yılında başlayan ithalatın liberasyonu sürecinde ithalatta kota uygulamasını,

AB de dahil olmak üzere tüm ülkelere karşı 1981 yılında tamamen kaldırmış böylece miktar kısıtlamaları konusunda AB ülkelerinden daha liberal ve GATT kurallarına uygun bir şekle kavuşmuştur. Bu tarihten itibaren Türkiye, AB'den ithalatta miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının konsolidasyonunu yapabilecek hale gelmiş olmakla birlikte o dönemde AB ile ilişkilerin dondurulmuş olması ve AB'nin Türkiye'ye karşı kota uygulaması gibi nedenlerle böyle bir girişimde bulunmamıştır. Türkiye AB'ye tam üyelik müracaatı sonrasında 1989 yılından itibaren kaldırılmasının konsolidasyonunu hızlandırmış bir şekilde gerçekleştirmiştir. 1991 yılında katma protokol takvimi yakalanmıştır. Gümrük Birliği'ne geçilmesiyle birlikte, miktar kısıtlamalarının kaldırılması tamamen konsolide edilmiştir (Ege 1999: 274).

2. TİCARETİN LİBERALLEŞMESİ

Türkiye'de Ocak 1980'de uygulamaya konulan serbestleşme odaklı istikrar programının henüz ilk evresinde bu yönde gerekli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Kuşkusuz serbestleşme iç ve dış finansal serbestleşme olarak iki bölümde toplanabilir. Finansal serbestleşmenin yanı sıra dış ticarete serbestleşme ve dış doğrudan yatırımlarda serbestleşme genel hatlarıyla serbestleşme politikasının diğer önemli boyutlarıdır. Türkiye'de 1980 yılıyla birlikte uygulamaya konan istikrar odaklı serbestleşme ve yapısal uyarlanma programında dış ticarete serbestleşme önceliğe sahip olmuştur (Sönmez 2003: 322).

Türkiye'de ve dünyada 1960'lı ve 1970'li yıllar iç korumacılığın yani ithal ikameciliğin yaygın olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Kalkınma politikaları da bu strateji üzerine kurulmaktadır. Bu dönemin yine en belirgin özelliklerinden bir tanesi de ağır sanayi ve sermaye mallarında yurt içi kapasiteyi arttırmayı hedefleyen büyük kamu yatırımlarının söz konusu olmasıdır. Dış ticaret ise miktar kısıtlamaları ve çoğunlukla Türk Lirasının satın alma paritesine göre aşırı değerli olmasına yol açan sıkı bir kur rejimi ile korunmaktadır.

1970 ve 1976 yılları arası ithal ikameci sanayileşme stratejisinin en yoğun olarak yaşandığı dönemdir. İthal ikameciliğin ikinci devresi olarak anılan bu dönemde Türk ekonomisi yoğun bir biçimde üretim malları üreten ara malı ve temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt içinde ikamesine yönelmiş ve kamu sektörü öncülüğünde hızlı bir yatırım programını devreye sokmuştur (Yeldan 2003: 38).

Bu dönemlerde ithal ikamesi stratejisi çoğunlukla ithal ham maddelere dayanmaktadır. Bundan dolayı Türkiye'nin ticaret hadleri 1973-1974 dönemindeki ilk petrol krizinden sonra kötüleşmiştir. Bu durum ödemeler dengesi üzerinde büyük bir yük yaratmış bu ilave yük ise kısa vadeli borçlanmalarla telafi edilmeye çalışılmıştır. 1977'den sonra ithalatın gereken zaman ve oranda gerçekleşmemesinden işgücü piyasasında sorunlar ortaya çıkmış ve arz yönünde önemli problemler baş göstermiştir.

Talep yönünden bakıldığında ise genişlemeci maliye politikası korunmuştur. Toplam talep ve arz arasındaki dengesizlikler, artış içinde olan enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Krizi atlatmak için alınan tedbirlerin yetersiz olması ve ikinci petrol krizinin patlak vermesi krizin boyutlarını daha fazla arttırmıştır. Düşük yurtiçi tasarruf ve ağır ilerleyen yatırım ortamında çözümlenememiş olan 1977-1979 ödemeler dengesi krizine çare olması amacıyla Türkiye'de ticarete liberalleşme süreci başlatılmıştır (TCMB 2002: 5).

Türkiye, 1978-1979 yıllarında yaşadığı önemli ölçüdeki döviz darboğazından sonra ihracata yönelik sanayileşme stratejisine yönelmiştir. 24 Ocak 1980 kararlarından sonra uygulamaya konan bu ihracat stratejisiyle, ihracatta artış sağlanmıştır. Bunu sağlama yönünde ihracatı artırma politikalarının dayandığı unsurlar şunlardır (Kepenek ve Yentürk 2001: 363-36):

- Devalüasyonlarla paranın değerinin düşürülmesi
- İç talebin ve işgücü maliyetlerinin düşürülmesi
- Gümrük duvarlarının ve korumacılığın azaltılması
- Dış satıma sağlanan doğrusal desteklerdir

Bu uygulamaları ayrı ayrı incelediğimizde, 1980'den sonra görülen ihracat artışında etkili olan unsurlardan bir tanesi, aşırı değerli kur politikasının ihracata zararlı etkilerine karşı devalüasyonlardır. İhracatı arttırıcı rollerden bir tanesi de iç talebin kısılması ve buna bağlı olarak üretimin iç pazar ve talepten dış pazar ve talebe kaymasıdır. Bunun dışında, işgücü maliyetlerinin toplu pazarlıkların askıya alınmasıyla düşürülmesinin ihracat maliyetlerinin azaltılması ve dış pazarlarda fiyat rekabeti açısından önemli ölçüde etkisi olmuştur. Uygulama sırasında, gümrük duvarları indirimi ve korumacılıktan vazgeçilmesi önemli ölçüde sağlanmıştır. Bu, özellikle AB (AET, AT) ve GATT ile gerçekleştirilen anlaşmaların bir sonucu olarak daha da güç kazanmıştır (Kepenek ve Yentürk 2001: 364).

Uygulanan bu politikalarla uluslararası kredi kuruluşlarının güveni kazanılmış, IMF stand-by ve Dünya Bankası uyum kredileri çok hızlı bir şekilde takvime bağlanmış ve ödemeler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla politik ortamın üç özelliği ile ticarete reform sürecinde kolaylık sağlanmıştır (TCMB 2002: 5-6):

- Yurt dışından sağlanan net krediler ara malların ithalatını arttırmış ve kamu finansmanı üzerindeki baskıları hafifletmiştir. Düşük kapasite kullanım oranları (% 45-50 civarında) nedeniyle sanayi firmaları hızla değiştirilen teşvik yapılarına güçlü bir ihracatla karşılık vermişlerdir.
- Türk Lirasındaki değer kaybı yüksek olmasına rağmen sürdürülebilir bir yapı söz konusudur.
- 1980 yılının ikinci yarısında yurt içi talep önemli derecede azaltılarak ihracatın güçlenmesi yönünde ortam hazırlanmıştır. Bu dönemde reel ücretler ve tarım kesiminin gelirleri ciddi oranda düşürülmüştür.

24 Ocak 1980 Kararlarından sonra ihracatı teşvik politikası kapsamında Türkiye'de kullanılan teşvik araçları; ucuz maliyetli ihracat kredisi, vergi iadesi sistemi, destekleme ve fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler, ihracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalatı imkanı, katma değer vergisi muafiyeti, döviz tahsisi, kurumlar vergisi muafiyeti, kaynak kullanımı destekleme fonu, navlun primi, konut fonu muafiyeti, ihraç karşılığı dövizlerden mahsup, vergi resim ve harç istisnası, geçici kabul rejimi ve ithalattır (Karluk 1999: 452).

Genel olarak 24 Ocak 1980 kararlarına baktığımızda esas hedef olarak, rekabete dayalı dışa açık serbest piyasa ekonomisini bütün kurumlarıyla harekete geçirmektir. Bu amaçla da mal, hizmet ve üretim faktörü piyasalarına yönelik bütün devlet müdahalelerine son vermek amaç edinilmiştir. Dolayısıyla bu çerçevede alınan önlemler (İyibozkurt 1999: 236-237):

- Devletin ekonomik hayattaki ağırlığının azaltılması ve tekellerin kaldırılması, KİT'lerin özelleştirilmesi, sübvansiyonların özellikle tarımdan, eğitimden, sağlıktan, sanayiciden alınarak ihracatçı kesimlere, belediyelere, fonlardan yararlananlara kaydırılması,
- İhracatın artırılması için teşvikler verilmesi, dış ticaret sermaye şirketlerinin kurulması,
- İthalatın kademeli olarak serbestleştirilmesi,
- Kambiyo rejiminin serbestleşmesi ve kontrollü dalgalı kur sisteminin başlatılması,
- Yabancı sermayeyi özendirici önlemler alınması,
- Faizlerin serbest bırakılması,
- Sendikal faaliyetlere getirilen kısıtlamalarla ücret artışları sınırlı tutulması,
- Enflasyonu düşürmek için kamu harcamalarını kısıcı politikalar ile sıkı para politikalarının uygulanacağını açıklanmasıdır.

2.1. TEŞVİK VE SÜBVANSİYONLARIN İHRACAT YÖNÜNDE GENİŞLETİLMESİ

1970'li yıllarda vergide ayrıcalıklar, imtiyazlı krediler, döviz tahsilatları gibi ihracatı özendirmeye yönelik uygulamalar vardı fakat, gerçekçi döviz kurları ve destekleyici makro ekonomik politikaların olmaması, bu uygulamalarda etkinliği sınırlamıştır. 1970'li yıllarda ihracatın kompozisyonu imalat sanayinin lehine gelişirken tarım ortalama % 60'lık payıyla ihracattaki ağırlığını korumuştur. 1980 Uyum Politikası Paketi ihracatı teşvik programlarının gelişmesini sağlamıştır. Bununla beraber idari etkinliği arttırmış ve yabancı firmaları teşvik etmiştir.

Dolayısıyla 1980 sonrası ihracatı teşvik programlarını aşağıdaki gibi sınıflandırmaya tabi tutabiliriz (TCMB 2002: 6-7):

- Türk lirasının döviz kuru karşısında değer kaybetmesine izin verilmiştir. İhracatçıyı desteklemek üzere geliştirilen devlet politikası Türk lirasının değerinde reel bir düşüş trendini ortaya çıkarmak olmuş, bu durum da 1988'e kadar satın alma gücü paritesinin üzerinden belirlenen bir döviz kuruna yol açmıştır. 1988'den sonra Merkez Bankası Türk lirasının değer kaybındaki hızı yavaşlatmıştır.
- İhracatçılara doğrudan ödeme gerçekleştirilmiştir. İhracatçıların başlangıçtaki masrafları hükümetin bütçesinden ve bütçe dışı fonlardan karşılanmıştır. Başka bir ifadeyle doğrudan ödemeler, vergi iadesi ve bütçe dışı fonlardan nakit ödemeler şeklinde yapılmıştır. 1980-1984 yılları arasında doğrudan ödemelerin büyük kısmını vergi iadeleri oluşturmuştur. Sübvansiyon şeklindeki doğrudan ödemelerin 1984 yılında gerçekleştirilen toplam imalat sanayi ihracatının % 17'sini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Ancak hükümet üzerindeki baskı verilen önceliğin ihracat teşviklerinden daha etkin bir döviz kuru politikasına yönelmesine neden olmuştur. Bununla beraber 1985'te imzalanan GATT anlaşmasıyla, vergi iadelerinin aşamalı olarak kaldırılmasına sebep olmuş, sonuç olarak 1984 yılından sonra bütçe dışı fonlardan yapılan ödemeler daha fazla önem kazanmıştır. Buna ilave olarak ithalatta liberalleşme sürecinin hızlanması da ihracatı teşvik eden diğer bir faktör olmuştur. Sonuç olarak ihracata yönelik doğrudan sübvansiyonlar aşamalı olarak azaltılmış, 1990 yılında % 4,4 seviyesine indirilmiş ve daha sonra da tamamen kaldırılmıştır.
- Tercihli ve sübvansiyonlu ihracat kredileri verilmiştir. İhracatı Teşvik Fonu, Merkez Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası ve Türk Eximbank sübvansiyonlu ihracat kredileri vermişlerdir. İhracatçılara uygulanan reeskont oranları ticari faiz oranlarının altında tutulmuştur. 1980'lerin başlarında ihracatı desteklemek için TCMB kaynakları etkin bir şekilde kullanılırken 1984'ten sonra TCMB kredileri çok düşük seviyelere

düşmüştür. Bu durumla beraber ticari banka kredilerinin ihracat kredileri içindeki payı artmış ve ticari bankalar ihracat kredisi piyasasının en önemli kredi sağlayan unsurları haline gelmişlerdir.

- İthal girdilere vergi muafiyeti getirilmiştir. İhraç mallarının üretiminde kullanılmak üzere ithal edilen mallar ithalat vergilerinden muaf tutulmuştur. Dolayısıyla vergi muafiyetleri kademeli olarak artarken ihracat sektörü de kademeli olarak büyümüştür.
- Kurumlar vergisi indirimleri getirilmiştir. Kurumlar vergisi indirimleriyle ilgili olarak kesin bir tahmin olmamakla beraber, ihracat hacmi arttıkça indirimlerin de arttığı tahmin edilmektedir.

Sonuç olarak, toplam ihracat sübvansiyonlarının toplam imalat sanayii ihracatına oranı 1980-1984 yılları arasında artış göstermiş, zamanla ihracat sektörünün daha fazla kendi kendine yeterli hale gelmesiyle beraber, kademeli olarak azalmıştır. Ayrıca sübvansiyonlar sektörlere göre farklılık göstermektedir. En yüksek vergi iadesi oranları özellikle kalifiye işgücü gerektiren yatırım malları için geçerli olurken vergi iadesi oranları emek ve ham madde yoğun imalat sanayi tüketim malları için ortalamanın altında seyrediyordu. Ancak, doğrudan ödemelerde en yüksek oranı tüketim malları almaktaydı, çünkü emek ve hammadde yoğun mallar toplam imalat sanayi ihracatının en büyük bölümünü oluşturmaktaydı (TCMB 2002: 7-8).

2.2. İTHALATIN LİBERASYONU VE DIŞ TİCARETTE KORUMACILIK

1970'lerin sonunda ithalat malları üç ana listede toplanmaktaydı. Kota listesi (Sayısal limitlere tabi olan ithalat), 1 numaralı liberasyon listesi (Serbestçe ithal edilebilen malların listesi) ve 2 numaralı liberasyon listesi (ithalatı için izin belgesi gereken malların listesi). Bu sayılan listelerin hiçbirisinde yer almayan malların ithal edilmesi yasaktı. 1980 öncesi ithalat rejimine göre ithalatçıların ithalat faaliyetleri için Merkez Bankasına önceden teminat yatırmaları gerekmektedir. 1979 yılında teminat yükümlülüğü sanayide kullanım amaçlı olarak ithal edilen mallar için % 20 ve ticari amaçlı malların ithali için ise % 40 olarak belirlenmiştir. Ayrıca ithalattan gümrük vergisi ve bununla beraber belediye vergisi, damga resmi, rihtim resmi ve

istihsal vergisi gibi ücretleri kapsayan gümrük vergisi dışında kalan ücretler alınıyordu. 1970'lerde ithal ikamesi stratejisi nedeniyle ithalatın kompozisyonunda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Döneme ait 5 yıllık kalkınma planları yatırım mallarının yurt içinde üretimini teşvik eden bir yapıda olduğundan bu malların toplam ithalattaki pay % 47 iken 1980'de % 20'ye düşmüştür. Öte yandan 1970'lerde yaşanan iki petrol krizi ara malların toplam ithalat içindeki payının % 48'den % 78'e çıkmasında etkili olmuştur. 1980 yılında ilk adım olarak ithalat üzerindeki damga resmi % 25'ten % 1'e düşürülmüştür. İthalat yönetmeliği basitleştirilmiştir. 1981 yılında ise kota listesi yürürlükten kaldırılmıştır. İki numaralı liberasyon listesindeki pek çok kalem daha az kısıtlayıcı olan bir numaralı liberasyon listesine kaydırılmıştır (TCMB 2002: 9).

1984 yılının ocak ayında yapılan ithalat rejimi reformuyla geçmiş dönemlerdeki uygulamalardan farklı bir sistem getirilmiştir. İki ana liste iptal edilirken üç yeni liste getirilmiştir. Bunlar; Yasaklılar Listesi, İzine Tabi olan İthal Mallar Listesi ve Fon Listesi (Lüks malları içeren) idi. Bu yeni rejime göre ithalat açıkça yasaklanmış her türlü mal ithal edilebilecekti. Miktar kısıtlamalarının azaltılmasıyla beraber gümrük tarifelerinde de indirimler gerçekleştirilmiştir. Fon listesi içinde yer alan mallar, ticari vergiler dışında bir de dolar cinsinden ek tarifeye tabi kılınmaktaydı. Vergi gelirleri iki farklı amaçla vergi dışı fonlara aktarılıyordu; toplu konut gibi sosyal projeleri finanse etmek ve yerel sanayilere geçici koruma sağlamak.

1985 yılında yasak mallar listesi ortadan kaldırılmış; ithal edilmesi yasak malların sayısı 500'den 3'e (silah mühimmat ve uyuşturucu) düşürülmüştür. 1988'de 33 farklı mal ithalat izin belgesi gerektirmekteydi. Temmuz 1989'da hükümet yerel üretimi haksız rekabete karşı korumak amacıyla "anti-damping yasası"nı yürürlüğe koymuştur. 1989'da ithalatta liberalleşme daha fazla hız kazanmıştır. İzne tabi malların sayısı 33'ten 16'ya düşürülürken ithalata uygulanan tarifeler ve vergiler de önemli ölçüde azaltılmıştır (TCMB 2002: 8).

1990'da ithalat rejimi tekrar değişmiş ithalatta teminat yatırma zorunluluğu ve izin belgesi alma uygulamaları tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Yatırım

malları listesi adlı yeni bir liste oluşturulmuş ve gümrük vergileri ve Toplu Konut Fonu (TKF) vergileri tek bir liste altında toplanmıştır. 1991 ve 1992 yıllarında gümrük tarifelerinde yapılan küçük düzenlemelerin ardından Ocak 1993'te yeni bazı önlemler getirilmiştir. Avrupa Birliğine verilen sözlere uygun olarak gümrük vergileri ve Toplu Konut Fonu ücretleri dışındaki tüm gümrük tarifeleri ve buna eş değer tüm ücretler kaldırılmıştır. Diğer vergiler ve TKF ücretlerindeki gerekli indirimler ise 1996 başına kadar tamamlanmıştır (TCMB 2002: 9).

2.2.1. TİCARİ LİBERASYONUN ETKİLERİ

İktisadi serbestleşme ekonominin dışa açıklığını arttırmıştır. Tablo 11'de de görüldüğü gibi toplam dış ticaretin GSMH içindeki payı 1987-1989 yılları arasında ve özellikle 1994 krizi ve 1996 yılında Avrupa topluluğuyla gümrük birliğinden sonra hızla genişlemiştir. Fakat, ekonominin dışa açıklığı, ihracatın GSMH'ye oranını büyütmekten ziyade ithalatını büyütüştür. Dışa açılma yoluyla ihracat önderliğinde büyüme ve kalkınma stratejisinin benimsendiği, bu stratejinin muazzam büyüklükte çeşitli politika aletleriyle desteklendiği bir ekonomide ihracat performansı şaşırtıcı şekilde etkisiz kalmıştır (Arın 2003: 578).

1970'li yıllardan itibaren Türkiye siyasal yapıların zayıflığı ve istikrarsızlığı nedeniyle küreselleşen dünyaya ayak uydurmakta, istikrarlı büyüme için gerekli önlemleri almakta oldukça zorlanmıştır. Koalisyon hükümetleri uzun vadeli iktisat politikaları izlemekte ve bütçe disiplini sağlamakta başarılı olamamışlardır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bütçe disiplininin kaybolması ve bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi stratejisi yolsuzluklarla birleşince ortaya çok büyük bir iç borç yükü çıkmıştır.

Yine bu dönemde bütçe denkliliği henüz sağlanmadan sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, iktisadi dalgalanmaları arttırmış ve 1990 sonrasında Türkiye iç ve dış kaynaklı dört büyük iktisadi krizle (1994, 1999, 2000, 2001) karşı karşıya kalmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye artık özerk iktisat politikaları izleme gücünü de yitirmiştir (Pamuk 2003: 395).

Tablo 3.1: Ekonominin Dış Ticarete Açıklığı (GSMH'nin %'si)

Yıl	GSMH Milyar \$	İhracat	İthalat	Toplam Dış Ticaret	Dış Ticaret Açığı	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	GSMH Büyüme Oranı
1987	89	11,6	16,1	27,7	3,7	72,0	9,8
1988	94	12,6	15,8	28,4	2,0	81,4	1,5
1989	108	10,7	14,5	25,2	3,9	73,6	1,6
1990	151	8,5	14,6	23,1	6,3	58,1	9,4
1991	150	8,9	13,8	22,7	4,8	64,6	0,3
1992	158	9,2	14,2	23,4	5,1	64,3	6,4
1993	179	8,4	16,2	24,6	7,8	52,1	8,1
1994	132	13,8	17,7	31,5	3,2	77,8	-6,1
1995	170	12,6	20,8	33,4	7,7	60,6	8,0
1996	184	12,6	23,6	36,2	5,7	53,2	7,1
1997	197	13,5	25,0	38,5	7,9	54,1	8,3
1998	212	13,1	22,3	35,4	6,9	58,7	3,9
1999	191	14,2	21,7	35,9	5,6	65,4	-6,1
2000	200	13,8	27,1	40,9	11,1	51,0	6,3
2001	148	21,3	27,5	48,8	3,1	77,6	-9,4

Kaynak: Tülay Arın, Türkiye'de Mali Küreselleşme ve Mali Birikim İle Reel Birikimin Birbirinden Kopması, İktisat Üzerine Yazılar I, İstanbul, İletişim Yayınları, s.579.

1980 yılında GSMH'nin yalnızca % 4,2'sine denk gelen olağanüstü derecede düşük ihracat, dış ticaretin liberalleşmesinden sonra, mali liberalleşme aşamasına gelinceye kadar payını %11-12'ye kadar yükseltmiştir. Mali liberalleşme yılları olan 1990'dan itibaren ise bu pay gerilemeye başlamıştır. İç pazarın önemli boyutta daraldığı yıllarda ihracat artışı daha hızlı olmuştur. Buna rağmen 1994 krizinde bu payı ancak % 12-14'e çıkabilmiş ve daha sonra bu düzeylerde kalmıştır. 2001 yılı depresyonunda ise pay % 21,3'e çıkmıştır. Yıllar içinde, sanayi malları ihracatının toplam ihracat içindeki payı % 30'lardan %90'lara yükselmiştir. Dışa açıklığın önemli bir sonucu, turizm, mali hizmetler gibi, hizmet ihracatı kesiminin mal ihracatına göre daha hızlı artmasıdır. Hizmet ihracatı, toplam ihracatın üçte biri ile dörtte biri arasında değişmektedir (TCMB 2002: 25-27).

3. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DE PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ

1980'lerden bu güne küreselleşme süreci, bölgesel pazarların birbiriyle olan bağlarını güçlendirmek ve uluslararası sisteme entegre olmak için önemli adımlar attıklarına tanık olmuştur. Bu nedenle bütün belli başlı sanayileşmiş ülkeler kendi finansal piyasalarını liberalleştirmek için gerekli ekonomi politikalarını uygulamaya başlamışlardır. Bu süreç içerisinde de çoğu gelişmekte olan ülke de sanayileşmiş ülkeleri takip etmiştir. 1980'den önce Türkiye içe dönük ve çok sıkı kurallara bağlı bir ekonomi politikası izlemekteydi bunun yanında finansal sistemi yetersizdi. 1980 yapısal reformları ile birlikte kalkınma stratejisi bu içe dönük, katı kurallara bağlı ve doğrudan parasal kontrollerin hakim olduğu sistemden dışa dönük piyasa odaklı yaklaşımın hakim olduğu açık bir ekonomik sisteme geçmiştir. Buna bağlı olarak 1980'lerin başlarında Türkiye'de bir dizi ekonomik, yasal ve kurumsal reform başlatılmıştır (TCMB 2002: 11).

24 Ocak kararlarıyla, Türkiye'de dışa çık liberal ekonomi, maliye politikası benimsenmiştir. Dolayısıyla 1923'ten beri uygulanmakta olan ithal ikameci politikanın yerini, ihracatı teşvik politikaları almıştır. Bu bağlamda vergi kurumlarında yapılan değişiklikler tamamen tasarrufların arttırılmasına, ülkedeki döviz darboğazının aşılmasına yönelik vergisel önlemlerden oluşmaktadır (Palamut ve Giray 2001: 30) Bununla birlikte 1980'lerin başından itibaren uygulanan maliye politikasının temel özellikleri:

- Yatırım harcamalarının payı küçültülmüş, transfer harcamaları arttırılmıştır. Bununla birlikte maliye politikası üretken olmayan sektörlerle doğru kaydırılmasında etkili olmuştur.
- Döviz kazandırıcı faaliyetlerin teşvik edilmesinde kullanılmıştır.
- İhracat, dış taahhüt ve turizm gibi sektörler kaynak tahsisinden daha fazla pay almışlardır.
- Kamu gelirleri sisteminde vergi yükünü kaldıracak düzenlemelere gidilmiştir. Gelir ve kurumlar vergisi istisnaları genişletilmiş, gayri

menkul değer artışları vergi kapsamı dışında tutulmuş ve menkul değer kazançları oranı düşürülmüştür.

- Vergi politikası ve mali teşvik sistemi sermaye kesiminin gönüllü tasarruflarını arttıracak nitelikleri taşımaktaydı.
- Gelir dağılımını düzeltici şekilde uygulanamamıştır. Sisteme dolaylı vergiler hakim olmuştur (Şahin 1998: 395-397)

Ağustos 1989'da 32 sayılı kararnameyle finansal serbestleşmenin sağlanması iktisat politikaları ve dış finansman açısından önemli bir dönemeç oluşturmuştur. 1980'li yılların sonlarına doğru dışa açık büyüme modelinde beliren tıkanıklık, enflasyonist baskının kırılmaması nedeniyle geleceğe yönelik beklentilerdeki belirsizlik, vergi gelirlerinin yetersizliği ve iç borç faiz ödemelerinin yarattığı finansal baskı, yüksek kamu açıkları ve iç tasarrufların sermaye birikimini ve ekonomik büyümeyi finanse etmedeki yetersizliği dış finansal eksenli yeni modele geçişteki ana etkenleri oluşturmaktadır. Temel dış etken ise finansal küreselleşme sürecinin Türkiye ekonomisini kapsamına almasıdır (Sönmez 2003: 336-337).

1977-1979 Krizinin köruklediği enflasyonu düşürmek ve krizi atlattmak için alınan önlemlerin tamamlayıcısı olarak uygulamaya konan finansal ve dış ticaret serbestleştirmeleriyle Türkiye'nin birikim modeli tamamiyle değişmiştir. 1980 sonrası dönemde dışa açılmayla birlikte hem bankacılık hem de sanayi kesimi spekülative karlara yönelmiştir. Bu dönemde artık devlet ve özel kesim sermaye birikiminde tamamlayıcı durumundadırlar. 1980'lerde devlet kamu açıklarını borçlanmayla finanse etmiştir dolayısıyla devlet özel kesimle artığın paylaşımında spekülative davranışları körukleyen bir sürece girmiştir. Hükümetler dış ticarete ve para piyasalarında serbestleşme yönünde son derece radikal kararlar alabilirken bütçe açıklarını düşürmek için vergi gelirlerini arttırmada çekingen davranmışlardır (Doğruel 2003: 420).

Sermaye hareketleri serbestleştikten sonra net sermaye girişleri Türkiye'de dalgalı bir seyirde izlemiştir. Tablo 12'den de görebileceğimiz gibi Türkiye'ye giren yabancı sermayenin önemli bir kısmı kısa vadeli dir.

Tablo 3.2: Türkiye'nin Sermaye Dengesi (milyon dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Sermaye Hareketleri (Rezervler Harıç)	4037	-2397	3648	8963	-4194	4643	5555	7053	-755	4670	9445	-13882
Doğrudan Yatırımlar	700	783	779	622	559	772	612	554	573	138	112	2769
Portföy Yatırımları	547	623	2411	3917	1158	237	570	1634	-6711	3429	1022	-4515
Diğer Uzun Vadeli Yatırımlar	-210	-783	-938	1370	-784	-79	1636	4788	3985	344	4276	-1130
Kısa Vadeli Yatırımlar	3000	-3020	1396	3054	-5127	3713	2737	77	1398	759	4035	-11006
Net Hata ve Noksan	-468	948	-1190	-2222	1769	2354	1427	-1071	-782	1896	-2623	-2356
Karşılık Kalemleri	364	170	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rezervlerdeki Toplam Değişim	-1308	1029	-1484	-308	-206	-4658	-4545	-3344	-447	-5206	2997	12924
GSMH (Milyar ABD Dolar)	152,20	151,70	160,30	181,20	129,90	171,50	184,00	192,80	204,50	186,10	201,70	146,10

Kaynak: Nurhan Yentürk, Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 sonrası krizler, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.82.

Bu tip liberasyon (finansal) sürecinde önceki dönemlerden daha çok yabancı sermaye hareketi meydana gelmektedir. Fakat ülkeye giren net yabancı sermayenin ne tutar ne kullanım alanı ne de istikrarlılık anlamında çok tatmin edici bir düzeye ulaşmamıştır.

Türkiye'de mali sistemin uluslararası sermaye akımlarının yaratabileceği dalgalanmalara karşı kendini koruyabilecek kadar güçlü bir yapıda olmaması, sermaye piyasaları dolayısıyla uluslararası düzeyde benzerlerinden oldukça geri bir görüntü çizmektedir. Yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi için gerekli ilk adım olan yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra, yüksek reel faizlerin de etkisiyle, Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarında artışlar kaydedilmiştir. Bunun etkilerinden en önemlisi TL'nin reel olarak değer kazanması olmuştur. Dolayısıyla 1990'ların önemli bir kısmında varolan ve özellikle de kısa vadeli sermayeyi çekme konusunda etkili olan, yüksel reel faiz, düşük oranlı devalüasyon olgusu gündeme gelmiştir. Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) ihalelerinde oluşan faizlerin

ortalama yıllık bileşik değerleri ise enflasyon oranının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla söz konusu politika uygulamaları, kısa vadeli ve spekülâtif yabancı sermaye için Türkiye’de oldukça çekici bir finansal yatırım ortamı oluşmasını sağlamıştır. Fakat daha uzun vadeli fon akımları ya da doğrudan yabancı sermayenin Türkiye’ye çekilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmamış, daha önemlisi bu tip sermaye sahiplerinin yatırım kararlarında en önemli rolü oynayan ekonomik ve mali istikrarın sağlanması konusunda başarı sağlanamamıştır. Dolayısıyla Türkiye, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1990 sonrası dönemde, yurtiçi ya da yurt dışı kaynaklı ekonomik ve politik olumsuzluklarla karşılaştığında, çok hızlı sermaye çıkışları ile karşı karşıya kalabilecek, oldukça kırılgan bir yapıya sahip olmuştur. Bu kırılganlığa sebep olan diğer bir unsur bankalar üzerinde denetimin olmaması nedeniyle bankaların yüksek miktarlarda açık pozisyon ile çalışmaya başlamalarıdır. Türk bankacılık sistemi devalüasyon beklentilerinin yoğunlaştığı dönemlerde (1994 ve 2001) açık pozisyonları miktarında döviz talep ederek sistemin krize girmesinde önemli rol oynamışlardır (Yentürk 2003: 82-84)

Sonuç olarak Türkiye ödemeler dengesinde sermaye hareketlerini tümüyle serbest bırakmıştır. Böylelikle dış sermaye hareketleri üzerindeki bütün kontrol ve denetim kaldırılmış ve Türk finans piyasaları kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açılmıştır. Böylelikle ulusal piyasalarda döviz ve faiz kuru birbirine bağlı hale gelmiş ve Merkez Bankasınca birbirinden bağımsız biçimde birer politika aracı olarak kullanılabilme olanağı yitirilmiştir. Artık bu yapı altında makro-finansal dengelerin sağlanmasının gerekli koşulu, yurtiçi faiz getirisinin, dövize bağlı spekülâtif getiriden yüksek olması; yani reel faiz haddinin aşırı yüksek tutulmasıdır. Böylece uyarılan kısa vadeli yabancı sermaye, bir yandan kamu açıklarını dış tasarruflar biçimiyle finanse ederken, bir yandan da ulusal ekonominin ithalat ve tüketim hacmini genişletmektedir (Yeldan 2003: 135).

3.1. DÖVİZ KURU POLİTİKASININ LİBERASYONU

Finansal liberalleşme sürecinde piyasa odaklı politikalara ağırlık verilmesi çabalarının ilk adımı döviz kuru rejiminde yapılan değişiklikler ile atılmıştır. 1980

öncesinde uygulanan sabit döviz kuru rejiminde Türk lirasının değeri hükümet tarafından değişen ekonomik koşullara göre belirleniyor ve ayarlanıyordu. Ayarlamalarda meydana gelen gecikmeler Türk lirasını bazı zamanlarda belirgin şekilde ve ayrı ölçüde değerlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Ocak 1980'de uygulamaya konan istikrar programıyla daha gerçekçi ve esnek bir döviz kuru politikası uygulamaya konmuştur. Dolayısıyla Türk lirasının diğer para birimleri karşısındaki değeri önemli oranlarda düşürülmüş ve kara borsanın varlığını da engelleyen tek bir geçerli kur oluşmuştur. Mayıs 1981 itibariyle TCMB günlük kur ayarlamalarına başlamıştır. 1982 yılı sonunda ticari bankaların döviz pozisyonu bulundurmalarına izin verilmiştir. Bu önlemin amacı yurt dışından ve buna bağlı piyasalardan bankacılık sistemine döviz transferini arttırmak ve sermaye kaçışını engellemektir. Döviz kuru rejimi 7 temmuz 1984 tarihli ve 30 sayılı kararnameyle serbestçe belirlenen bir kur rejiminin oluşturulmasına yönelik olarak getirilen düzenlemeleri şu şekilde sıralayabiliriz (TCMB 2002: 11-12):

- Türk lirası cinsinden banknot, metal para ve diğer ödeme araçlarının ithal edilmesi üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış ihracı ise hükümet iznine tabi tutulmuştur.
- Türkiye'de ikamet edenlerin yabancı para birimi bulundurmaları döviz hesabı açtırmaları ve dövizle ödeme yapmalarına izin verilmiştir.
- Merkez Bankası, külçe altın ithal ve ihraç etmek üzere yetkilendirilmiştir. Diğer bankaların da yurt içi pazarda külçe altın satmalarına izin verilmiştir.
- Bankaların Türkiye'de ikamet edenlerden döviz mevduatı kabul etmelerine, yurt dışında döviz bulundurmalarına ve döviz cinsinden işlem yapmalarına izin verilmiştir.
- Her türlü menkul kıymetin ithal ve ihracına izin verilmiştir. Türkiye'de döviz cinsinden ihraç edilen menkul kıymetlerin Türkiye dışında ikamet edenlere satışına izin verilmiştir.
- Yabancıların döviz bozdurmaları ve tüm transferleri bir banka aracılığıyla yapmaları koşuluyla gayrimenkul almalarına ve aynı haklar elde etmelerine izin verilmiştir.

- Yabancıların döviz cinsinden gerekli sermayeyi getirerek yatırım yapmalarına, ticari faaliyette bulunmalarına, hisse satın almalarına, ortaklık kurmalarına, şubeler, temsilcilikler ve acenteler açmalarına izin verilmiştir.
- Bankaların Merkez Bankası tarafından açıklanan döviz kurunun etrafında oluşturulan dar bir aralık içinde kendi işlemlerinde kullanacakları kurları belirlemelerine izin verilmiştir.
- Son olarak 29 Haziran 1985 tarihi itibarıyla ticari, ticari olmayan ve bankalar arası işlemleri için kendi kurlarını belirlemelerine izin verilmiştir.

3.2. FAİZ ORANLARI ÜZERİNDE DEVLET DENETİMİNİN KALDIRILMASI

1970'li yıllar boyunca hükümet mevduatları ve kredi faiz oranlarını doğrudan kontrol etmiştir. Fakat 1970'lerin sonuna doğru hızla artan enflasyon nedeniyle reel faiz oranları eksiye dönmüştür. Bu nedenle finansal fonlar bankacılık sisteminden çekilip hızla paralel finansal piyasalara ve dövizde doğru kaymaya başlayınca Ocak 1980'de mevduat ve kredi faiz oranlarına uygulanan tavan değer kaldırılmıştır. Devlet denetiminin faiz oranları üzerinden kalkmasıyla amaçlanan tasarrufları finansal sisteme çekerek ve finansal kuruluşlar arasındaki rekabeti artırarak finansal sektörün derinleşmesini sağlamaktır. Ancak bazı büyük bankalar aralarında bir centilmenlik anlaşması imzalayarak, faiz oranlarındaki artışı engellemek için aralarında ortak bir anlaşma sağlamışlardır. Mevduat faizleri için büyük bankalar tarafından belirlenen bu üst değerler kredilere olan talebin aşırı şekilde artmasının yanında komisyonculardan ve küçük bankalardan da baskıların gelmesi sonucu kademeli olarak arttırılmıştır. Bunun sonucunda pek çok komisyoncu ve küçük banka taahhüt ettikleri ödemeleri yapamayarak 1982 ortalarında iflas etmiştir. Bu kurumların batması hükümeti faiz oranlarında geleceğe yönelik trendleri göz önüne alarak yeni düzenlemeler yapmaya mecbur etmiştir. Böylece hükümet en büyük dokuz bankaya faiz oranı belirleme izni ve daha küçük bankalara da ek bir prim ödeme izni vermiştir. Fakat büyük bankalar mevduat faiz oranlarını yükseltmeyi de

istiyorlardı. Aralık 1983'te Merkez Bankası'na mevduat faiz oranları belirleme ve bu oranları düzenli olarak gözden geçirme yetkisi verilmiştir. Merkez Bankası'nın Haziran 1987'de yayımladığı bir tebliğle bankalara belli bir üst sınıra kadar faiz oranlarını kendileri belirlemeleri için izin verilmiştir. Nihayet 12 Ekim 1988'de tüm mevduat faiz oranları serbest bırakılmıştır (Parasız 1998: 13)

3.3. SERMAYE PİYASASI KANUNU VE SERMAYE PİYASASI KURULUNUN KURULMASI

1981 yılında yürürlüğe konulan Sermaye Piyasası Kanunu Türkiye'de sermaye piyasalarının düzenlenmesini, desteklenmesini ve denetlenmesini ve güvenli, şeffaf ve dengeli bir şekilde işleyen sermaye piyasaları yoluyla yatırımcıların hak ve çıkarlarını korunmasını amaçlamış ve menkul kıymetler piyasalarının gelişimini destekleyen en önemli adımlardan biri olmuştur. Bununla beraber sermaye piyasalarının koşulları ve işleyiş mekanizması üzerinde düzenleme ve denetleme yetkisine sahip olacak şekilde ve Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine tabi olarak 1982'de Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur. Bu tarihten itibaren bankalar ve diğer finans kurumları sermaye piyasasında yürüttükleri aracılık faaliyetlerinde Sermaye Piyasası Kanunu hükümleri ve Sermaye Piyasası Kurulu denetimine tabi hale gelmişlerdir (TCMB 2002: 13).

3.4. DEVLET İÇ BORÇLANMA SENETLERİ İHALELERİNE BAŞLANMASI

1980'lerden önce finansal açıklar Merkez Bankası tarafından doğrudan para basılma şeklinde karşılanmaktaydı. Merkez Bankası tarafından hazineye verilen kısa vadeli avansın miktarı o yılın bütçe ödeneğinin toplamının % 15'ile sınırlandırılmış olup bu uygulama Nisan 1994 finansal krizine kadar geçerliliğini korumuştur. 1985 yılına kadar hükümetler finansal açıklarını kapatmak için devlet iç borçlanma senetleri ihraç etmek yerine yoğun biçimde Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans imkanını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bundan dolayı para politikası da büyük ölçüde maliye politikasına dayalı olmuştur. İlk olarak Mayıs 1985'te hükümet bütçe açıklarını kapatmak için devlet tahvili ve bonusu çıkarmaya başlamıştır. Böylece,

kamu açıklarının Merkez Bankası bilançosu üzerindeki olumsuz etkileri hazine ihalelerine başlanmasıyla bir ölçüde azalmıştır (TCMB 2002: 14).

Hükümetin bono ihaleleriyle beraber, Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemlerini yürütmesi ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında (İMKB) ikinci el bono ve tahvil piyasasının oluşturulması için gerekli zemin de hazırlanmış olmuştur. Dolayısıyla hükümetin DİBS ihaleleri, bu kıymetlerin faiz oranları piyasa koşullarında belirlendiği ve sıfır kredi riskine sahip oldukları için, finansal kurumlar ve finansal olmayan kurumlar için cazip bir yatırım alanı haline gelmiştir. Bu ihalelerden elde edilen gelirler, rekabetçi teklif verme usulüyle belirlendiği ve ihalelerin hacmi de büyük olduğu için belirlenen faiz oranları ekonominin gösterge faiz oranlarından biri kabul edilmeye başlanmıştır. Bu ihalelerin getirileri faiz oranlarının geleceği hakkında piyasalara fikir vermeye başlamıştır. 1994'ten sonra yaşanan finansal krizden sonra hazinenin merkez bankasından kullandığı kısa vadeli avans miktarı bir önceki finansal yılın genel bütçe ödenekleri toplamıyla cari yılın genel bütçe ödenekleri arasındaki farkın % 12'si ile sınırlandırılmıştır. Bu oran 1996'da %10'a, 1997'de % 6'ya ve takip eden yıllarda ise % 3'e düşürülmüştür. 2001 yılında çıkarılan yeni Merkez Bankası kanunuyla kısa vadeli borç verme uygulaması tamamen kaldırılmıştır (Şahin 1999: 14).

3.5. MERKEZ BANKASI BÜNYESİNDE PİYASALARIN KURULMASI

1986 yılının başında İMKB ikinci el DİBS piyasası olarak faaliyete başlamıştır. Aynı yıl para politikası uygulaması da değişikliğe uğramıştır. Yeni para politikası çerçevesinde Merkez Bankası'nın temel amacı bankacılık sisteminin toplam rezervlerini denetlemek suretiyle para arzını kontrol etmek olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda öncelikli sektörlere otomatik olarak kredi sağlayan reeskont uygulaması orta vadeli kredilerle sınırlandırılmıştır. Bireysel bankaların reeskont imkanlarıyla otomatik olarak rezerv sağlamalarına bu getirilen kısıtlama, bankacılık sistemindeki likiditenin dolaşımını sağlayacak piyasa odaklı bir dağıtım sistemi gerektiriyordu (TCMB 2002: 15).

Para politikası uygulamalarında nihai amaçlara ulaşmak için ara amaçlar seçilmektedir. Bu amaçlara ulaşabilmek için de bazı göstergelere bakılmaktadır. Para politikası ara amaçlarının ve göstergelerinin seçiminde izlenecek para politikasının teorik çerçevesi de önem taşımaktadır (Parasız 1998:214)

1986 yılı para politikası uygulaması açısından, geçiş yılını ifade etmektedir. Bu dönemin karakteristik özelliği özel kesim ve kamu kesiminin portföy yapısına doğrudan müdahale ile şekillenen para politikası yerine toplam rezervlerin kontrolüne dayalı para ve kredi politikasının uygulanmasına başlanmasıdır. Bu yeni sistemle toplam para ve kredi arzının, toplam rezervlerin kontrolü yoluyla yönlendirebileceği bir para politikası uygulanmaya başlanmıştır (Kesriyerli 1997:32-34).

Para politikası uygulanmasına ilişkin diğer hususlar; 1990 yılı parasal programı ile Merkez Bankası toplam bilanço büyüklüğü, toplam iç yükümlülükler, toplam iç varlıklar ve Merkez Bankası parası üzerine hedefler konmuştur. 1994 yılının ilk çeyreğinde finansal piyasalarda yaşanan kriz sonucunda, bir istikrar paketi uygulama gereği ile 5 Nisan istikrar paketi hazırlanması, bu paketle birlikte para politikasının etkin bir şekilde yürütülebilmesi için mali piyasalara ilişkin yeni düzenlemeler getirilmesi, 1985 yılında IMF ile yapılan anlaşma çerçevesinde bir para programı hazırlanıp bu programla verilen tek parasal büyüklük hedefi "Net İç Varlıklar" kalemidir. Rezerv para ve net dış varlıklar kalemlerinin içinde olup hedef değil ancak izlenen büyüklükler olmaktadır. Bunlarla birlikte 1996 yılında net iç varlık artışına ve bunun finansmanında kullanılan rezerv para artışına sınırlama getirilmiştir. Bunun yanı sıra kur sepeti ve Merkez Bankası rezerv kalemleri de kontrol edilmeye çalışılmıştır (Kesriyerli 1997:32-34).

3.5.1. BANKALARARASI PARA PİYASASI

Merkez Bankası'ndaki Bankalar arası Para piyasası 2 Nisan 1986 faaliyete geçmiştir. Bankaların Bankalar arası Para Piyasası'nda işlem yapabilmeleri için Merkez Bankasında teminat bulundurmaları gerekmektedir. Bankalar arası Para

Piyasası bankacılık sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamış ve nakit yönetimi anlayışının gelişmesine yardımcı olmuştur (TCMB 2002: 15).

3.5.2. AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ

Merkez Bankası para politikasının uygulanmasında ana araç olarak belirlediği açık piyasa işlemlerine Şubat 1987'de başlamıştır. Açık piyasa işlemlerinin temel amacı, bankacılık işleminin likidite düzeyini ayarlamak ve bu sayede para arzını kontrol etmektir (Seyidoğlu 1999: 4). Böylelikle Merkez Bankası bünyesinde bankalararası para piyasaları açık piyasa işlemleri uygulanmasında etkin rol oynamıştır (Kesriyerli 1997:32-34).

Bu süreçte kamu açıklarının iç borçlanmayla karşılanmasının en önemli gerekçesi, açıkların doğrudan MB kaynaklarından karşılanmasının yarattığı sorunlardan kaçınmaktır. Bu sorun bilindiği gibi enflasyonist finansmanın kaynağını oluşturan enflasyon vergisinin bir sınırı olması nedeniyle bu yolda ısrar etmenin hiper enflasyona yol açabilmesi sorunudur. Diğer bir neden ise iç borçlanma politikası yolu ile kamu kağıtlarının faizlerinin piyasada belirlenmesinin liberasyon sürecinin esas unsuru olmasıdır. Finans piyasalarının piyasa normlarında kurumsallaşması, bu normlarda bağımsız hareket edebilen, yani MB kaynaklarına doğrudan erişebilen bir kamu kesiminin varlığında oluşmamaktadır (Ekinci 1999: 558).

3.5.3. DÖVİZ VE EFEKTİF PİYASALARI

Ağustos 1988'de Merkez Bankası bünyesinde döviz ve efektif piyasaları kurulmuş ve günlük kur belirleme seanslarına başlanmıştır. Döviz ve Efektif Piyasaları döviz rezervlerinin daha etkin bir şekilde kullanılmasına olanak sağlayan para politikası araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Merkez Bankası 2 Aralık 2002 tarihinde yaptığı açıklamayla bankalar arası Para Piyasası ve Döviz ve Efektif Piyasalarındaki aracılık faaliyetini 2 Aralık 2002 tarihine kadar bitireceğini bildirmiştir (TCMB 2002: 15).

3.6. SERMAYE HAREKETLERİNİN LİBERASYONU

Türkiye içinde bulunduğu kriz ortamından kurtulabilmek için 24 Ocak 1980'de IMF ile yapmış olduğu anlaşmaya uygun olarak çok geniş ölçülerde reformlar içeren istikrar programını uygulamaya koymuştur. Bu programın temel amaçları kısa dönemde enflasyonu kontrol altına almak ve ödemeler dengesi açıklarını gidermek, uzun dönemde ise dış ticareti serbest bırakmak, döviz kuru rejimini esnek hale getirmek, kamu işletmelerini özelleştirmek ve finansal reformları yürürlüğe koymak olmuştur. Finansal serbestleşme politikalarını tamamlar nitelikte, 1989 yılında sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar ortadan kaldırılmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu 2002: 16).

Türkiye'de sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi çalışmaları 1980'lerde yürütülen ekonomik ve finansal reformlarla bağıntılı olarak başlatılmış ve 1989 yılında tamamlanmıştır. 1980'den önce sermaye hareketleri döviz işlemlerine ilişkin düzenlemelerle kontrol ediliyordu. Liberalleşme süreci 1980'den sonra 28 ve 30 no'lu kararnamelerle başlatılmış ve bu kararnameler uyarınca Aralık 1983 ve Temmuz 1984'te uygulamaya konmuştur. Bu kararnamelerle sermaye hareketleri kısmen liberalleştirilmiştir. Sermaye hareketlerinin tamamen liberalleştirme süreci 1989 yılında tamamlanmıştır. 32 no'lu kararname 11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu kararname ve ilgili düzenlemelerle sermaye hareketleri tamamen liberalleştirilmiştir. Aynı zamanda konvertibiliteye yönelik en önemli adımlar da atılmıştır. 32 no'lu kararnameyle getirilen düzenlemeler şunlardır (TCMB 2002: 16):

- Türkiye'de yerleşik kişiler, bankalar ve özel finans kurumlarından hiçbir sınırlama olmaksızın döviz alabilirler ve döviz bulundurmak için herhangi bir kısıtlamaya tabi değildirler.
- Türkiye'de yerleşik kişiler, Türkiye'de yerleşik olmayan kişilere verdikleri her türlü hizmet karşılığında aldıkları dövizini ülke içine getirebilirler.

- Yurt dışında yerleşik kişilerin İMKB'de kote edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu İzniyle çıkarılmış her türlü menkul kıymeti alma ve satmaları serbesttir.
- Türkiye'de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yabancı borsalarda kota edilmiş menkul kıymetleri; Merkez Bankası tarafından alım-satımı yapılan yabancı para birimleri cinsinden hazine bonusu ve devlet tahvili alıp satmaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini yurt dışına transfer etmeleri serbesttir.
- Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışında menkul kıymet çıkarmaları piyasaya sürmeleri ve satmaları serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışından menkul kıymet getirmeleri ve yanlarında yurt dışına çıkarmaları serbesttir.
- Yabancı sermayenin satışından ya da transferinden doğan gelirler bankalar ya da özel finans kurumları aracılığıyla ülke dışına transfer edilebilir.
- Yurt dışından döviz kredisi almak serbesttir.
- Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin Türk lirası hesap açtırmaları ve bu hesaplara ilişkin ana para ve faizleri Türk lirası ya da döviz olarak transfer ettirmeleri serbesttir.
- Gayri menkul satışları üzerindeki yasak kaldırılmıştır ve gayrimenkul satışından elde edilen gelirin transfer ettirilmesi serbesttir.
- Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin döviz alımları ve transfer ettirmeleri ve yurt dışına Türk lirası göndermeleri serbesttir.
- Bankalar ve özel finans kurumları ithalat, ihracat ve görünmez transferler dışında 500000 ABD doları ya da eşdeğeri döviz tutarını aşan transferleri bildirmekle yükümlüdürler.
- Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışında temsilcilik ve irtibat büroları açmaları serbesttir.

Bu düzenlemelerle mali liberalleşme sağlanırken, makroekonomik dengesizlikler Türk ekonomisinde devam etmekteydi. Kamu finansman açıkları dış ticaret bilançosu açıkları ve yüksek enflasyon bunların başında gelmekteydi.

Liberalleşme ile birlikte artan faizler, reel kurdaki gelişmeler ve sermaye hareketlerine ilişkin mevzuat değişiklikleri sonucunda Türkiye'ye yönelik sermaye girişleri 1989 sonrasında önceki dönemlere nispeten önemli derecede özendirici etki yapmıştır (Seyidoğlu 2003: 146).

3.7. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE REFORM VE DÜZENLEMELER

Türk bankacılık sektörünün geleneksel olarak Türkiye'deki finansal sistemde çok önemli bir rolü olmuştur. 1980'lerde uygulamaya konan liberalleştirme politikasının bir yansıması olarak Türk bankacılık sektöründe bir dizi kurumsal ve yasal reformlar yapılmıştır. Bu reformların asıl amacı bankalar arasında rekabeti teşvik ederek finansal sisteminin sağlamlığını ve etkinliğini arttırmaktır

Rekabet ve sigorta birbirlerine karşıt kavramlar olarak kabul edilse de 1983'te Bankalar Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle Merkez bankası bünyesinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TSMF) kurulmuştur. TSMF'nin kurulmasının esas amacı bankacılık sisteminde ardı ardına meydana gelen iflaslar sonucunda sarsılan kamu güvenini yeniden sağlamak ve mevduat sahiplerini bankacılık krizlerinin olumsuz etkilerinden korumaktır. Öncelikle, her bir tasarruf hesabı için sigortaya esas belli bir nominal üst sınır değer saptanmıştır. Mevduat bankalarının TSMF'ye belli bir oranda katkıda bulunmaları zorunlu kılınmıştır. 1980'lerden bugüne kadar iki Bankalar Kanunu onaylanmış ve yürürlüğe konmuştur. Bunlardan birincisi 2 Mayıs 1985'te yürürlüğe giren Bankalar Kanunu'dur. 1985'teki Bankalar Kanunu daha çok bankacılık sistemindeki yapısal sorunlara ilişkin hükümler içermekteydi. Temel amacı bankacılık sistemine akılcı bir düzenleme ve denetleme sistemi getirmek için gerekli yasal alt yapıyı oluşturmaktır. 1985 Bankalar Kanunu bankaların standart bir muhasebe sistemi kullanmalarını öngörüyor ve bankaların yasal işleyişlerini ve finansal yapılarını incelemek ve denetlemek üzere Bakanlar yeminli murakıpları yetkilendiriyordu. Bunlara ilave olarak bankaların bağımsız denetleyiciler tarafından da uluslararası muhasebe standartlarına göre her sene denetlenmesi hükmü getiriliyordu. Hükümet riskli bankaların yönetimlerini değiştirmeye yetkili kılınıyor ve bireysel müşteriye açılan kredi miktarı katı kurallara bağlanıyordu (TCMB 2002: 18).

1983'te Bankalar Kanununda yapılan değişiklikle Bakanlar kurulu takipteki alacaklar için tutulan karşılıkları belirlemeğe yetkili kılınmıştır. Daha sonra 11 Aralık 1985'te çıkarılan bir kararnameyle bankalara takipteki alacaklarına karşılık olarak belli bir oranda takipteki alacaklar özel karşılığı ve tüm kredi portföyleri için krediler genel karşılığı tutma zorunluluğu getirildi. Ocak 1987 itibariyle bankalara, bağımsız dış denetimden geçmiş finansal raporlarını Merkez Bankası'na sunmaları zorunluluğu getirilmiştir. Ekim 1989'da aktiflerindeki risklere karşılık yeterli miktarda sermaye bulundurduklarını garantilemek amacıyla bankalara BIS kriterlerinde belirtilen sermaye yeterliliği oranlarını tutturmaları zorunluluğu getirilmiştir. Sermaye yeterliliği rasyosu uygulamasıyla Türk bankalarının yurt dışındaki bankalarla kıyaslanması kolaylaşmıştır.

5 Nisan 1994 tarihli istikrar programının uygulanmaya başlamasından sonra daha önceden kurulmuş olan TSMF, bankacılık sektöründeki olası kargaşaları engellemek için yeniden yapılandırılmıştır. Kriz ortamında hükümet tüm tasarruf hesapları için tam garanti verdiğini açıklamıştır. Kamuoyu güveninin yeniden sağlanması amacıyla ayrıca Merkez Bankası Kanunu'nda yapılan değişiklik ile hazineye kısa vadeli avans kullandırma uygulaması sınırlandırılmıştır. İkinci Bankalar Kanunu 18 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe konmuştur. 1999 Bankalar Kanunu bankaların finansal yapılarıyla denetim mekanizmasının güçlendirilmesini hedefleyen geniş tedbirler içeriyordu. Buna göre, tüm gerekli tedbirlerin alınmasına rağmen iyileştirilemeyen bankaların TSMF'ye devredilmesi öngörülüyordu. 1999 Bankalar Kanunu aynı zamanda denetim mekanizmasıyla ilgili olarak uluslararası standartlar ve Avrupa Birliği uygulamalarıyla uyum sağlama amacını da taşıyordu. Bu kanunla bankacılık sektöründe etkinliği sağlamlığı ve rekabeti arttırmak kamu güvenini sağlamak ve bankacılık sektöründen kaynaklanıp ekonomiyi tehdit edebilecek potansiyel riskleri önlemek amacıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur. 1999 yılında çıkarılan Bankalar Kanunu banka kurmak ve işletmek isteyenler için daha katı kurallar getirmiştir. Bu kanunla bankalara iç denetim ve risk yönetimi sistemleri kurma zorunluluğu getirilmiştir (TCMB 2002: 19).

Sözü edilen tüm bu kurumsal ve yasal düzenlemelere rağmen kamu bankalarının finansal yapılarındaki zayıflıklar bankacılık sistemindeki kırılganlığın devam etmesinde etkili olmuştur. 2000 yılı itibariyle 80 bankadan yalnızca 7 tanesi devlete aittir ve kamu sermayeli ticari bankalar, bankacılık sektöründeki toplam varlıkların % 34'üne sahiptir. Uzun zamandır kamu harcamalarını finanse etmek zorunda olduklarından kamu bankalarının finansal yapıları daha da kötüleşmiştir. Tahsil edilemeyen görev zararları ve tahsili gecikmiş alacakların yüksek olması nedeniyle bu bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçları önemli ölçüde artış göstermiştir. Finansal kriz sırasında faiz oranlarındaki ani artış da görev zararlarının katlanarak artmasına neden olmuştur. Kamu bankalarının günlük likidite ihtiyaçlarını karşılamak için genellikle piyasadaki daha yüksek faiz oranları vermeleri bankacılık sektöründe rekabeti olumsuz yönde etkilemiştir.

3.8. FİNANSAL LİBERASYON POLİTİKALARININ DOĞRUDAN VE DOLAYLI ETKİLERİ

Finansal liberasyon politikaları bir takım sonuçları da beraberinde getirmiştir. Buna göre finansal liberasyonun ilk sonuçları aşağıdadır (Parasız 1998: 209):

- Reform programları açıklanır açıklanmaz büyük bankalar banka sisteminde bir kartel oluşmasını ve faiz oranlarını anlaşmalı olarak liberasyon öncesi dönemdekinin üzerinde belirlenmesini önermişlerdir. Oysa 1980 yılında enflasyon oranı % 107 idi. Ancak böyle bir girişim karşısında para otoriteleri sessiz kalmışlardır. Bununla beraber bazı küçük bankalar maliyetlerin daha düşük olması nedeniyle bir süre sonra daha yüksek faiz (2-5 puan) vererek karteli bozmuşlardır. Şubat 1981'de yeni bir centilmenlik anlaşması imzalandı ve bir yıllık mevduatlara verilecek faiz oranı % 50'ye yükseltilmiştir. Ancak çok geçmeden bu anlaşma bankalar tarafından bozulmuştur.
- O dönemde mevduat faizi oranlarının yanı sıra bir önemli rekabet aracı olarak mevduat sertifikaları da kullanılmaya başlanmıştır. Yine o dönemde kurulan banker kuruluşları mevduat sertifikalarının büyük bir kısmını pazarlamıştır. Bu sırada bankalar piyasa paylarını arttırmak için

mevduat sertifikalarının pazarlanmasında banker kuruluşları kullanmışlardır. Bankalar mevduat sertifikalarını iskontolu olarak bankerlere satmışlardır.

- 1981 yılının ikinci yarısında enflasyon oranı % 35'ler düzeylerine inerken bazı bankalar mevduat faizlerini % 65'ler düzeyine çıkartarak faiz savaşına girmişlerdir. Ayrıca o zamana kadar rekabete girmekten kaçınan en büyük banka da fiyat savaşına katılmıştır. Böylece fon maliyetlerindeki artış kredi maliyetlerinin de aşırı oranda yükselmesine neden olmuştur. Diğer taraftan büyük tutarlı mevduat sertifikalarının satışına devam edilmiştir. Nihayetinde Haziran 1982'de Hisarbank iflas etmiştir. Böylece finans sektöründe kriz başlamıştır.
- 24 Ocak 1980 kararları ve alınan diğer önlemler firmaların içinde buldukları ortamda köklü değişikliklere neden olmuştur. Özellikle kamu destekli kredi politikalarıyla desteklenen ya da kamu garantisıyla döviz kuru değişmelerinden korunan firmalar yüksek devalüasyon, yüksek maliyetli KİT ürünleri girdisi ve yüksek faiz oranlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu firmalardan sermaye yapıları zayıf olanlar, ithalatla rekabet eden ve ihracata önem veren dışa yönelik bir ekonominin gerektirdiği yeni üretim modeline geçmede zorlananlar büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır.

SONUÇ

Küreselleşme olgusu yirmi birinci yüzyılda en olgun dönemini yaşamaktadır. Bu olguyu yaratan baş aktörler, ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin-ABD başta olmak üzere- güdümünde olan siyasi, kültürel ve ekonomik organizasyonlar ve/veya güdümlene politikalarıdır. IMF ve Dünya Bankası'nın liberasyon karşılığında başka bir deyişle ulusal ekonomi politikalarının bağımsızlıklarını azaltarak müdahaleci bir yaklaşımla ortaya konan yapısal uyum programlarının gelişmekte olan ülkelere sağladığı kredi olanakları ve bunun sonucunda finansal serbestleşmenin, özelleştirmenin ve en nihayetinde yine küreselleşmenin en önemli unsurlarından olan çokuluslu şirketlerin önündeki tüm engeller ortadan kalkmış olmaktadır. Bu durum da ekonomik küreselleşmenin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla IMF bünyesinde ve Dünya Bankasında en yüksek kota ve bununla beraber en güçlü karar alma gücüne sahip olan aynı zamanda çok yüksek teknolojiye sahip ve uluslar üstü bir nitelik taşıyan, gelir bazında birçok ülkenin yıllık gelirini aşan çokuluslu şirketlerin en büyük payına sahip Amerika Birleşik Devletleri özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra her anlamda günümüz küreselleşme sürecinin en önde gelen aktörü olmuştur.

GATT ve WTO ile gümrük duvarları ve kotalar kaldırılmış veya sınırlandırılmış böylelikle ekonomik küreselleşmenin bir ayağı olan ticari küreselleşme hız kazanmıştır. Üye ülkeler dış ticaret politikalarını anlaşma metinlerine uygun olarak düzenleme çabasına girmiş özellikle ihracatı özendirici adımlar atmışlardır.

Ekonomik küreselleşme, ulus-devlet düzeninin gücünü yitirmesine ve bu olgu içerisinde ekonomi politikalarına ve özellikle de liberasyon başlığı altında ve yukarıda saydığımız önder faktörler yönetiminde uygulanan ekonomik programlara, özellikle para ve maliye politikalarına önemli ölçülerde etki etmiştir. Bu etki daraltıcı bir etkidir. Yani gerek para politikaları gerekse maliye politikaları bu küreselleşme unsurları neticesinde daraltıcı yani gerek, toplam talebi gerekse ulusal çıktıyı azaltmaya, bu yolla enflasyonu düşürmeye yönelmiştir. Bu güne kadar uygulanan yapısal uyum programları gelişmekte olan ülkeleri istenilen ekonomik hedeflere

ulaştıramamış ve günümüz spekülatif özellik taşıyan beklentilere dayalı, finansal krizler ve zmszlklerle baş başa bırakmıştır. Özellikle teknolojinin olağanüstü bir hızla ilerlemesi ve bu ilerlemenin sağladığı düşük maliyetler ve hızlı sermaye akışı, ar-ge bazında zayıf gelişmekte olan ülkelerde bu tür krizlere yol açmıştır.

Genel anlamda baktığımızda küreselleşme dünya ekonomisini oluşturan parçaların kendi aralarında ve uluslararası sistemle tamamiyle entegre olmasıdır. Bu entegrasyon Türkiye ekonomisi açısından etkin bir rol oynamıştır. Özellikle IMF'e ye olduğu tarihten günümüze kendi iç dengelerinin dışında dışsal siyasi ve ekonomik yaptırımlara özellikle krizlere maruz kaldığı ve finansal yardımlara ihtiyaç duyduğu dönemlerde, i ekonomi politikalarına yön veren yapısal uyum programlarını kabul etmiştir. Yaptığı ticaret anlaşmalarıyla özellikle 1995'te Gümrük Birliğine girerek dış ticarete önemli ve zararlı adımlar atmıştır. 1980-1983 dönemiyle başlayan dünya pazarlarına açılma süreci 1989-1990'da tamamlanmıştır. Böylelikle açık bir ekonomi haline gelen Türkiye ekonomisi, bir ulusal ekonomi olarak birikim ve bölüşüm ilişkileri anlamında derinden etkilenmiştir. Bu uyum sürecinde, dünyada çok önemli adımlar atılmasına rağmen, Türkiye ekonomisi bu entegrasyondan gerektiği gibi fayda sağlayamamıştır. Bu başarısızlığın en temel nedeni sık sık değişen koalisyon hükümetlerinin kısa vadede yoğunlaşan istikrarsız ekonomi politikaları ve 1990'larda özellikle bankacılık sektörü, kamu finansmanı ve kamu yönetimi alanlarında yapısal reformların ertelenmesidir.

Uygulanan bu istikrarsız politikalar dış özellikle i ve dış borç yüküne neden olmuş ve diğer gelişmekte olan ülkelerin içine düştüğü durum gibi IMF kredilerine ihtiyaç duymuştur. IMF kredileri ile birlikte yapılan stand-by anlaşmaları uygulanan ekonomik programlar daraltıcı politikaları içermekteydi. Sonuç olarak bağımsız olmayan, güdümlü bir iç politika oluşmuştur. 1995'te Avrupa Birliği'ne ye olmadan Gümrük Birliğine ye olunması dış ticarete gümrük ve kota uygulanması konusunda Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı Avrupa Birliğinin aldığı kararlar yönünde uygulama yapması sonucunu doğurmuş veto hakkı elde edememiştir. Gerek para politikaları gerek maliye politikaları gerekse dış ticaret politikaları bu küresel unsurlar çerçevesinde belirlenmiştir.

Sonuç olarak, ekonomik küreselleşme:

- Gelişmiş, teknolojik güce sahip, ABD'nin önderliğinde gelişen, sadece küresel kuruluşların değil, aynı zamanda, uluslar ötesi, şirketlerin meydana getirdiği bir olgudur.
- Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iç makro ekonomik politikalarında etkin bir rol oynamaktadır.
- Gelişmiş ekonomilerin lehinedir.
- Türkiye'de uygulanan para ve maliye politikalarını etkilemektedir.
- Türkiye'de uygulanan para ve maliye politikalarını, Türkiye'nin üye olduğu ticari ve parasal uluslararası anlaşmalar, fonlar ve örgütler kanalıyla etkilemektedir.
- Türkiye'de para ve maliye politikaları dışında diğer ekonomi politikalarına da yön vermektedir.

KAYNAKÇA

ADDA, Jacques

2002 **Ekonominin Küreselleşmesi**. İstanbul: İletişim Yayınları, II. Bölüm.

AKALIN, G. Özkan

2002 “Dünya Ekonomisinde Yönetişim Arayışı: WTO” **Globalizasyonun Yansımaları**. İstanbul: Donkişot Yayınları, 66-80.

AKTAN, C. Can

2000 “Globalleşmenin Fırsatları.” (<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globalleşme/firsatlar.htm>)

AKTAN, C. Can

2003 “Globalleşmeyi Ortaya Çıkaran Nedenler.”
(<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globalleşme/nedenler.htm>)

AKTAN, C. Can ve H. ŞEN

2003 “Globalleşmenin Ortaya Çıkardığı Tehlikeler.”
(<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globalleşme/tehlike.htm>)

AREN, Sadun

2002 **İstihdam Para ve İktisadi Politika**. Ankara: Savaş Yayınevi, V. Bölüm.

ARIN, Tülay

2003 “Türkiye’de Mali Küreselleşme ve Mali Birikim İle Reel Birikimin Birbirinden Kopması” **İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**. İstanbul: İletişim Yayınları, 569-608.

ATAÇ, Beyhan

- 2003 **Maliye Politikası, Gelişimi, Amaçları ve Uygulama Sorunları..**
Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, I. Bölüm

AY, İ. Cem

- 2002 “Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğiliminin Dinamikleri”
Finansal Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar. İstanbul: Om Yayınevi, 51-99.

BAKIRTAŞ, T. ve S. KARBUZ

- 2000 “Yirmi birinci Yüzyılda Küreselleşme, Gelişme ve Yoksulluk.” **İşletme ve Finans Dergisi**, Aralık

BAŞOĞLU, U., N. ÖLMEZOĞULLARI, İ. PARASIZ

- 1999 **Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi.** Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, I. Bölüm

BORATAV, Korkut

- 2003 **Türkiye İktisat Tarihi.** Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, VIII. Bölüm

BOZKURT, Veysel

- 2000 “Küreselleşme, Kavram Gelişim ve Yaklaşımlar”
(<http://www.isguc.org/v.bozkurt1.htm>)

BROWN, William S.

- 1988 **Macroeconomics.** USA: University of Puget Sound

CHOSSUDOVSKY, Michel

- 1999 **Yoksulluğun Küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü.** (Çev. Neşenur Domaniç).Ankara: Sezai Ekinci Matbaa, I. Bölüm

ÇOLAK, Ö. Faruk

1996 **Finansal Piyasalar ve Para Politikası**. Ankara: Alkım Yayınevi, I. Bölüm

ÇÖLGEÇEN, Bilal

2002 **Küreselleşme Karşıtları Ne İstiyor**. İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, III. Bölüm

DICKEN, Peter

1992 **Global Shift: The Internationalization of Economic Activity**. Newyork: Guilford Press, II. Edition

DİKKAYA, Mehmet

1999 "Farklı Döviz Kuru Sistemlerinde Para ve Maliye Politikası Analizi"
Liberal Düşünce Topluluğu Dergisi (<http://www.econturk.org>).

DİLEKLİ, S., K. YEŞİLKAYA

2000 **Maastrich Kriterleri**. Ankara: DPT Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü

DOĞRUEL, A. S., F. DOĞRUEL

2000 "Türkiye'de Büyüme ve Makro Ekonomik İstikrar." **İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**. İstanbul: İletişim Yayınları, 401-428.

DOYAKMAZ, Necmi

2000 "Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme ve Kalkınma"
(<http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/tem2000/bilgi.htm>)

DPT

1999 **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**. Ankara: Yayın No: DPT:2544-ÖİK:560

DPT

2003 (<http://ekutup.dpt.gov.tr/küresel1/oik440pdf>)

DTM

2001 “Bölgesel Ekonomik entegrasyonlar, Küreselleşme ve Dünya Ticareti”
(<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm>)

DTM

2001 “Küreselleşme Büyüme ve Gelir Dağılımı”
(<http://www.foreigntrade.gov.tr/lead/ekonomi/sayi7/küresel.htm>)

DTM

2001 (<http://www.foreigntrade.gov.tr/dunya/ulus/6/dnyat.htm>)

DTM

2001 (<http://www.foreigntrade.gov.tr/dunya/ulus/116ulus.htm>)

EGE

1999 “Avrupa Birliği’nin Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye” **ODTÜ Gelişme Dergisi**, XXVI, 3-4, 1999, 253-279)

EĞİLMEZ, Mahfi

1997 **IMF, Dünya Bankası ve Türkiye**. Ankara: Creative Yayıncılık, III. Bölüm

EĞİLMEZ, M. ve E. KUMCU

1999 **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**. İstanbul: Om Yayınevi, XIII. Bölüm

EKİNCİ, N. Kadri

1999 “Kamu Açıkları ve Para Politikası” **ODTÜ Gelişme Dergisi**, XXVI, 3-4, 557-573.

EMLAK BANKASI

1996 **Emlak Bankası, Gümrük Birliği Rehberi.** Ankara: Eğitim Müdürlüğü Yayınları

ERDOĞAN, E. ve M. ENER

2000 "Strategies For Decreasing Inflation in Turkey." **International Conferanse on Auditingand Dating Sleska University, Sleska:** 18-19 Ekim, 195-206.

ERKIZAN, H. Nur

2002 "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine." **Doğu Batı, Düşünce Dergisi, 18, Şubat-Mart-Nisan:** 65-80.

EROĞLU, Nadir

2000 "Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri" **Finansal Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşılıklar, 13-50.**

EROĞLU, Ö. ve M. ALBENİ

2002 **Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye.** Isparta: Bilim Kitabevi, I. Bölüm

EROĞUL, Cem

1997 **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme.** Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 40-47.

ERTÜRK, Emin

1991 **Ekonomik Entegrasyonlar Teorisi.** Bursa: Ezgi Kitabevi, I.

ESEN, Oğuz

2002 **Türkiye'de Uygulanan IMF Destekli Yapısal Programları, Kriz ve IMF Politikaları.** İstanbul: Alkım Yayınevi, I. Bölüm

FALK, Richard

2002 **Yırtıcı Küreselleşme, Bir Eleştiri.** (Çev. Ali Çaksu) İstanbul: Küre Yayınları, I. Bölüm

FREEMAN, C. ve L. SOETE

2003 **Yenilik İktisadı, The Economics Of Industrial Innovation.** (Çev. Ergun Türkcan) Ankara: Tübitak Yayınları, XV. Bölüm

FRIEDMAN, Thomas

1999 **Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği.** (Çev. Elif Özsayar) İstanbul: Boyner Holding Yayınları, I. Bölüm

GABURRO, G. ve J. O. BOYLE

2003 "Norms For Evaluating Economic Globalization." **International Journal of Social Economics.** Canberra: Commonwealth of Australia, Second Edition. XXX, 95-118

GERAY, Haluk

1997 **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme.** Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 30-35.

GÖKER, Aykut

1998 "Küreselleşme Sürecinde Niçin Bilim ve Teknoloji?"
(<http://www.inovasyon.org/pdf/AYK.M.Gelecek98.pdf>)

GÜLOĞLU, B. Ve A. E. ALTUNOĞLU

2002 **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.** 27, Ekim

HIRST, P. ve G. THOMPSON

1998 **Küreselleşme Sorguluyor.** (Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, I. Bölüm

İNCEKARA, Ahmet

1995 **Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri.** İstanbul: İTO Yayınları, II. Bölüm

İYİBOZKURT, Erol

1999 **Küreselleşme ve Türkiye.** Bursa: Ezgi Kitabevi, V. Bölüm

KARLUK, Rıdvan

1999 **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim.** İstanbul: Beta Yayınları

KAZGAN, Gülten

2002 **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen.** İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Bölüm

KEPENEK, Y. ve N. YENTÜRK

2001 **Türkiye Ekonomisi.** İstanbul: Remzi Kitabevi,

KESRİYERLİ, Mehtap

1997 **Günümüzde Para Politikası Gelişmeleri.** Ankara: TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü

KILIÇBAY, Ahmet

1997 **Türkiye'nin Ekonomi Politikaları, 1930-1996 ve Sonrası.** İstanbul: Der Yayınları

KONGAR, Emre

2001 **Küresel Terör ve Türkiye.** İstanbul: Remzi Kitabevi, I. Bölüm

KOZANOĞLU, Hayri

2003 **Küreselleşme Heyyulası.** İstanbul: İthaki Yayınları, II. Bölüm

KRAUSE, Martin

- 2003 “Latin Amerika’nın Bitmeyen Devrimi” **Kapitalizm ve Küresel Refah, Kapitalizm Kendini Savunuyor.** (Çev. Metin Toprak, Murat Doğanlar, Ekrem Erdem) Ankara: Liberte Yayınları, 173-191.

LAL, Deepak

- 2003 “Küreselleşmenin Meydan Okuması: Üçüncü Yol Yok” **Kapitalizm ve Küresel Refah, Kapitalizm Kendini Savunuyor.** (Çev. Metin Toprak, Murat Doğanlar, Ekrem Erdem) Ankara: Liberte Yayınları, 27-40.

LARSSON, Tomas

- 2003 “Asya’nın Korporatizm Krizi.” **Kapitalizm ve Küresel Refah, Kapitalizm Kendini Savunuyor.** (Çev. Metin Toprak, Murat Doğanlar, Ekrem Erdem) Ankara: Liberte Yayınları, 125-158.

LINDSEY, Brink

- 2003 “Görünmez El Ölü Ele Karşı.” **Kapitalizm ve Küresel Refah, Kapitalizm Kendini Savunuyor.** (Çev. Metin Toprak, Murat Doğanlar, Ekrem Erdem) Ankara: Liberte Yayınları, 41-52.

LIPSEY, R. G., S. PETER, D. P. DOUGLAS

- 1990 **İktisat.** (Çev. Ahmet Çakmak) İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi

LLOSA, M. Vargés

- 2000 “Yeni Bin Yılda Liberalizm” **Kapitalizm ve Küresel Refah, Kapitalizm kendini Savunuyor.** (Çev. Metin Toprak, Murat Doğanlar, Ekrem Erdem) Ankara: Liberte Yayınları,

MANİSALI, Erol

- 2002 **Türkiye ve Küreselleşme.** İstanbul: Derin Yayınları, III. Bölüm

MORTAN, Kenan

2000 **Uluslararası Kaos Mu? Türkiye’de Kriz Mi?**, İstanbul: Dünya Yayıncılık, I. Bölüm

ÖNİŞ, Ziya

2003 “Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF’ye Karşılaştırmalı bir Bakış” **İktisat Üzerine Yazılar II**. İstanbul: İletişim Yayınları, 505-532.

PAMUK, Şevket

2000 “Karşılaştırmalı Açından Türkiye’de İktisadi Büyüme 1880-2000”**Küresel Düzen: Birikim Devlet ve Sınıflar**. İstanbul: İletişim Yayınları, 380-395.

PALAMUT, M., F. GİRAY

2001 “Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar” **Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, 41, Eylül-Ekim, 20-34.

PARASIZ, İlker

1995 **Makro Ekonomi Teori ve Politikalar**. Bursa: Ezgi Kitabevi

PARASIZ, İlker

1997 **Türkiye Ekonomisi, 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları

RODRIK, Dani

1997 **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?** İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, I. Bölüm

SABIR, Hasan

1999 “Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ükelere Etkisi”

(<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2002/gelismekte.htm>)

SAVAŞ, Vural

2000 **Politik İktisat**. İstanbul: Beta Yayınları, I. Bölüm

SCHILLER, R. Bradley

1991 **The Macroeconomy Today**. The American University

SERİN, Vildan

1998 “1970’lere Kadar Uygulanan Para Sistemleri ve Uygulamaları” **İktisat Politikası** İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2-120.

SEYİDOĞLU, Halil

2001 **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**. İstanbul: Güzem Yayınları

SEYİDOĞLU, Halil

2003 “Uluslararası Mali Krizler IMF Politikaları, Azgelişmiş Ülkeler Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri” **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. IV, 2, 141-156.

SEYREK, İsmail

2001 “Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi.” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Özel Sayısı, 160-175.

SOMÇAĞ, Selim

2001 “Küreselleşmenin Ekonomik Anlamı” **Doğu-Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi**. 17, Nisan, 130-143.

SOMEL, Cem

2002 “Azgelişmişlik Perspektifinde Küreselleşme.” **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 18, Şubat-Mart-Nisan, 128-145.

SOROS, George

- 2003 **Küreselleşme Üzerine.** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Bölüm

SOYAK, Alkan

- 2002 “Finansal Küreselleşmenin Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkisi”
Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar.
İstanbul: OM Yayınevi, 100-125

SÖNMEZ, Sinan

- 1998 **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Sömürgecilikten Küreselleşmeye.**
Ankara: İmge Kitabevi

SÖNMEZ, Sinan

- 2003 “Türk İktisat Politikalarındaki “ÇİPA” Dış Borçlanma” **İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar.** İstanbul: İletişim Yayınları, 305-361

STIGLITZ, Joseph E.

- 2002 **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı.** (Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural), İstanbul: Mart Matbaacılık, I. Bölüm

ŞAHİN, M. ve M. GÜMÜŞ

- 2001 “Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri.” **Mülkiye, Mülkiyeliler Birliği Genel Merkezi Yayın Organı.** XXVII, 240, 117-134.

ŞAHİN, Mehmet

- 1998 **Uluslararası Ekonomik Kuruluşların Küreselleşme Sürecindeki Rolü, Türkiye Örneği.** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞAHİN, Hüseyin

1998 **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi, Bu Güncü Durumu.** Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları

ŞAYLAN, Gencay

1997 **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme.** Ankara:İmge Kitabevi yayınları, I. Bölüm

ŞENSES, Fikret

2001 **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler.** İstanbul: İletişim Yayınları, III. Bölüm

ŞENSES, F. ve E. TAYMAZ

2003 “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor, Ne Olmalı.” **İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar.** İstanbul: İletişim Yayınları, 429-462.

TANZI, Vito

2001 “Globalleşme ve Vergilemedeki Mali Boşluklar.” (Çev. Hüseyin Şen) **Vergi Dünyası.** 241, Eylül, 162-170.

TAYLOR, Timoty

2002 “The Truth About Globalization, The Public İnterest”(Çev. Ferhat Başkan Özgen ve Aslı Yeni Pazarlı) **Liberal Düşünce.** 27

TCMB

2002 **Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkisi.** Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TCMB

2002 **2001 Yıllık Rapor.** Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TİMUR, Taner

1996 **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi.** Ankara: İmge Kitabevi, I. Bölüm

TÖZÜM, Haluk

2002 “Küreselleşme Gerçek Mi Seçenek Mi?” **Doğu Batı Düşünce Dergisi.** 8, Şubat-Mart-Nisan, 140-160.

TÜRK, İsmail

2001 **Maliye Politikası.** Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, IV. Bölüm

UYSAL, Doğan

2003 “Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler” **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim ve Ekonomi.** Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları, 280-310.

ÜNSAL, Erdal

1998 **Makro İktisat.** Ankara: İmge Kitabevi

YAŞGÜL, Serhat

2001 “Çok Uluslu Şirketler ve Dünya İlaç Endüstrisi Örneği.” **Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar.** İstanbul: Om Yayınevi, 189-220.

YAY, Turan

2003 “Gelişmekte Olan Ülkelerin Finansal Entegrasyonu Üzerine Bir Değerlendirme” **İktisat Dergisi.** 438, Haziran, 16-34.

YELDAN, Erineç

2003 **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme.** İstanbul: İletişim Yayınları, I. Bölüm

YENAL ,Oktay

1999 **İktisat Siyaseti Üzerine**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, V. Bölüm

YENTÜRK, Nurhan

2003 **Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, II. Bölüm

YILDIRIM, K. ve D. KARAMAN

2003 **Makro Ekonomi**. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakıfları Yayınları.

WINHAM, Gilbert

1996 "International Trade Policy In A Globaling Economy" **International Journal**. August

WTO

2003 **Information Correct As Of April 2003**. World Trade Organization

<http://ekutup.dpt.gov.tr/kuresel/oik440.pdf>. (2002)

<http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/tem98/turkdunya.htm>. (2002)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm>. (2002)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/ticaret.htm>. (2002)